

Σχολή Κοινωνικών Επιστημών

Αθλητικές Σπουδές: Κοινωνιολογία, Ιστορία, Ανθρωπολογία

Διπλωματική Εργασία

Ο ρόλος του αθλητισμού στη σχολική ηλικία: Ιδιαιτερότητες της
ελληνικής μετανεωτερικής κοινωνίας του 21ου αιώνα

Σπυρίδων Παντέλογλου

Επιβλέπων καθηγητής: Ευάγγελος Τζούκας

Θεσσαλονίκη, Ιούνιος 2022

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή (Σπυρίδων Παντέλογου) που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Ο ρόλος του αθλητισμού στη σχολική ηλικία: Ιδιαιτερότητες της
μετανεωτερικής κοινωνίας του 21^{ου} αιώνα

Σπυρίδων Παντέλογλου

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής:

Ευάγγελος Τζούκας

Μέλος ΣΕΠ ΕΑΠ

Θεσσαλονίκη, Ιούνιος 2022

Ευχαριστώ ολόψυχα τους γονείς μου για την έμπρακτη συμπαράσταση και τη συνεχή παρότρυνση να συνεχίσω τις πνευματικές και ακαδημαϊκές μου αναζητήσεις.

Η εργασία αφιερώνεται στα παιδιά μου Θανάση, Αργυρώ και Παναγιώτη με την ευχή να αναζητήσουν, να ανακαλύψουν και να απολαύσουν το αέναο ταξίδι της γνώσης, που θα τα βοηθήσει να ανακαλύψουν βαθύτερα τον εαυτό τους και θα τα μετατρέψει σε πληρέστερους και καλύτερους ανθρώπους.

Περίληψη

Η εργασία επιχειρεί να διερευνήσει το ρόλο που καλείται να διαδραματίσει ο αθλητισμός στη σχολική ηλικία, στις μετανεωτερικές συνθήκες της ελληνικής κοινωνίας του 21ου αιώνα. Αρχικά, καταγράφεται η βαρύνουσα σημασία, που αποδόθηκε στη σωματική αγωγή των μαθητών πριν ακόμα ιδρυθεί επίσημα το ελληνικό κράτος και μέχρι το τέλος του 20ου αιώνα. Αυτή η διαδικασία απέδωσε διάφορες ονομασίες στη σωματική άσκηση, όπως σωμασκίες, γυμναστική, φυσική αγωγή, με βάση τα ιδεολογικά προτάγματα της κάθε εποχής καθώς και τις κοινωνικές προτεραιότητες του κράτους. Αυτές περιλαμβάνουν την επιβολή πειθαρχίας, τη στρατιωτική προετοιμασία, την εθνοποιητική διαδικασία του 19ου αιώνα και την προσήλωση στις κρατικές ή καθεστωτικές επιδιώξεις ενώ μεταβάλλονται διαρκώς ανάλογα με τις κοινωνικές συνθήκες.

Η απουσία τόσο διακριτού ρόλου για το σχολικό αθλητισμό, σε συνδυασμό με την υποβάθμιση του μαθήματος της γυμναστικής στην εκπαιδευτική διαδικασία τις τελευταίες δεκαετίες του 20ου αιώνα έναντι των ακαδημαϊκών υποχρεώσεων των μαθητών προκαλεί την αναζήτηση κοινωνιολογικού περιεχομένου για τον αθλητισμό στη σχολική ηλικία, πέρα φυσικά από την αυταπόδεικτη επιρροή στην υγεία και την ευεξία. Επιπρόσθετα, η κοινωνία του 21ου αιώνα χαρακτηρίζεται μετανεωτερική για μια σειρά λόγων, μεταξύ των οποίων η ανάπτυξη και η διασπορά του διαδικτύου, που ευνοήθηκε από τις διαρκώς αυξανόμενες ταχύτητες των επικοινωνιακών δικτύων και την εκρηκτική διάχυση προϊόντων τεχνολογίας, τα οποία συντέλεσαν στην εξαφάνιση των αποστάσεων και στην αμεσότητα πρόσβασης στην πληροφορία. Επιπλέον, καταγράφεται αύξηση της βίαιης συμπεριφοράς, των διακρίσεων και του ρατσισμού ειδικά στις μικρές ηλικίες.

Με τα παραπάνω δεδομένα, αναζητήθηκαν οι προσδοκίες των γονέων, οι οποίοι προτρέπουν τα παιδιά τους να ασχοληθούν με τον αθλητισμό και με βάση τις μαρτυρίες τους δημιουργήθηκε ένα ερωτηματολόγιο, που τέθηκε υπόψη 24 επαγγελματιών του σχολικού αθλητισμού. Οι απαντήσεις τους κατηγοριοποιήθηκαν, συνθέτοντας τα επιμέρους κομμάτια μιας έρευνας γύρω από την κοινωνιολογική διάσταση της ενασχόλησης με τον αθλητισμό στη σχολική ηλικία στον 21ο αιώνα.

.

Λέξεις – Κλειδιά

Σχολική ηλικία, σχολικός αθλητισμός, μετανεωτερική κοινωνία, συμμετοχή.

The role of sports in schgoll age: Peculiarities of the Greek post-modern society of the 21st century

Spyridon Panteloglou

Abstract

The paper attempts to explore the role that sport is called to play in school age, in the post-modern conditions of Greek society in the 21st century. Initially, the importance is recorded, which was attributed to the physical education of students before the Greek state was officially established and until the end of the 20th century. This process has given various names to physical exercise, such as bodybuilding, gymnastics, physical education, based on the ideological proposals of each era as well as the social priorities of the state. These include discipline, military training, the 19th-century nationalization process, and a commitment to state or regime aspirations that are constantly changing, depending on social conditions.

The absence of such a distinct role for school sports, combined with the degradation of the gymnastics course in the educational process in the last decades of the 20th century in relation to the academic obligations of students causes the search for sociological content for school sports, beyond of course self-evident influence on health and well-being. In addition, 21st century society is characterized by postmodernism for a number of reasons, including the growth and spread of the Internet, favored by the ever-increasing speeds of communication networks and the explosive diffusion of technology products, which have contributed to the disappearance of distances and in the immediate access to information. In addition, there has been an increase in violent behavior, discrimination and racism, especially at a young age.

With the above data, the expectations of parents were sought, who urge their children to engage in sports and based on their testimonies, a questionnaire was created, which was taken into account by 24 professionals in school sports. Their answers were categorized, composing the individual pieces of a research around the sociological dimension of school sports in the 21st century.

Keywords

School age, school sports, postmodern society, participation.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	v
Abstract	vii
Περιεχόμενα	ix
Κατάλογος Εικόνων	x
Κατάλογος Γραφημάτων.....	xii
Συντομογραφίες & Ακρωνύμια.....	xii
1. Εισαγωγή.....	1
1.1 Μεθοδολογία	2
2. Ο ρόλος του σχολικού αθλητισμού στην πορεία της ιστορίας	3
2.1 Οράματα και ιδέες της προεπαναστατικής εποχής (1770-1820)	4
2.2 Και εγένετο κράτος.....	6
2.2.1 Σωματική αγωγή και πειθαρχία (1821-1826)	6
2.2.2 Δημιουργώντας Έλληνες (1827-1831)	8
2.2.3 Σωμασκήες με ταξικό πρόσημο (1833-1879).....	9
2.3 Εκσυγχρονισμός και αστικό κράτος.....	11
2.3.1 Η ανακάλυψη της γυμναστικής (1880-1894).....	12
2.3.2 Του αθλητισμού (1895-1899).....	13
2.3.3 Της σουηδικής γυμναστικής (1900-1909).....	15
2.3.4 Και της σωματικής αγωγής (1910-1935).....	16
2.4 Η σκοτεινή περίοδος.....	19
2.4.1 Μεταξάς και ΕΟΝ (1936-1940).....	19
2.4.2 Η γερμανική κατοχή (1941-1944).....	21
2.4.3 Ο Εμφύλιος πόλεμος (1945-1949).....	22
2.5 Οδεύοντας προς την κανονικότητα.....	23
2.5.1 Αναμένοντας τη μεταρρύθμιση (1950-1966).....	23
2.5.2 Η χούντα των συνταγματαρχών (1967-1974).....	25
2.5.3 Η μεταπολίτευση (1975-1999).....	26
3. Ιδιαιτερότητες της ελληνικής κοινωνίας του 21 ^{ου} αιώνα.....	29
3.1 Τα σύγχρονα δεδομένα.....	30
3.2 Τα κοινωνικά ζητούμενα.....	32
3.3 Ψυχαγωγία.....	33
3.4 Συμμετοχή.....	35
3.5 Άμιλλα.....	37
3.6 Σεβασμός.....	39
3.7 Έμπνευση.....	41
3.8 Αυτοεκτίμηση	44
4. Πορίσματα έρευνας.....	46
5. Σύνοψη.....	55
Βιβλιογραφία.....	58
Παράρτημα Α: Ερωτηματολόγιο συνεντεύξεων.....	61
Παράρτημα Β: Φωτογραφικό υλικό.....	62

Κατάλογος Εικόνων

Εικόνα 1 Χώρος άθλησης 1 ^{ου} Δημοτικού Σχολείου Πεύκων Θεσσαλονίκης.....	62
Εικόνα 2 Χώρος άθλησης 4 ^{ου} Δημοτικού Σχολείου Πεύκων Θεσσαλονίκης.....	62
Εικόνα 3 Χώρος άθλησης 1 ^{ου} Γυμνασίου Πεύκων Θεσσαλονίκης.....	63
Εικόνα 4 Χώρος άθλησης 1 ^{ου} Λυκείου Πεύκων Θεσσαλονίκης.....	63
Εικόνα 5 Χώρος άθλησης Συλλόγου ΑΣΑΚ Πεύκων Θεσσαλονίκης.....	64

Κατάλογος Γραφημάτων

Γράφημα 1 Επίδραση του αθλητισμού στη μείωση της ενασχόλης με το διαδίκτυο και τα Βιντεοπαιχνίδια.....	34
Γράφημα 2 Επίδραση του αθλητισμού στην ανάπτυξη διαπροσωπικών σχέσεων.....	36
Γράφημα 3 Επίδραση του αθλητισμού στη μείωση της βίαιης συμπεριφοράς.....	38
Γράφημα 4 Επίδραση του αθλητισμού στη μείωση του χουλιγκανισμού.....	40
Γράφημα 5 Επίδραση του αθλητισμού στη μείωση των φαινομένων ρατσισμού.....	43
Γράφημα 6 Επίδραση του αθλητισμού στα ΑΜΕΑ.....	45

Συντομογραφίες & Ακρωνύμια

ΑΜΕΑ	Άτομα Με Ειδικές Ανάγκες
ΕΔ	Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός
ΕΟΝ	Εθνική Οργάνωση Νεολαίας
ΕΠΟΝ	Ενιαία Πανελλαδική Οργάνωση Νεολαίας
ΝΔ	Νεοελληνικός Διαφωτισμός

1. Εισαγωγή

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας αποτελεί ο ρόλος του αθλητισμού στη σχολική ηλικία, εστιάζοντας στις ιδιαιτερότητες που παρουσιάζει η ελληνική μετανεωτερική κοινωνία του 21ου αιώνα. Πρόκειται για μια έρευνα, η οποία εξετάζει τις κοινωνιολογικές επιπτώσεις της ενασχόλησης με τον αθλητισμό και όχι την ανταπόδοκτη συμβολή του στη βελτίωση της υγείας και της ευεξίας.

Η έρευνα αναπτύσσεται πάνω σε δύο βασικές παραμέτρους. Η πρώτη είναι η σχολική ηλικία, καθώς πρόκειται για την περίοδο της ζωής, κατά την οποία σχηματίζεται το υπόβαθρο ενός ανθρώπου σε γνωστικό, πνευματικό και ιδεολογικό επίπεδο. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να αποκτούνται γνώσεις, απόψεις και δεξιότητες, που γίνονται κτήμα του μετέπειτα ενήλικου ανθρώπου και τον ακολουθούν σε σημαντικό βαθμό στην υπόλοιπη ζωή του. Η δεύτερη παράμετρος αφορά στις ιδιαιτερότητες της ελληνικής μετανεωτερικής κοινωνίας, όπως αυτή εξελίσσεται μέσα στον 21ο αιώνα, με κύρια χαρακτηριστικά την εξ'αποστάσεως διάδραση, την εξάπλωση της βίας και την αύξηση των διακρίσεων.

Οι παραπάνω παράμετροι αποτελούν τους άξονες ανάπτυξης της έρευνας, οι οποίοι έπονται μιας ιστορικής αναζήτησης του κοινωνικού ρόλου του αθλητισμού και της σπουδαιότητάς του, με τη μορφή γυμναστικής, φυσικής αγωγής ή σωμασκιών στη σχολική ηλικία. Η εναλλαγή στην ονομασία έγκειται αφ'ενός στο αντικείμενο και αφ'ετέρου στην περίοδο μελέτης και τα ιδεολογικά συμφραζόμενά της. Αυτό το στοιχείο από μόνο του αποδεικνύει το διαφορετικό ρόλο, που κλήθηκε να παίξει ο αθλητισμός στη σχολική ηλικία στους δύο αιώνες από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι σήμερα, ανάλογα με τις εκάστοτε ιδεολογικές και κοινωνικές επιταγές.

Ο πρώτος άξονας της έρευνας αφορά στις δράσεις και τις σχέσεις, που αναπτύσσουν οι νέοι εξ'αποστάσεως, γεγονός που στηρίχθηκε στην εξάπλωση της χρήσης του διαδικτύου σε όλη τη χώρα και ευνοήθηκε από την εφαρμογή νέων δικτύων υψηλών ταχυτήτων και συσκευών πρωτόγνωρων δυνατοτήτων, οι οποίες βελτιώνονται διαρκώς. Ο δεύτερος άξονας αφορά στην αυξανόμενη καταγραφή βίαιης συμπεριφοράς σε μικρές ηλικίες, με έμφαση την εφηβική και μετεφηβική ηλικία. Αυτή εκδηλώνεται με διάφορους τρόπους, όπως το bullying στο σχολικό περιβάλλον, τις συμμορίες ανηλίκων και συχνά εξελίσσεται σε

παραβατική συμπεριφορά και χουλιγκανισμό σε κατοπινές ηλικίες. Ο τρίτος άξονας της έρευνας, τέλος, αφορά στα φαινόμενα ρατσισμού και διακρίσεων, που εμφανίζονται στην ελληνική κοινωνία, μια κοινωνία που εξελίσσεται σταδιακά σε πολυπολιτισμική, στοιχείο ιδιαίτερα αισθητό στα μεγάλα αστικά κέντρα. Ιδιαίτερη μνεία γίνεται στα ΑΜΕΑ, τα οποία υφίστανται διακρίσεις καθημερινά από το επίσημο ελληνικό κράτος και ακόμα αναζητούν δικαιώματα και διεξόδους, με τον αθλητισμό να φαντάζει μια από αυτές.

1.1 Μεθοδολογία

Η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε ήταν η συζήτηση με γονείς μαθητών, ασχολούμενων ενεργά με το αθλητισμό στο σχολικό ή στο εξωσχολικό περιβάλλον, προκειμένου να αναζητηθούν οι προσδοκίες τους σε κοινωνιολογικό επίπεδο. Οι απαντήσεις κατηγοριοποιήθηκαν και στη συνέχεια ζητήθηκε η κατάθεση απόψεων από ανθρώπους με καθημερινή ενασχόληση με την άθληση παιδιών, καθώς προκρίθηκε ο λόγος των πρωταγωνιστών. Για το σκοπό αυτό πάρθηκαν συνεντεύξεις από επαγγελματίες της εκπαίδευσης, δηλαδή καθηγητές φυσικής αγωγής σε όλες τις βαθμίδες του εκπαίδευτικού συστήματος, οι οποίοι διδάσκουν μαθητές από την πρώτη τάξη του Δημοτικού μέχρι την τελευταία τάξη του Λυκείου.

Επιπρόσθετα, πάρθηκαν συνεντεύξεις από μέλη εξωσχολικών αθλητικών συλλόγων με παιδικά τμήματα σε όλες τις σχολικές ηλικίες, όπως προπονητές, εφόρους και μέλη διοίκησης. Το ερωτηματολόγιο παρατίθεται στο παράρτημα Α και ήταν παρόμοιο για όλους τους συμμετέχοντες, προκειμένου να διευκολυνθεί η κατηγοριοποίηση και να υπάρξουν συγκρίσιμες απαντήσεις προς εξαγωγή ασφαλέστερων συμπερασμάτων. Τέλος, κατατέθηκαν προφορικές μαρτυρίες από άμεσα εμπλεκόμενους, όπως μαθητές Λυκείου και γονείς μαθητών και ΑΜΕΑ, προς επιβεβαίωση των συμπερασμάτων από τις συνεντεύξεις.

2. Ο ρόλος του σχολικού αθλητισμού στην πορεία της ιστορίας

Σωματική άσκηση, γυμναστική, σωμασκίες, αθλητισμός είναι ορισμένες από τις ονομασίες, που αποδόθηκαν στην άθληση των μαθητών ανά τους αιώνες. Η εμφάνισή της κινείται παράλληλα με την εμφάνιση της Αναγέννησης και εξαπλώθηκε με το κίνημα του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού. Η ανάσυρση από τη λήθη του αρχαιοελληνικού ιδεώδους και ιδιαίτερα των κλασικών αξιών πρόκρινε την αξία της, η οποία μέχρι τότε είχε περιοριστεί σε στρατιωτικά γυμνάσια, υπό την επήρεια των θεοκρατικών αντιλήψεων του Μεσαίωνα.

Η διάδοσή της ευνοήθηκε με την υιοθέτησή της από τα αναπτυγμένα ευρωπαϊκά έθνη, καθώς χαρακτηρίστηκε στοιχείο πολιτισμού και ανάπτυξης. Έκτοτε, εντάχθηκε στα κρατικά εκπαιδευτικά συστήματα και αξιοποιήθηκε ανάλογα με τις ανάγκες και τις ιδεολογικές προτεραιότητές τους. Ο Ελληνισμός ήρθε σε επαφή με τη σωματική άσκηση προτού ακόμα συγκροτηθεί σε κράτος, στα πλαίσια του ιδεολογικού ρεύματος του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, ως παρακλάδι του ΕΔ. Η αξία της τονίστηκε ιδιαίτερα και μαζί από τους σημαντικότερους Έλληνες Διαφωτιστές, εφόσον στόχευαν στην ανασύσταση του ελληνικού έθνους, έχοντας ως πρότυπο το αρχαιοελληνικό ιδεώδες και τις αξίες του, άμεσος κληρονόμος των οποίων όφειλε να είναι ο Έλληνας.

Οι πρώτες πολιτικές απόπειρες ένταξης της σωματικής άσκησης στην εκπαίδευση εμφανίστηκαν κατά τη διάρκεια της επανάστασης και συστηματοποιήθηκαν με την ίδρυση του επίσημου ελληνικού κράτους. Ο ρόλος της από τότε μεταβλήθηκε ανάλογα με τις προτεραιότητες και τις επιδιώξεις του κράτους, αλλά σε κάθε περίοδο η αξία της παρέμεινε αναλλοίωτη, στοιχείο που αξιοποιήθηκε δεόντως από τις εκάστοτε ηγεσίες, προκειμένου να επιτύχουν τους σκοπούς τους. Μια σχηματική περιοδολόγηση μέχρι τις απαρχές του 21ου αιώνα περιλαμβάνει την προεπαναστατική εποχή, την πρώτη περίοδο του ελληνικού κράτους, την ανάδυση του αστικού κράτους στο τέλος του 19ου αιώνα και την αστικοποίηση των αρχών του 20ου αιώνα, την μεταξική περίοδο με την κατοχή και τον εμφύλιο πόλεμο και την μετέπειτα περίοδο σχετικής κανονικότητας, μέχρι το τέλος του 20ου αιώνα. Τούτη η περιοδολόγηση γίνεται, ώστε να καταστεί ευκολότερη η μελέτη κάθε εποχής και η εξαγωγή γενικότερων και ασφαλέστερων συμπερασμάτων.

2.1 Οράματα και ιδέες της προεπαναστατικής εποχής (1770-1820)

Η αναγνώριση της αξίας της σωματικής άσκησης δεν είναι ένα καινοφανές φαινόμενο του 19ου αιώνα. Από τις απαρχές του κινήματος της Αναγέννησης τονίστηκε η καλλιέργεια του σώματος παράλληλα με την καλλιέργεια του πνεύματος. Η παιδαγωγική της αξία αναγνωρίστηκε από τον ίδιο τον πατέρα του Διαφωτισμού John Locke, τον σημαντικότερο εκπρόσωπό του τον Jean Jackues Rousseau καθώς επίσης και από άλλους φιλοσόφους, όπως ο Froebel, ο Basedow και ο Pestalozzi. Τούτοι θεώρησαν πως το σώμα απελευθερώνεται από τις θρησκευτικές προκαταλήψεις, μέσω της σωματικής άσκησης και διευρύνεται η γνώση για το ανθρώπινο σώμα, στοιχεία που αποτελούσαν βασικές αρχές του Διαφωτιστικού κινήματος. Κάπως έτσι εντάχθηκε στο πολιτικό και πολιτισμικό πρόγραμμα των νεοσύστατων αστικών κοινωνιών της Ευρώπης. Με αυτό τον τρόπο, η σωματική άσκηση θα αποτελέσει ένα μέσο κοινωνικής αναγέννησης για τις ευρωπαϊκές κοινωνίες, καλύπτοντας το στόχο της ιδεολογικής και συνάμα παραγωγικής αναμόρφωσης. (Τσούμας, 2016: 27-28)

Η υιοθέτησή της από τα ευρωπαϊκά κράτη είχε ως αποτέλεσμα την επινόηση διαφορετικών γυμναστικών μεθόδων και κατευθύνσεων, συνυφασμένων με τα ήθη κάθε τόπου και κυρίως με τις ιδεολογικές και πολιτικές κατευθύνσεις κάθε Αρχής, η οποία παρεμβαίνει πλέον ενεργά στην ανάπτυξη του παιδικού σώματος. Παράλληλα, η ένταξη της γυμναστικής στην εκπαιδευτική διαδικασία θα αρχίσει να λειτουργεί ως ηθικοποιητικό μέσο και μηχανισμός κοινωνικού ελέγχου, ενώ ο ορθολογισμός και η αυστηρότητα, που εκφράζει, προκαλούν τη σταδιακή σύνδεσή της με τα αναδυόμενα εθνικά κινήματα, με κυριότερο το γερμανικό. (Τσούμας, 2016: 28)

Με την είσοδο στον 19ο αιώνα, ο ατομικός και παιδαγωγικός χαρακτήρας της σωματικής άσκησης μετατρέπεται σε χαρακτηριστικό ομαδικότητας και συλλογικότητας, ιδανικό μάλιστα για την ομαλή και ταυτόχρονη ένταξη των παιδιών σε σύνολα, όπως το έθνος. Αυτή η εξέλιξη θα παράσχει στις εξουσίες τη δυνατότητα να εντάξουν τη σωματική άσκηση στα εκπαιδευτικά τους συστήματα, αξιοποιώντας τον πειθαρχικό και στρατιωτικό της χαρακτήρα, μέσα από τις αντίστοιχες μεθόδους διδασκαλίας, προκειμένου να ευθυγραμμιστεί με τους πολιτικούς σκοπούς του έθνους. (Τσούμας, 2016: 32)

Οι εκπαιδευτικές αξίες που προτάσσει ο ΝΔ δεν απέχουν ιδιαίτερα από το ευρωπαϊκό πρότυπο. Η παράλληλη ανάπτυξη σώματος και πνεύματος, σε συνδυασμό με το κλασικό ιδεώδες, όπως αυτό εκφράζεται ιδανικότερα στους Ολυμπιακούς Αγώνες της αρχαιότητας αποτελούν τις βασικές αρχές του. Οι Έλληνες Διαφωτιστές προτείνουν μια ρεαλιστική εκδοχή για την εφαρμογή τους στον ελλαδικό χώρο, η οποία προκύπτει από το συνδυασμό κλασικών αξιών, ιδεών του Διαφωτισμού και ελληνικών παραδοσιακών στοιχείων, ο συγκερασμός των οποίων μέσω της σωματικής άσκησης είναι ικανός να συμβάλλει στην αναγέννηση του έθνους. (Τσούμας, 2016: 34)

Ευγένιος Βούλγαρης, Ιώσηπος Μοισιόδακας, Δημήτριος Καταρτζής, Γρηγόριος Κωνσταντάς, Ρήγας Φερραίος και Αδαμάντιος Κοραής συνηγορούν υπέρ της σωματικής άσκησης των μαθητών και της ένταξής της στο εκπαιδευτικό σύστημα. Υποστηρίζουν πως η μέριμνα για το σώμα αποτελεί μέριμνα για τη σωματική όσο και για την ψυχική υγεία των παιδιών, ευθυγραμμίζοντας το λόγο τους με το ευρωπαϊκό πρότυπο. Ο Αδαμάντιος Κοραής, ωστόσο, θα είναι αυτός, που θα επιχειρήσει να συνθέσει τις απόψεις των σημαντικότερων Ελλήνων Διαφωτιστών και να συντάξει μια ολοκληρωμένη παιδαγωγική θεωρία, επηρεασμένη σαφώς από τη <<φωτισμένη>> Ευρώπη, στην οποία η γυμναστική κατέχει διακριτή θέση. (Τσούμας, 2016: 34-37)

Για τον σκοπό αυτό αναφέρει λεπτομερώς τα χαρακτηριστικά, που θα έπρεπε να τη διακρίνουν, όπως την αναφορά της σε άντρες, το πολεμικό της ύφος και το δημόσιο χαρακτήρα της. Προτεραιοποιεί, λοιπόν, το συμφέρον του έθνους, το δημόσιο δηλαδή συμφέρον, θέτοντας ως πρωταρχικό στόχο την προετοιμασία και την επαγρύπνηση των πολιτών, ώστε να είναι ικανοί να συνδράμουν στην πολεμική προσπάθεια. Είναι εμφανές επομένως ότι ο Κοραής και οι υπόλοιποι Διαφωτιστές προτάσσουν τον κοινωνικό ρόλο της σωματικής άσκησης, θεωρώντας πως θα συμβάλλει στην πολιτική, κοινωνική και πολιτισμική επανάσταση, που ευαγγελίζονται. Ταυτόχρονα, εξασφαλίζεται η σωματική και ηθική θωράκιση του πολίτη, δίχως να μειώνεται ο επαναστατικός της χαρακτήρας, που αποτελεί θεμελιώδες συστατικό για τον συλλογικό αυτοπροσδιορισμό των Ελλήνων, με πρότυπο την κλασική κληρονομιά. Με αυτό τον τρόπο θα κατακτηθεί μια εκσυγχρονισμένη ελληνική εθνική συνείδηση, με ισχυρά εθνικιστικό προσανατολισμό, λόγω πλούσιου ιστορικού παρελθόντος, στα πλαίσια ενός συγκεντρωτικού εκπαιδευτικού συστήματος, το οποίο χρήζει επίσης προσδιορισμού, αλλά πρωτίστως ύπαρξης, γεγονός που μπορεί να

διαφυλαχτεί από υγιή και δυνατά ανδρικά σώματα, απελευθερωμένα από πάθη. Είναι εμφανής η επιρροή των εθνικιστικών και ρομαντικών ρευμάτων, που κυριαρχούσαν την επίμαχη περίοδο στην Ευρώπη. (Τσούμας, 2016: 37-39)

2.2 Και εγένετο κράτος

Το ξέσπασμα της επανάστασης του 1821 αποτέλεσε σημείο τομής για την ελληνική διάνοηση, καθώς βρέθηκε αντιμέτωπη με τη μοναδική ευκαιρία να δει τα κελεύσματά της να πραγματώνονται, ενώ αποτέλεσε ταυτόχρονα την πρόκληση για την εφαρμογή τους σε πρακτικό επίπεδο. Παραδόξως όμως, οι παιδαγωγικές ιδέες του ΝΕ, όπως και όλες οι υπόλοιπες, αρχίζουν σταδιακά να γίνονται πιο μετριοπαθείς, χάνοντας την ριζοσπαστικότητά τους όλο και περισσότερο στο πέρασμα του χρόνου. Ο πολιτικός εκσυγχρονισμός, που ονειρεύτηκαν και διατράνωσαν, στα πλαίσια της κλασικής φιλοσοφικής θεώρησης και του επιστημονικού ορθολογισμού, απαιτούσε την εφαρμογή των αντίστοιχων εκπαιδευτικών αντιλήψεων, στοιχείο ιδιαίτερα ορατό την πρώτη περίοδο της επανάστασης, όπως αποδεικνύεται από τις πρώτες διακηρύξεις. (Τσούμας, 2016: 38)

2.2.1 Σωματική αγωγή και πειθαρχία (1821-1826)

Το βασικό πρόταγμα των παιδαγωγικών απόψεων στα πρώτα χρόνια της επανάστασης υπήρξε η κοινωνική διάσταση της εκπαίδευσης και η συμβολή της στη ριζική πολιτιστική, κοινωνική και πολιτική αναμόρφωση των Ελλήνων. Η σωματική αγωγή αποτέλεσε αναπόσπαστο κομμάτι αυτής της επιδίωξης. Τούτο αποδεικνύεται από τις προτροπές διδασκάλων, συγγραφέων και ανθρώπων του πνεύματος προς τις διοικητικές αρχές των επαναστατημένων Ελλήνων. Τον Φεβρουάριο του 1823 ο Αθανάσιος Ψαλίδας γράφει στον πρόεδρο του Εκτελεστικού Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο, σχετικά με την ανάγκη να οργανωθούν σχολεία στις απελευθερωμένες περιοχές, αναφέροντας λεπτομέρειες για τον τρόπο οργάνωσής τους και το πρόγραμμα διδασκαλίας, από το οποίο δεν απουσιάζει φυσικά η σωματική άσκηση. Παρόμοιες προτάσεις θα καταθέσει η <<Επιτροπή Γαζή>>, που συστήθηκε τον Ιούλιο του 1824, με σκοπό να υποβάλλει προς το Βουλευτικό Σώμα ένα

ολοκληρωμένο σχέδιο για την *Κοινή Παιδεία* του έθνους. Μεταξύ των προτάσεών της, ξεχωρίζει η σύσταση για εκπαίδευση των ίδιων των δασκάλων στη σωματική άσκηση. (Τσούμας, 2016: 39-42)

Η συγκεκριμένη χρονική συγκυρία και οι συγκεκριμένες προτάσεις αποτέλεσαν την κορύφωση της πολιτικής έκφρασης των διαφωτιστικών απόψεων για την εκπαίδευση. Στο ίδιο μήκος κύματος, ο Κλεόβουλος τάσσεται υπέρ της υιοθέτησης της αλληλοδιδακτικής μεθόδου στα σχολεία, ως η καταλληλότερη, καθώς συμβάλλει μεταξύ άλλων στην εμπέδωση των δημοκρατικών και εθνικών αρχών, βασισμένη σε ένα αξιακό και ηθοποιητικό σύστημα, με τη σωματική άσκηση να αποτελεί στρατηγικό στοιχείο του. Παρατηρείται, λοιπόν, η υπαγωγή των παιδιών σε ένα δίκτυο μηχανισμών και μεθόδων, μέσα από τις οποίες θα αποκτήσουν πειθαρχία και υποταγή στους μηχανισμούς εξουσίας του έθνους και του εκκολαπτόμενου κράτους. Αυτό το πνεύμα απηχεί η πρόταση του δασκάλου Δημητρίου Πυθαγόρειου προς τον γενικό γραμματέα του Υπουργείου Εσωτερικών Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο τον Αύγουστο του 1825, στην οποία προκρίνει τη συγκρότηση τακτικού στρατού, ως προαπαιτούμενο για τη συγκρότηση εθνικού κράτους και την καθολική εκπαίδευση των παιδιών, προκειμένου να αποκτήσουν οι επερχόμενες γενιές την απαραίτητη κοινωνικοπολιτική συνείδηση για τη διαφύλαξή του. (Τσούμας, 2016: 43-44)

Είναι επομένως εμφανής η σταδιακή εμπέδωση των αρχών της πειθαρχίας, μέσω της συγκρότησης τακτικού στρατού, σε αντιπαραβολή με τα άτακτα στρατιωτικά σώματα, που χαρακτήρισαν τις ελληνικές επαναστατικές δυνάμεις. Αυτή η αλλαγή στηρίζεται στην εκπαίδευση και τη σωματική άσκηση, ως αναπόσπαστο κομμάτι της, εφόσον πλάθει πειθαρχημένους πολίτες, προετοιμασμένους σωματικά και ιδεολογικά, να υπερασπιστούν την ελευθερία της πατρίδας. Η άσκηση αποκτά στρατιωτικό χαρακτήρα, σημειώνοντας την πρώτη απόκλισή της από τα διαφωτιστικά προτάγματα, με έντονα τα στοιχεία της ανδροπρέπειας, που σηματοδοτούν την απαρχή των έμφυλων διαφοροποιήσεων στην πρακτική εκγύμνασης της ελληνικής εκπαίδευσης. (Τσούμας, 2016: 45-46)

2.2.2 Δημιουργώντας Έλληνες (1827-1831)

Το <<Πολιτικό Σύνταγμα της Ελλάδας>> θα ψηφιστεί το 1827, στηρίζοντας την προσωποπαγή άσκηση της εξουσίας από τον Ιωάννη Καποδίστρια, τον πρώτο εκλεγμένο Κυβερνήτη του ελεύθερου ελληνικού κράτους. Όπως είναι προφανές, οι σημαντικότερες επιταγές του ΝΔ θα υπονομευτούν, με σημαντικότερο το αίτημα για φιλελεύθερους θεσμούς. Παρ'όλα αυτά, ο Καποδίστριας κατόρθωσε όσα δεν είχε κατορθώσει ο ΝΔ, διαμορφώνοντας τους απαραίτητους θεσμούς λειτουργίας του κράτους, με βάση τα ευρωπαϊκά πρότυπα και την εμπέδωση της πειθαρχίας στη λειτουργία του κράτους. (Τσούμας, 2016: 46-47)

Η εκπαιδευτική πολιτική του Καποδίστρια είχε δύο βασικούς πυλώνες. Την εφαρμογή της δημοτικής και πρακτικής εκπαίδευσης, μέσω της οποίας θα προκύψουν πειθαρχημένοι, ηθικοί και πολιτισμένοι πολίτες. Το μάθημα της γυμναστικής αποκτά πλέον τακτικότητα στο πρόγραμμα των σχολείων και προοδευτική αύξηση της έντασής του, ανάλογα με την ηλικία. Ο χαρακτήρας του είναι αμιγώς στρατιωτικός, με έμφαση στην επιβολή της πειθαρχίας του σώματος και στην εμπέδωση κανόνων συμπεριφοράς. Άλλο ένα διακριτό στοιχείο είναι η δημιουργία ομοιομορφίας και ομοιογένειας στους χώρους των σχολείων, γεγονός που κατέστη εφικτό, μέσα από την εκτέλεση συγκεκριμένων ασκήσεων και βηματισμών, στο πρότυπο των πρώτων γερμανικών συστημάτων γυμναστικής. (Τσούμας, 2016: 50-54)

Επιπρόσθετα, η γυμναστική ως μάθημα εντάχθηκε στο πρόγραμμα των μαθημάτων του Κεντρικού Σχολείου, το οποίο προετοιμάζε τους μελλοντικούς δασκάλους, στοιχείο που αποδεικνύει τη βαρύτητα, που απέκτησε για τη δημιουργία των μελλοντικών Ελλήνων. Κάπως έτσι τέθηκαν οι πρώτες βάσεις για την πλήρη θεσμοθέτηση της γυμναστικής στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα του ελληνικού κράτους, το οποίο είχε έντονα σωφρονιστικό και φιλανθρωπικό χαρακτήρα επί Καποδίστρια. Η κοινή συνύπαρξη των παιδιών εμφυσούσε την εξάρτηση της μιας κοινωνικής τάξης από την άλλη και την κατάκτηση της γνώσης, μέσα από τις προσωπικές δυνατότητες και τάσεις. Διατηρούνται ακόμη κάποια φιλελεύθερα στοιχεία του ΝΔ, γύρω από την παιδαγωγική διαδικασία, αλλά η επιβολή της μοναρχίας τα προσεχή χρόνια θα απομακρύνει ακόμη περισσότερο το εκπαιδευτικό πρόγραμμα από το διαφωτιστικό επαναστατικό πρότυπο. (Τσούμας, 2016: 57-58)

2.2.3 Σωμασκίες με ταξικό πρόσημο (1833-1879)

Η δολοφονία του Καποδίστρια το 1831 θα προκαλέσει αναταραχή στις νεοσύστατες δομές του κράτους, με πολλές να υπολειμματούν και άλλες να καταρρέουν. Η ομαλότητα θα επανέλθει με την άφιξη του Όθωνα Α' και της Αντιβασιλείας τον Φεβρουάριο του 1833, με τη μοναρχία να είναι πλέον γεγονός. (Τσούμας, 2016: 77) Οι Βαυαροί του Όθωνα μελέτησαν και αναδιοργάνωσαν πλήρως το κράτος, έχοντας, όπως ήταν φυσικό, το βαυαρικό φιλοσοφικό πρότυπο και ιδεώδες σαν σημείο αναφοράς. Στην προσπάθειά τους αυτή, η εκπαίδευση θα κληθεί να παίζει πρωταγωνιστικό ρόλο για τον ανασχηματισμό της κοινωνίας, με συνέπεια τον πλήρη μετασχηματισμό της, διατηρώντας διακριτό ρόλο για τη σωματική άσκηση. (Τσούμας, 2016: 87)

Το 1834, λοιπόν, θα τεθούν οι βάσεις του εκπαιδευτικού οικοδομήματος με το νόμο <<Περί δημοτικών σχολείων>>, ο οποίος υπήρξε αντίγραφο του γαλλικού νόμου για την εκπαίδευση, αφού είχε επηρεαστεί κι αυτός από τον αντίστοιχο γερμανικό. Αυτή ήταν μια αναμενόμενη εξέλιξη, καθώς οι κυβερνώντες ήταν Γερμανοί, αλλά ταυτόχρονα το γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα έχαιρε ευρύτερης αποδοχής στην Ευρώπη. Ο επίμαχος νόμος υιοθέτησε πολλές από τις προτάσεις της Επιτροπής για τη Διοργάνωση της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως, την οποία όρισε η Αντιβασιλεία το 1833. Μεταξύ των προτάσεων της επιτροπής, ξεχωρίζει η προτροπή για τη σωμασκία των μαθητών σε όλα τα δημοτικά σχολεία του κράτους, παραπέμποντας σε γυμναστικά πρότυπα της αρχαιότητας. (Τσούμας, 2016: 87-88)

Η μέριμνα για τις <<σωματικά γυμνασία>>, όπως αναφέρονται στο 2ο άρθρο του προγράμματος μαθημάτων, αποδεικνύεται σχολαστική γιατί πρόκειται για το μοναδικό μάθημα, για το οποίο ορίζονται από το νόμο οι ώρες διδασκαλίας εβδομαδιαίως. Επιπρόσθετα, καταγράφονται επιπλέον δράσεις πρακτικής γεωπονικής σε κήπο του σχολείου και διαφορετικές δράσεις για τα κορίτσια, όπως τα εργόχειρα. Παράλληλα, προβλέπεται η γνώση γυμναστικής για τους δασκάλους των σχολείων στις πρωτεύουσες νομών και επαρχιών, ενώ για όλους ανεξαιρέτως τους δασκάλους κρίθηκε απαραίτητη η γνώση κηπουρικής και αγρονομίας. (Τσούμας, 2016: 91)

Η επιδιωκόμενη αναμόρφωση της ελληνικής κοινωνίας από τους Βαυαρούς λάμβανε πρωτίστως υπόψη την παροχή γνώσεων και δεξιοτήτων στους μαθητές, ώστε να καταστούν

ικανοί να εξυπηρετήσουν τις βασικές βιοτικές τους ανάγκες. Οι σωμασκίες κρίθηκαν απαραίτητες για την επίτευξη αυτού του σκοπού, αλλά σε ένα δευτερεύοντα ρόλο. Αυτό μαρτυρείται από την έκφραση <<θέλουν γίνεσθαι>>, την οποία χρησιμοποιεί ο νομοθέτης για τις σωμασκίες, σε αντίθεση με άλλα μαθήματα, για τα οποία χρησιμοποιεί τη φράση <<θέλουν διδάσκεσθαι>>. Επιπλέον αναγράφονται στο δεύτερο άρθρο του νόμου, όπου περιγράφονται και άλλες δραστηριότητες, όπως η καλλιέργεια αγρών και το κέντημα. Όλα τα παραπάνω, σε συνδυασμό με την ευρύτερη διάσταση του όρου σωμασκίες, ο οποίος εμφανίζεται στον πληθυντικό, παραπέμπουν σε μια ποικιλία δραστηριοτήτων, ικανές να κινητοποιήσουν το σώμα, παρέχοντας ταυτόχρονα τις απαραίτητες βιοποριστικές δεξιότητες στους μαθητές, σε μια προφανή απομάκρυνση από την ουσία του όρου γυμναστική. (Τσούμας, 2016: 93-94)

Αυτό το γεγονός σηματοδοτεί την απαρχή νέων ιδεολογικών και αξιακών προσανατολισμών για το νεοσύστατο κράτος. Η εποχή του Καποδίστρια, κατά την οποία η γυμναστική αποτελούσε κομμάτι ενός μαθησιοκεντρικού σχολείου ήταν παρελθόν, δίχως να αποδίδεται αποκλειστικά στους Βαυαρούς αυτή η αλλαγή, καθώς αρκετοί διανοητές της εποχής είχαν εκφράσει την αναγκαιότητα διδασκαλίας βιοποριστικών δραστηριοτήτων. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του Ιωάννη Κοκκώνη, ο οποίος συμμετείχε στην Επιτροπή της Αντιβασιλείας, όπως και στην αντίστοιχη Επιτροπή επί της Προπαιδείας του Καποδίστρια. Ο Κοκκώνης υποστήριξε την παροχή γνώσης <<βιωφελούς και χρήσιμης εις πάσαν τάξιν των πολιτών>>, ακολουθώντας <<καταλλήλως και αρμοζόντως την τάξιν και επάγγελμα καθενός πολίτου>>. Εισηγείται, δηλαδή, μια διαφορετική εκπαιδευτική πολιτική, έχοντας στο πυρήνα της τη διαφοροποιημένη παροχή γνώσης, ανάλογα με την κοινωνική τάξη του μαθητή και τον τρόπο του, φανερώνοντας παράλληλα πως το όραμα του Καποδίστρια για παροχή ίσων ευκαιριών μόρφωσης σε όλους τους Έλληνες, δεν ήταν αποδεκτό από το σύνολο της ελληνικής διανόησης. (Τσούμας, 2016: 97-98)

Το σημείο αναφοράς αυτής της διαφοροποίησης ήταν ο τόπος κατοικίας, γεγονός που μαρτυρείται από την εισήγηση της Επιτροπής, αναφέροντας <<στα σχολεία των κομποπόλεων και χωρίων διδάσκονται επιπλέον τα μαθήματα της Γεωπονίας και της Οικονομίας>>. Γίνεται σαφές πλέον πως η χρήση του όρου σωμασκίες εξυπηρετεί πολλαπλούς σκοπούς. Αφ' ενός παραπέμπει στην αρχαιοελληνική χρήση του όρου, περιλαμβάνοντας διάφορα αγωνίσματα και ικανοποιώντας ταυτόχρονα την επιδίωξη του

Κοραή για διαφύλαξη της ελληνικής γλώσσας. Αφ'ετέρου περιγράφει μαθήματα με βιοποριστική διάσταση, στα οποία συμμετέχει το σώμα κι επομένως ασκείται. Η υιοθέτηση του όρου από την επίσημη εκπαιδευτική πολιτική υποδεικνύει την αντίστοιχη υιοθέτηση της διάστασης μεταξύ πόλης και υπαίθρου, με όλα τα κοινωνικά της συμφραζόμενα σε επίπεδο ανάπτυξης, πολιτισμού κι επιπέδου ζωής. (Τσούμας, 2016: 99-100)

2.3 Εκσυγχρονισμός και αστικό κράτος

Πλησιάζοντας προς το τέλος του 19ου αιώνα, το κράτος παρουσιάζει σημάδια ανάπτυξης και σταδιακής αλλαγής στις παραγωγικές σχέσεις, με συνέπεια την πρόκληση αλλαγών στις κοινωνικές δομές, οι οποίες με τη σειρά τους κατέστησαν επιτακτική την ανάγκη για διαφοροποίηση στην οργάνωση του κράτους. Αυτός ο κοινωνικός μετασχηματισμός συντελείται με αργούς ρυθμούς στον ελλαδικό χώρο, δημιουργώντας την περίφημη <<αστική αντίληψη>>, που καθιερώθηκε πλήρως τον επόμενο αιώνα. Στην πολιτική σκηνή δεσπάζει η προσωπικότητα του Χαρίλαου Τρικούπη, ενός αστού πολιτικού με όραμα τη μεταρρύθμιση και τον εκσυγχρονισμό του κράτους. Όπως ήταν φυσικό, η εκπαίδευση υπήρξε ένας από τους βασικούς πυλώνες αυτής της εκσυγχρονιστικής προσπάθειας. (Τσούμας, 2016: 171)

Το εκπαιδευτικό σύστημα συνεχίζει να επηρεάζεται από το αντίστοιχο γερμανικό και γαλλικό, αλλά γύρω στο 1875 πληθαίνουν οι υπέρμαχοι του εκσυγχρονισμού του. Η πολιτική αντιπαράθεση είναι έντονη και πηγάζει από την ιδεολογική κρίση της εποχής, με αποτέλεσμα τη λήψη μέτρων, βασισμένων σε απόψεις ειδικών δίχως όραμα και μακρόπνοους στόχους. Η τάση για ηθική διάπλαση δίνει τη θέση της στην συγκρότηση πολιτών, ικανών να διεκδικήσουν και να αξιοποιήσουν την επέκταση των δικαιωμάτων, που διεκδικούσε το φιλελεύθερο κομμάτι της κοινωνίας και ειδικά οι κατώτερες τάξεις, με απώτερο σκοπό την κοινωνική και οικονομική πρόοδο του κράτους, μέσω της εκπαίδευσης. (Τσούμας, 2016: 172-173)

Οι αλλαγές στην εκπαίδευση βασίστηκαν σε τρεις βασικές αρχές. Την προσαρμογή της στις κοινωνικές και οικονομικές απαιτήσεις του κράτους, την καθολικότητά της πέρα από

ταξικές διακρίσεις και την εναρμόνιση του περιεχομένου της με την κοινωνική αποστολή της. Μια αποστολή με διπλό προσανατολισμό, καθώς καλείται να συνεχίσει να εξυπηρετεί τον εθνικό σκοπό, αφού η Μεγάλη Ιδέα εξακολουθεί να είναι το κυρίαρχο εθνικό ιδεολόγημα αλλά και το αναπτυσσόμενο αστικό κομμάτι της κοινωνίας. Η εκπαιδευτική διαδικασία γίνεται εργαλείο μετάδοσης των σύγχρονων αστικών αξιών, εκλαμβάνοντας πλέον τον μαθητή ως κομμάτι ενός συγκροτημένου συνόλου, με αναπτυγμένες τις αρετές της εργατικότητας, της φιλαλήθειας και κυρίως της αυτοπειθαρχίας. Σε τούτη τη διαδικασία, η σωματική άσκηση θα αποκτήσει νέα δυναμική ενώ ταυτόχρονα η αλληλοδιδασκτική μέθοδος θα δώσει τη θέση της στην καινοτόμα συνδιδασκτική μέθοδο. (Τσούμας, 2016: 173-174)

2.3.1 Η ανακάλυψη της γυμναστικής (1880-1894)

Οι σωμασκίες, που μονοπώλησαν το χώρο της σωματικής άσκησης το προηγούμενο διάστημα, χάνουν έδαφος στο χώρο της διανόησης, προς όφελος των γυμναστικών ασκήσεων, προσαρμοσμένων στην ηλικία, το φύλο και τη φύση του καθενός, κάνοντας μια στροφή ορθολογισμού και ιδεολογικής προσαρμογής. Η νεωτερικότητα του όρου και ειδικά το περιεχόμενο της σχολικής γυμναστικής αποτελεί ένα φαινόμενο με βαθιά πολιτική σημασία. Οι νεωτερικές διανοητικές και εκπαιδευτικές τάσεις στην Ευρώπη βρίσκουν πρόσφορο έδαφος στην αναπτυσσόμενη ελληνική αστική κοινωνία, η οποία ποτέ δεν έχασε τη λατρεία στο ξενόφερτο. Κάπως έτσι, η γυμναστική αποκτά σημαίνοντα ιδεολογικό ρόλο στην πορεία της φιλελεύθερης μεταρρύθμισης και της κοινωνικής διαπαιδαγώγησης των νέων πολιτών. (Τσούμας, 2016: 176-179)

Η αρχή γίνεται με την ένταξη της γυμναστικής στα διδασκαλεία, όπου μορφώνονται οι νέοι δάσκαλοι ενώ πρωτοεμφανίζεται και στα διδασκαλεία θηλέων, αναγνωρίζοντας έμπρακτα την ανάγκη σωματικής άσκησης των γυναικών. Σε ότι αφορά την ένταξή της στα σχολεία, η διδασκαλία της καθίσταται υποχρεωτική και η διάρκειά της καθορίζεται στις τρεις ώρες την εβδομάδα στη μέση εκπαίδευση, με συνεχείς εναλλαγές ανάμεσα σε στρατιωτικό και αμιγώς γυμναστικό ύφος, ανάλογα με τις προτεραιότητες κάθε πολιτικής παράταξης. Ένα εμπόδιο στην ευρύτερη εφαρμογή της διδασκαλίας της υπήρξε η έλλειψη χώρου στις αυλές των σχολείων, στοιχείο που στο παρελθόν δεν είχε κριθεί απαραίτητο. Η ιδεολογική

μεταβολή όμως κατέστησε τη σχολική αυλή απαραίτητη για τη γυμναστική, το παιχνίδι, την κίνηση των μαθητών στα διαλείμματα και τη σωματική άσκηση γενικότερα. Προς αυτή την κατεύθυνση κινήθηκε το διάταγμα του 1894, που προέβλεπε την υποχρέωση ύπαρξης αυλής σε κάθε νέο σχολείο καθώς και την τοποθέτηση γυμναστικών οργάνων. (Τσούμας, 2016: 180-185)

Είναι επομένως έκδηλη η μεταβολή στο σχολικό τοπίο από τις σωμασκίες, με το ταξικό πρόσημο και τις χειρωνακτικές δραστηριότητες προς μια σωματική άσκηση με αμιγή χαρακτηριστικά γυμναστικής. Η άσκηση, μέσω της φυσικής κίνησης, που χαρακτήριζε την προαστική ελληνική κοινωνία για περίπου μισό αιώνα έδωσε τη θέση της στη γυμναστική, ως απόρροια της αστικής ανάπτυξης και της απομάκρυνσης από τον φυσικό τρόπο ζωής. Η ενασχόληση με τη γυμναστική θεωρείται πλέον χαρακτηριστικό των πολιτισμένων ανθρώπων και η διδασκαλία της προσδίδει πειθαρχία, τάξη, στρατιωτικό φρόνημα, καρτερία, γενναιότητα και σεβασμό των συνταγματικών επιταγών στους μελλοντικούς πολίτες ενός ευνομούμενου αστικού κράτους, οι οποίοι θα λειτουργήσουν με αυτοσυνειδησία και φιλανθρωπία στα πλαίσια του κρατικού συνόλου. (Τσούμας, 2016: 197-199)

2.3.2 Του αθλητισμού (1895-1899)

Η διάχυση της γυμναστικής στα ελληνικά σχολεία προκάλεσε την ανάπτυξη του αθλητισμού στον ελλαδικό χώρο, με σύμμαχο τις αρχαιοελληνικές πολιτισμικές αναφορές του. Άλλωστε, οι αστοί πολίτες θα πρέπει να διακατέχονται από φίλαθλα αισθήματα, με βάση τις ιδεολογικές επιταγές της εποχής και να μετατρέψουν την άθληση σε τρόπο ζωής. (Τσούμας, 2016: 186-188) Η ανάπτυξη του αθλητισμού θα ευνοηθεί ακόμη περισσότερο από τη διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων του 1896 στην Αθήνα, οι οποίοι αποτέλεσαν μια πραγματική τομή για την αθλητική πραγματικότητα του τόπου. Προκάλεσαν τη μαζική εξάπλωση των σπορ και την ίδρυση τουλάχιστον 60 ελληνικών αθλητικών σωματείων μέσα σε μια διετία (1894-1896), εντός κι εκτός των συνόρων του τότε ελληνικού κράτους, μεταξύ των οποίων ο Ηρακλής, ο Πανιώνιος, ο Απόλλων, ο Πανελλήνιος και ο Εθνικός. Αυτή η τάση συνεχίστηκε τα κατοπινά χρόνια, σε βαθμό να θεωρείται η τέλεση των Ολυμπιακών Αγώνων ορόσημο της ανάπτυξης του αθλητισμού για το κράτος. (Τσούμας, 2016: 228-230)

Αυτή η δυναμική συνάδει με τη γενικότερη δυναμική της κοινωνίας τη συγκεκριμένη περίοδο, η οποία διαδέχεται την οικονομική κρίση και τη χρεωκοπία του 1893 καθώς και την ταπεινωτική στρατιωτική ήττα του 1897. Ο πληθυσμός στις πόλεις αυξάνεται ραγδαία, απαιτώντας ανανέωση του παιδαγωγικού μοντέλου, προκειμένου να εξυπηρετήσει επαρκέστερα τον εθνικό σκοπό και τις σύγχρονες ανάγκες της οικονομίας. Άλλωστε, η εκπαίδευση θεωρήθηκε μια από τις αιτίες της ήττας του 1897, οπότε ήταν ανάγκη να δοθεί έμφαση στη διαπαιδαγώγηση προς τις εθνικές και πολιτισμικές αξίες του παρελθόντος, με τον αθλητισμό και τη γυμναστική να αποκτούν σημαίνοντα ρόλο σε αυτή τη διαδικασία. Όλες τις παραπάνω ανάγκες επιχειρεί να καλύψει μια σειρά νομοθετημάτων, που κατατέθηκαν το 1899, με σκοπό να μεταρρυθμίσουν τη γυμναστική και τον αθλητισμό στο σχολικό και δημόσιο χώρο. (Τσούμας, 2016: 222-226)

Τα συγκεκριμένα νομοσχέδια καταγράφουν για πρώτη φορά ολοκληρωμένα και με σαφήνεια, την κρατική διάθεση για την αστική μεταρρύθμιση της εκπαίδευσης και τη σχέση του σχολείου με την κοινωνία. Το αστικό πνεύμα των νομοσχεδίων διαφαίνεται από την αντίληψη για την εθνική αποστολή του σχολείου και από το διαφορετικό κοινωνικό ρόλο, που καλείται να διαδραματίσει κάθε εκπαιδευτική βαθμίδα. Ο νόμος ΒΧΚΑ΄ ήταν ο μοναδικός που υπερψηφίστηκε τελικά, αποτελώντας ορόσημο για τη θέση της γυμναστικής στην εκπαίδευση, καθορίζοντας την υποχρεωτικότητα αλλά και το αναλυτικό της πρόγραμμα. Εξίσου σημαντική κρίθηκε η εκπαίδευση των γυμναστών, καθώς προβλέπεται η ίδρυση Σχολής Γυμναστών για την παροχή επαρκούς επιστημονικής και παιδαγωγικής κατάρτισης. (Τσούμας, 2016: 232-243)

Ο παραπάνω νόμος φιλοδοξεί να εμψυχήσει στους μαθητές υγεία, φιλοπατρία, υπομονή, ηθική, συλλογικότητα, ευστροφία και ισότητα, αφού τα δύο φύλα αντιμετωπίζονται με τον ίδιο τρόπο. Η σύγχρονη ιατρική και παιδαγωγική αντίληψη ορίζει την ύπαρξη κοινών αναγκών και χαρακτηριστικών στα παιδικά σώματα των δύο φύλων μέχρι την ηλικία των δέκα ετών, δίνοντας τη δυνατότητα στη γυμναστική να συμβάλλει στην κοινωνική ενσωμάτωση του γυναικείου φύλου, πραγματοποιώντας μια πραγματική καινοτομία. Παραμένει όμως η διπλή διάσταση του μαθήματος της γυμναστικής, προβάλλοντας άλλοτε τον παιδαγωγικό κι άλλοτε το στρατιωτικό χαρακτήρα της. (Τσούμας, 2016: 226-249)

Αυτό το δίπολο εκφράζει ένα γενικότερο κοινωνικό και ιδεολογικό δίπολο ανάμεσα στη γυμναστική και τον αθλητισμό. Από τη μια η γυμναστική αποτελεί εθνική κληρονομιά και μέσο διαπαιδαγώγησης και συλλογικότητας, που παρέχει την απαραίτητη εθνική, σωματική, ηθική και ψυχική συγκρότηση στους νέους ενώ από την άλλη ο αθλητισμός του ανταγωνισμού, της ατομικότητας και των επιδόσεων του αστού πολίτη. Παρ' όλα αυτά, η συχνή επικοινωνία του σχολικού γυμναστικού χώρου με τους εξωσχολικούς αθλητικούς συλλόγους αναιρεί σταδιακά τον αμιγή στρατιωτικό και πειθαρχικό χαρακτήρα της γυμναστικής. Ταυτόχρονα, το κράτος διαβλέπει το σημαντικό ρόλο του αθλητισμού στην αστική κοινωνία και φροντίζει να ασκεί σχολαστικό έλεγχο στα οικονομικά και τις δράσεις των αθλητικών συλλόγων. (Τσούμας, 2016: 249-253)

2.3.3 Της σουηδικής γυμναστικής (1900-1909)

Το ξεκίνημα του 20ου αιώνα αποτελεί μια από τις δυσκολότερες και πιο γόνιμες περιόδους της ελληνικής ιστορίας. Η ταπείνωση του 1897, η αναξιοπιστία των πολιτικών κομμάτων και οι μεγάλες δυσκολίες του κράτους οδηγούν σε έντονη κοινωνική αντιπαράθεση. Το γλωσσικό ζήτημα, η κατάρπτωση των ηθών και η διάδοση ξενόφερτων προτύπων αποτελούν τα κυρίαρχα ζητήματα διαλόγου και σύγκρουσης. Αντίστοιχη πορεία ακολουθεί και ο χώρος της εκπαίδευσης, αδυνατώντας να προσαρμοστεί στα νέα ιδεολογικά κελεύσματα και να απαντήσει στους προβληματισμούς της κοινωνίας. Η αμφισβήτηση αυξάνεται διαρκώς, με την κριτική να επικεντρώνεται στον κλασικισμό, τις ελλείψεις υποδομών, την ελλιπή εκπαίδευση των δασκάλων, την περιορισμένη έκταση της λαϊκής παιδείας και τη μονοδιάστατη αντίληψη του ελληνικού σχολείου. Οι προτάσεις εστιάζουν στην ποιοτική του αναβάθμιση, τη γενίκευση και την ανάπτυξη της δημόσιας εκπαίδευσης, έχοντας ως προπομπό το ζήτημα της γλώσσας και τους δημοτικιστές. (Τσούμας, 2016: 263-265)

Το εύρος των νέων προτάσεων αγγίζουν και το χώρο της σχολικής σωματικής άσκησης, φιλοδοξώντας σε ένα νέο ρόλο γι' αυτή, μέσα από την ελεύθερη και φυσική κίνηση. Η νομοθεσία του 1899 αντικατοπτρίζει το αισιόδοξο κλίμα, που προέκυψε μέσα από τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1896 ενώ την ίδια ώρα η ανάπτυξη του αστικού αθλητισμού συνεχίζεται, με τον αριθμό των αθλητικών σωματείων να αυξάνεται συνεχώς. Αυτά υιοθετούν τα λεγόμενα αγγλικά αθλήματα, στοχεύοντας στις μεγάλες επιδόσεις και στην

κατάκτηση ρεκόρ. Με αυτό τον τρόπο ευνοείται η διάδοση του ανταγωνιστικού αθλητισμού και η ταυτόχρονη υποβάθμιση του παιδαγωγικού ρόλου της σχολικής γυμναστικής. Το κλίμα θα επιδεινωθεί περαιτέρω, λόγω της έλλιπούς συντήρησης των γυμναστηρίων και της απαξίωσής τους. (Τσούμας, 2016: 266-269)

Οι εκπαιδευτικές διεργασίες θα καταλήξουν στην εισαγωγή του σουηδικού γυμναστικού συστήματος το 1909, σε μια απόπειρα εκσυγχρονισμού και ανανέωσης του σχολείου, σε πλήρη αντιστοιχία με τις ήδη διαμορφωμένες κοινωνικές και πολιτικές αντιλήψεις. Η προσέγγιση της σωματικής άσκησης βασίζεται πλέον στις επιστημονικές προόδους γύρω από το ανθρώπινο σώμα, απηχώντας τις πολιτισμικές αντιλήψεις του σύγχρονου κόσμου. Το προηγούμενο γερμανικό σύστημα θεωρήθηκε η βασική αιτία της υποβάθμισης της γυμναστικής στην εκπαίδευση, λόγω της υποχρεωτικής εκτέλεσης μονοδιάστατων και επαναλαμβανόμενων ασκήσεων, που προκαλούσαν αδιαφορία και ανία στους μαθητές. Το νέο σύστημα κρίθηκε ικανό να συμβάλλει στην εκπλήρωση των κοινωνικών και εθνικών στόχων του κράτους, μέσα από την ψυχαγωγία και την ενεργητική συμμετοχή των μαθητών. (Τσούμας, 2016: 272-275)

Πρόκειται για μια αλλαγή, βασισμένη στις φιλελεύθερες εκπαιδευτικές και πολιτικές αντιλήψεις της κοινωνίας, που απαιτούσε ανάπτυξη και πρόοδο. Καθόρισε τη σχολική γυμναστική για περισσότερο από μισό αιώνα και στηρίχτηκε σε ένα αναλυτικό, σαφές και οριοθετημένο περιεχόμενο καθώς και στον περιορισμένο χώρο για πρωτοβουλία του δασκάλου. Η υποχρεωτικότητά του ίσχυσε και για τα δύο φύλα, που ακολουθούν το ίδιο ακριβώς πρόγραμμα, υιοθετώντας τις ιατρικές και επιστημονικές ανακαλύψεις για το ανθρώπινο σώμα, σε αντίθεση με την εμπειρική προσέγγιση του σώματος από το προϋπάρχον γερμανικό σύστημα. (Τσούμας, 2016: 281-285)

2.3.4 Και της σωματικής αγωγής (1910-1935)

Τον Αύγουστο του 1909 ξεσπά το κίνημα του Στρατιωτικού Συνδέσμου στο Γουδί, οδηγώντας στην εξουσία τον Ελευθέριο Βενιζέλο, με τις φιλελεύθερες δυνάμεις του τόπου να συσπειρώνονται γύρω του. Η πολιτική πορεία του Βενιζέλου θα διακοπεί τη διετία 1915-1917 με την παραίτησή του και στη συνέχεια το 1920 με την εκλογική του ήττα. Το 1928

θα επανέλθει στην εξουσία ενώ το μεσοδιάστημα των οχτώ ετών σηματοδοτείται από τη Μικρασιατική Καταστροφή, τις συνεχείς κυβερνητικές μεταβολές, τις διώξεις και τις συγκρούσεις. Πρόκειται για μια εξαιρετικά δύσκολη περίοδο με συνεχείς πολεμικές συγκρούσεις από το 1912 μέχρι το 1922 και το ξέσπασμα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, που διπλασίασαν την έκταση του ελληνικού κράτους αλλά ταυτόχρονα προκάλεσαν τον Εθνικό Διχασμό και τη Μικρασιατική Καταστροφή. (Τσούμας, 2016: 295-296)

Η φιλελεύθερη εκπαιδευτική πολιτική του Βενιζέλου εκφράστηκε στις μεταρρυθμίσεις του 1913 και του 1917, οι οποίες συμπλήρωσαν η μία την άλλη και επιχείρησαν να δώσουν απαντήσεις στις κοινωνικοοικονομικές απαιτήσεις της εποχής. Ενδεικτικό πάντως είναι το γεγονός ότι το αναλυτικό πρόγραμμα του δημοτικού, που καθιερώθηκε το 1913 διατηρήθηκε για περισσότερο από μισό αιώνα. Η φιλελεύθερη αντίληψη για το σκοπό του σχολείου πρόκρινε την προετοιμασία των μαθητών για τη ζωή ενώ η συγκροτημένη άποψη για τη λειτουργία του σε όλους τους τομείς αποτέλεσε καινοτομία. Τα κυβερνητικά διαλείμματα του Βενιζέλου προκάλεσαν παύση των μεταρρυθμιστικών τάσεων, η οποία κορυφώθηκε τη διετία 1921-1922 όταν τα σχολεία παρέμειναν κλειστά, λόγω της μικρασιατικής εκστρατείας καθώς και την επομένη της Μικρασιατικής Καταστροφής, με την έκρυθμη κατάσταση, που διαμορφώθηκε. Οι συγκρούσεις και οι διώξεις θα επεκταθούν στον χώρο της εκπαίδευσης, όπου δεσπόζει η διαμάχη για το γλωσσικό ζήτημα, το οποίο θα καταστεί αιτία πολιτικής αντιπαλότητας, με τους δημοτικιστές να θεωρούνται αντεθνικοί, σε αντίθεση με τους αντιπάλους τους, οι οποίοι προτάσσουν το έθνος και τη θρησκεία. (Τσούμας, 2016: 295-296)

Παρά τις αλλαγές που είχαν προηγηθεί, ο πυρήνας του μαθήματος της γυμναστικής ήταν η στρατιωτική προετοιμασία, ως απόρροια της αναπόφευκτης στρατιωτικοποίησης της εποχής. Αυτή η τάση συνεχίστηκε μέχρι το 1928, παρ' ότι εμπλουτίστηκε με νέα στοιχεία από τα σύγχρονα παιδαγωγικά ρεύματα της Ευρώπης, όπως η Νέα Αγωγή και το Σχολείο Εργασίας, τα οποία υιοθετήθηκαν στις μεταρρυθμίσεις των φιλελευθέρων και εντάχθηκαν στο πρόγραμμα της Σχολής Γυμναστών. Η εκπαίδευση των γυμναστών βρέθηκε στο επίκεντρο της μεταρρύθμισης του 1917, με την αναβάθμιση της Σχολής σε Διδασκαλείο Γυμναστικής τριετούς φοίτησης και την παράλληλη μετεκπαίδευση των δημοδιδασκάλων. (Τσούμας, 2016: 304-313)

Η κορύφωση, όμως, της μεταρρυθμιστικής προσπάθειας των φιλελεύθερων δυνάμεων του τόπου θα σημειωθεί στις 13 Νοεμβρίου του 1925, όταν εισάγεται για πρώτη φορά ο όρος Σωματική Αγωγή, αντικαθιστώντας τον όρο Γυμναστική. Πρόκειται για μια αλλαγή βαρύνουσας σημασίας, καθώς εκφράζει την κυοφορούμενη πολιτικοποίηση και ιδεολογικοποίηση των παιδαγωγικών όρων, που υποκρύπτει τις νέες ιδέες και αξίες της κοινωνίας, σχετικά με το μέλλον του τόπου. Η ηθική και κοινωνική διάσταση της σωματικής άσκησης δίνει πλέον τη θέση της στην πολιτική χρήση της, με σκοπό την κοινωνική και πολιτική αλλαγή για την εξέλιξη του λαού. Ο Έλληνας πολίτης του 20ου αιώνα καλείται να αποκτήσει μια νέα ταυτότητα, δομημένη πάνω στο θάρρος, την τάξη, την αποφασιστικότητα, τη φρόνηση, τη φιλοπατρία και την υποταγή στο γενικό καλό. Για ακόμη μια φορά πάντως, το ένδοξο ελληνικό γυμναστικό παρελθόν νομιμοποιεί τη χρήση της γυμναστικής για την επίτευξη των σκοπών αυτών, δίχως να απουσιάζουν οι πολιτικές αντιπαραθέσεις γύρω από την προοδευτικότητα των αλλαγών. (Τσούμας, 2016: 315-332)

Στο πλαίσιο αυτών των αντιπαραθέσεων εντάσσεται η συνεχιζόμενη αντιπαλότητα της σχολικής γυμναστικής με τον αθλητισμό της ιδιωτικής ζωής καθώς ο αναπτυσσόμενος ιδιωτικός χώρος θεωρήθηκε αντίπαλος της κρατικής βούλησης και του εθνικού συμφέροντος. Η υιοθέτηση των αγγλικών σπορ κρίθηκε ως ανθελληνική τάση, που υπονομεύει την εθνική αγωγή, με κυρίαρχα τα ανταγωνιστικά αθλήματα και ειδικά το ποδόσφαιρο, το οποίο κατηγορήθηκε για αλλοίωση του παιδαγωγικού χαρακτήρα της γυμναστικής. Είναι η περίοδος καθιέρωσης των γυμναστικών επιδείξεων, προκειμένου να αποφευχθεί η ανάπτυξη του ανταγωνισμού στα πλαίσια του σχολικού αθλητισμού, ο οποίος θα συνεχιστεί από τους φιλελεύθερους το 1929, αλλά ακόμα και αυτοί θα απαγορεύσουν τον εξωσχολικό αθλητισμό των μαθητών και θα διατηρήσουν τη στρατιωτική προπαίδευση στο πρόγραμμα της Σωματικής Αγωγής. (Τσούμας, 2016: 305-338)

Η αναβάθμιση της εκπαίδευσης αποτέλεσε μια από τις προτεραιότητες του Βενιζέλου μετά την εκλογική του νίκη το 1928, συνεχίζοντας τη μεταρρυθμιστική προσπάθεια του 1913 και του 1917. Οι αλλαγές του 1929 έβαλαν τα θεμέλια για ένα σύγχρονο σχολείο, προσανατολισμένο στα δημοκρατικά και επιστημονικά πρότυπα καθώς και στις οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις. Το μάθημα της σωματικής αγωγής στηρίζεται πλέον σε ένα ενιαίο σύστημα ασκήσεων, που εμπλουτίζεται και βελτιώνεται διαρκώς, στη συνεχή κατάρτιση των ήδη μορφωμένων γυμναστών, στην εξασφάλιση του απαραίτητου χώρου και

χρόνου για τη διδασκαλία της όπως και στην οργάνωση όλων των εμπλεκόμενων φορέων. Αποτελεί υποχρεωτικό και πρωτεύον μάθημα και για τα δύο φύλα, από το οποίο μπορεί να απαλλαχθεί κανείς μόνο με ιατρική γνωμάτευση και επικύρωση από ειδική επιτροπή. Η παραίτηση του Βενιζέλου το 1932, λόγω της οικονομικής και πολιτικής κρίσης θα μатаιώσει την εφαρμογή των φιλόδοξων αυτών μεταρρυθμίσεων. Οι επόμενες κυβερνήσεις μέχρι το 1936 θα προβούν σε διώξεις και απολύσεις δασκάλων και γυμναστών, ως μια συνήθεια της εποχής, με την πλήρη κατάργηση όλων των μεταρρυθμιστικών μέτρων να πραγματοποιείται το 1936, με την επιβολή της δικτατορίας του Μεταξά. (Τσούμας, 2016: 296-319)

2.4 Η σκοτεινή περίοδος

Ο Ιωάννης Μεταξάς είχε χαρακτηρίσει τον Κομμουνισμό ως μέγιστο εθνικό κίνδυνο, καθώς ένα σημαντικό κομμάτι της νεολαίας στράφηκε προς αυτόν, μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, τον εθνικό διχασμό και τη Μικρασιατική καταστροφή. Η κατάρρευση της Μεγάλης Ιδέας και η απουσία μεγαλεπήβολων ιδεολογικών στόχων τροφοδότησαν το κομμουνιστικό όνειρο για μια διαφορετική κοινωνία. Πραγματοποιεί, λοιπόν, το πραξικόπημα της 4ης Αυγούστου 1936, διατηρώντας το θεσμό της μοναρχίας ως μια επίφαση νομιμότητας και εγκαθιδρύει το επονομαζόμενο Εθνικό Κράτος. (Καγκαλίδου, 1999: 70-71)

2.4.1 Μεταξάς και ΕΟΝ (1936-1940)

Στρατηγικός στόχος του καθεστώτος είναι η αγωγή της νεολαίας, με βάση το πρότυπο της αρχαίας Σπάρτης, καθώς πρόκειται για υποχρέωση του κράτους. Η σωματική αγωγή λοιπόν αναβαθμίζεται, προκειμένου να διαμορφωθούν ισχυροί χαρακτήρες και δυνατά σώματα αλλά και για να καταπολεμηθεί ο ατομικισμός, που θεωρείται παθολογική νοοτροπία. Με αυτό τον τρόπο επιτυγχάνεται η ομοιογένεια της κοινωνίας και αναδεικνύεται το εθνικό

σύνολο, στο οποίο υποτάσσεται το κάθε άτομο. Το έθνος αποτελεί ύψιστη προτεραιότητα, αλλά απαιτεί πειθαρχημένους πολίτες, στοιχείο που αναδεικνύει την αξία της αποστολής των εκπαιδευτικών. (Καγκαλίδου, 1999: 54-57)

Το σημαντικότερο όπλο για τη χειραγώγηση των νέων θα αποτελέσει η Εθνική Οργάνωση Νεολαίας, την ίδρυση της οποίας διακηρύσσει αμέσως μετά την ανάληψη της εξουσίας, στις 10 Αυγούστου 1936. Στις τάξεις της θα ενταχθούν όλοι οι νέοι, μαθητές και εργαζόμενοι, προκειμένου να εμπεδωθούν οι αξίες της αλληλεγγύης και του εθνικού φρονήματος. Ταυτόχρονα, υπό τον έλεγχο της συνεχίζουν να λειτουργούν όλα τα γυμναστικά, αθλητικά και φίλαθλα σωματεία του κράτους, συμβάλλοντας στο έργο της. Ο ίδιος ο Μεταξάς καθιστά την ΕΟΝ κρατικό θεσμό και δηλώνει πως έχει μεγάλες ελπίδες από το έργο της, καθώς προσαρμόζεται και αλληλοσυμπληρώνεται με τη λειτουργία του σχολείου. (Καγκαλίδου, 1999: 71-75)

Βασική επιδίωξη της ΕΟΝ αποτελεί η ομοιομορφία στις τάξεις των νέων, για να τονιστεί η αλληλεγγύη μεταξύ των μελών της. Για το σκοπό αυτό εντάσσονται στους κόλπους της οι μαθητές των δημοτικών, ώστε να διαπαιδαγωγηθούν από μικροί με τις αρχές του Νέου Κράτους, όπως επίσης και οι νέοι κάθε κοινωνικής τάξης και οικονομικής στάθμης. Μέσα από την ομοιογένεια των νέων, θα προκύψει ένα εθνικό κεφάλαιο, προσηλωμένο στα ιδεώδη του έθνους και την υπηρεσία της πατρίδας, αλλά πρωτίστως γαλουχημένο με τις αρχές του καθεστώτος, του οποίου τη συνέχεια θα διαφυλάξει. (Καγκαλίδου, 1999: 76-78)

Στο ιδεολογικό υπόβαθρο της ΕΟΝ συγκαταλέγονται η ανωτερότητα του ελληνικού πολιτισμού, η προσήλωση στο θεσμό της μοναρχίας, ο αντικοινοβουλευτισμός, ο αντικομμουνισμός και το στρατιωτικό πνεύμα. Σύμφωνα με τον Μεταξά, στο σχολείο αναπτύσσεται το πνεύμα των παιδιών, ενώ στους κόλπους της ΕΟΝ αναπτύσσεται ο χαρακτήρας τους, μέσα από τον αθλητισμό και τη στρατιωτική προετοιμασία. Αυτός είναι ο λόγος, για τον οποίο η γυμναστική αποκαλείται *η θρησκεία του 20ού αιώνα*. Το μάθημα της γυμναστικής χαρακτηρίζεται πρωτεύον και καθίσταται υποχρεωτικό. Απέχει από τη δημιουργία πρωταθλητών και την επίτευξη επιδόσεων, προτάσσοντας το ομαδικό πνεύμα και την υποταγή του ατόμου στο σύνολο, ως ένα στοιχείο της ελληνικής εθνικής ταυτότητας. (Καγκαλίδου, 1999: 78-115)

Η ανάπτυξη της φυσικής αγωγής των νέων θεωρείται εθνική υπόθεση καθώς προετοιμάζει σώματα και ψυχές για την προάσπιση το έθνους, εμφυσώντας υπακοή και πειθαρχία. Για την ανάλογη κατάρτιση των καθηγητών σωματικής αγωγής ιδρύεται το 1939 η Εθνική Ακαδημία Σωματικής Αγωγής στην Αθήνα, αποδίδοντας στους γυμναστές πρωτόγνωρα προνόμια, όπως βαθμολογική εξομοίωση με τους υπόλοιπους καθηγητές και προαγωγές μέχρι των ανώτατο βαθμό. Ο ίδιος ο Μεταξάς ανακηρύσσεται πρώτος αθλητής της χώρας και προχωρά στη διοργάνωση αθλητικών εκδηλώσεων μεγαλειώδους χαρακτήρα, προκειμένου να αποθεώσει το ομαδικό πνεύμα της ΕΟΝ και να καλλιεργήσει το αίσθημα του συνανήκειν στους νέους. (Καγκαλίδου, 1999: 115-117)

2.4.2 Η γερμανική κατοχή (1941-1944)

Η προοπτική της αναγωγής της Ελλάδας σε πνευματική ηγέτιδα του κόσμου και της δημιουργία του Τρίτου Ελληνικού Πολιτισμού από το μεταξικό καθεστώς θα λήξει απότομα, με το ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. (Μαχαίρα, 1987: 25) Την αρχική ευφορία της νίκης επί των Ιταλών εισβολέων στο αλβανικό μέτωπο, θα διαδεχτεί η κατάληψη της χώρας από τους Γερμανούς και η επακόλουθη κατοχή της μέχρι το 1944. Σε αντίθεση με το κλίμα και τις δυσκολίες της περιόδου, η αθλητική δραστηριότητα εμφανίζεται έντονη, καθώς η γερμανική διοίκηση ευνοεί τη συνέχισή της, θέλοντας να δώσει μια επίφαση κανονικότητας. Ο έλεγχος και η εποπτεία των αθλητικών διοργανώσεων και των διοικητικών οργάνων είναι φυσικά ασφυκτική, αλλά οι Γερμανοί επιχειρούν να δημιουργήσουν μεταπολεμικό κλίμα, ώστε να γίνουν αποδεκτοί από την κοινωνία. (Σφακιανάκη, 2015: 62)

Κατά τη διάρκεια του 1943, παρατηρείται αυξημένη αθλητική δραστηριότητα καθώς και δημιουργία νέων αθλητικών συλλόγων. Η βασική αιτία αυτής της εξέλιξης είναι η δημιουργία και η δράση της Ενιαίας Πανελλαδικής Οργάνωσης Νεολαίας, της μεγαλύτερης αντιστασιακής οργάνωσης της νεολαίας, η οποία θα διεισδύσει στα αθλητικά δρώμενα της χώρας, προκειμένου να οργανώσει και να στρατολογήσει νέους στην Αντίσταση. Ο χώρος του αθλητισμού παρέχει ένα προνομιακό πεδίο δράσης για την ΕΠΟΝ, καθώς αφορά σε νέους και αξιόμαχους ανθρώπους ενώ απουσιάζει η πολιτική χροιά. (Σφακιανάκη, 2015: 56-74)

Η διείσδυση στελεχών της ΕΠΟΝ στους αθλητικούς συλλόγους της χώρας θα εμπλουτίσει το έμπυχο δυναμικό τους σε αθλητικό και διοικητικό επίπεδο, αφού μια από τις βασικές της επιδιώξεις θα είναι να ελέγξει τα διοικητικά συμβούλια ομάδων και οργανώσεων τόσο κατά τη διάρκεια της κατοχής όσο και μεταπολεμικά. Όπως άλλωστε μαρτυρούν και τα ίδια τα στελέχη της <<όπως παλαίψαμε σκληρά, καθημερινά, στα 4 αυτά χρόνια της σκλαβιάς, έτσι θα παλαίψουμε ακόμα για τη βελτίωση της ζωής και της υγείας μας. Μυαλό γερό μόνο σε σώμα γερό, όπως έλεγαν οι αρχαίοι Έλληνες>>. (Σφακιανάκη, 2010: 419-420)

2.4.3 Ο Εμφύλιος Πόλεμος (1945-1949)

Είναι προφανές ότι κάθε οργανωμένη εκπαιδευτική διαδικασία διακόπηκε εξαιτίας του πολέμου, της κατοχής, των στερήσεων και των επιτάξεων από τους Γερμανούς κατακτητές πολλών σχολικών χώρων. Η εκπαιδευτική αδράνεια συνεχίστηκε στα χρόνια του Εμφυλίου πολέμου, που διαδέχτηκε την κατοχή, αλλά για διαφορετικούς λόγους. Οι δήμοι και οι κοινότητες απέκτησαν το δικαίωμα πρόσληψης διδακτικού προσωπικού, ώστε να επαναφέρουν μια στοιχειώδη σχολική πραγματικότητα, αλλά πάντα υπό τον ασφυκτικό έλεγχο της κυβέρνησης. Αυτή με τη σειρά της προχώρησε στην απόλυση 4.800 εκπαιδευτικών από το 1946 μέχρι τα πρώτα χρόνια μετά τον Εμφύλιο, λόγω υποψίας αριστερών φρονημάτων ή συμμετοχής στην Εθνική Αντίσταση. (Ευαγγελόπουλος, 1999: 157)

Αυτή η κατάσταση οδήγησε πολλούς εκπαιδευτικούς στα μεγάλα αστικά κέντρα, προκειμένου να αποφύγουν τις εμπόλεμες περιοχές της επαρχίας και να αναζητήσουν εργασία. Άλλοι εντάχθηκαν στα αντάρτικα σώματα, ενώ πολλοί από αυτούς δεν απέφυγαν τη σύλληψη με την κατηγορία του αντιστασιακού. (Καραφύλλης, 2013: 147) Παράλληλα, οι αριστεροί αντάρτες προχώρησαν στην ίδρυση παιδαγωγικών φροντιστηρίων, με σκοπό να εκπαιδεύσουν τους δασκάλους της μετεμφυλιακής Ελλάδας πάνω στις αρχές της αλληλεγγύης, της συντροφικότητας αλλά κυρίως σύμφωνα με την κομμουνιστική ιδεολογία. (Καμαρινού, 2016:) Οι ίδιοι υποστήριζαν την αποδοτικότητα του προγράμματός τους, καθώς το περιεχόμενό του ήταν <<τελείως διαφορετικό από τον ψευτοκλασικισμό του αντιεπιστημονικού αστικού σχολείου>>. Τέτοια φροντιστήρια λειτούργησαν κυρίως στην Ήπειρο και τη Μακεδονία ενώ τυπώθηκαν ακόμη και σχολικά βιβλία. Όπως είναι

αυτονόητο, η μοναδική έκφραση της γυμναστικής ήταν η αμιγώς στρατιωτική, δεδομένων των συνθηκών. (Ανδρέου, 2004:)

2.5 Οδεύοντας προς την κανονικότητα

Η επόμενη μέρα μετά τον Εμφύλιο πόλεμο βρίσκει το ελληνικό κράτος αντιμέτωπο με τεράστια οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα, με σημαντικότερο όλων το διχασμό και τις διώξεις. Η εκπαίδευση είχε ουσιαστικά παύσει για σχεδόν μια δεκαετία και τα αποτελέσματα ήταν ορατά στο ποσοστό των αναλφάβητων, που ξεπερνούσε το 1/3 του πληθυσμού ενώ στην επαρχία το 95% των παιδιών δε συνέχιζε στη μέση εκπαίδευση και μόλις το 40% συνέχιζε στην Δ' τάξη του Δημοτικού. Παράλληλα, καταγράφεται τεράστιο κύμα αστυφιλίας και μετανάστευσης στο εξωτερικό, εξαιτίας της καταστροφής των υποδομών στην επαρχία, των κομματικών διώξεων και της ανεργείας. (Κοσπεντάρης, 1960)

2.5.1 Αναμένοντας τη μεταρρύθμιση (1950-1966)

Ο συντηρητισμός είναι η κυρίαρχη ιδεολογία στη μεταπολεμική Ελλάδα, γεγονός που διαπιστώνεται σε όλες τις κυβερνητικές πρωτοβουλίες, με αποκορύφωμα το Σύνταγμα του 1952. Σε ότι αφορά την εκπαίδευση, επανέρχεται η καθαρεύουσα ως γλώσσα διδασκαλίας και καθορίζεται ο ελληνοχριστιανικός πολιτισμός ως κατευθυντήρια ιδεολογία. (Δημαράς, 2003: 175) Ο δάσκαλος αποκτά πρωτόγνωρη εξουσία στο σχολικό περιβάλλον, καθώς αποτελεί το μέσο διάδοσης των συντηρητικών ιδεών και αξιών στη νέα γενιά, δίχως να τίθεται ζήτημα αμφισβήτησής του. Ταυτόχρονα, συνεχίζονται οι διώξεις αντιφρονούντων ή ύποπτων εκπαιδευτικών, με αποτέλεσμα την περίοδο 1953-1956 να απολυθούν περίπου 1300 για πολιτικούς λόγους, με συνέπεια την πλήρη συμμόρφωση του διδακτικού προσωπικού προς τις κυβερνητικές κατευθύνσεις. (Νούτσος, 1979: 184)

Το παραπάνω πνεύμα αντικατοπτρίζεται περίτρανα στα σχολικά αναγνωστικά της εποχής, τα οποία αποθεώνουν τις αρχές της Πατρίδας, της Θρησκείας, της Οικογένειας και της

Εργασίας. Η πατριαρχική οικογένεια της αγροτικής κοινωνίας θεωρείται το φυσικό μοντέλο οικογενειακής υπόστασης όπως επίσης και η ανισότητα των φύλων, ως απόρροια της θρησκευτικής ιδεοληψίας, που διακατέχει διαχρονικά το ελληνικό κράτος. Η μεταρρυθμιστική προσπάθεια του μεσοπολέμου προς μια φιλελεύθερη αστική κοινωνία αποτελεί παρελθόν και γίνονται βήματα οπισθοδρόμησης προς τον αυταρχισμό και την υποταγή. (Φραγκουδάκη, 1979: 30-44)

Η αλλαγή θα επέλθει το 1964, όταν η Ένωση Κεντρώων θα κερδίσει τις εθνικές εκλογές και θα σχηματίσει κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Γεώργιο Παπανδρέου, ο οποίος είχε διατελέσει κοινοβουλευτικός αγορητής της βενιζελικής παράταξης, κατά τη συζήτηση της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1929 και μετέπειτα υπουργός Παιδείας. Αξίζει να σημειωθεί πως διατήρησε ο ίδιος το υπουργείο Παιδείας μετά τη νίκη του, θέλοντας να καταδείξει τη βαρύτητα, που απέδιδε στο συγκεκριμένο χώρο. Η παρέμβαση στο χώρο της εκπαίδευσης υπήρξε άμεση, καθώς οι προσδοκίες της ελληνικής κοινωνίας ήταν μεγάλες και η ανάγκη για δημοκρατικό εκσυγχρονισμό της έκδηλη. Άλλωστε, την ίδια περίοδο, η Ευρώπη είχε ήδη αρχίσει να απολαμβάνει τα πρώτα αποτελέσματα της μεταπολεμικής ανοικοδόμησης σε όλους τους τομείς. (Δημαράς, 2003: 167-180)

Η καθυστερημένη απάντηση στην ανάγκη για σύγχρονη και φιλελεύθερη εκπαίδευση θα δοθεί με ένα μεγάλο φάσμα αλλαγών, με σημαντικότερες την καθιέρωση της δωρεάν παιδείας σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, προκειμένου να καταπολεμηθεί ο αναλφαριθμητισμός και να αποκτήσουν ευρύτερα κοινωνικά στρώματα το δικαίωμα στη μόρφωση όπως επίσης και η καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας στο Δημοτικό, σε συνδυασμό με την ισοτιμία της με την καθαρεύουσα. Ο φιλόσοφος Ευάγγελος Παπανούτσος, ως Γενικός Γραμματέας του υπουργείου Παιδείας υποστήριξε την ευθυγράμμιση της εκπαίδευσης στις οικονομικές και θεσμικές απαιτήσεις της εποχής, μέσω της επέκτασης της υποχρεωτικής εκπαίδευσης στα 9 έτη, την ολοκληρωτική αλλαγή των διδακτικών προγραμμάτων, την προώθηση της τεχνικής κατάρτισης και τη διεύρυνση της πρόσβασης στις ανώτατες σχολές, (Νούτσος, 1999: 273)

Η καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας αποτέλεσε το ισχυρότερο επιχείρημα των επικριτών της μεταρρύθμισης, καταγγέλοντας την για στροφή προς την αντεθνικότητα και την αριστερά ενώ επικρίθηκε ακόμα και ο δωρεάν χαρακτήρας της Παιδείας, καθώς δεν

κάλυπτε το σύνολο των εξόδων, όπως η γραφική ύλη. (Δημαράς, 2017: 279-289) Η μεταρρυθμική απόπειρα του 1964 υπήρξε μια ολοκληρωμένη και ελπιδοφόρα προσπάθεια αστικού εκσυγχρονισμού της εκπαίδευσης γιατί προσπάθησε να συνδέσει πραγματικά το ελληνικό σχολείο με την οικονομία και την κοινωνία. Οι ελπίδες όμως θα διαρκέσουν για λίγο, αφού η πτώση της κυβέρνησης Παπανδρέου του 1965 θα παγώσει την εφαρμογή της. Η επιβολή της δικτατορίας το 1967 θα την καταργήσει τελείως, επιτείνοντας περαιτέρω την αναμονή της κοινωνίας για πραγματική μεταρρύθμιση. (Δημαράς, 2003: 179-180)

2.5.2 Η Χούντα των συνταγματαρχών (1967-1974)

Η Χούντα των συνταγματαρχών επιβλήθηκε της 21η Απριλίου 1967, ως συνέπεια της έκρυθμης πολιτικής κατάστασης, που κυριαρχούσε στη χώρα για περίπου δύο χρόνια. Ο συντηρητισμός και η πορεία οπισθοδρόμησης συνεχίστηκε, μέσα από την αναστολή όλων των εκπαιδευτικών καινοτομιών. Η καθαρεύουσα επανέρχεται σαν επίσημη γλώσσα της διδασκαλίας από την Δ' τάξη του Δημοτικού ενώ η διάρκεια της υποχρεωτικής εκπαίδευσης μειώνεται στα έξι από τα εννιά χρόνια. Πλήθος πρωτοποριακών βιβλίων αντικαθίστανται και διατηρείται μόνο ο δωρεάν χαρακτήρας της Παιδείας, που επεκτείνεται μάλιστα και στα πανεπιστήμια, ως ένα φιλολαϊκό μέτρο. (‘‘Η εκπαίδευση στα χρόνια της δικτατορίας’’, 2013)

Οι εκπαιδευτικοί ελέγχονται ποικιλότροπα και εξονυχιστικά, σχετικά με τα κοινωνικά φρονήματα και την προσήλωσή τους στα ελληνοχριστιανικά ιδεώδη. Ταυτόχρονα, σημειώνονται υποδείξεις για το υποχρεωτικό κούρεμα των μαθητών, τη συμπεριφορά τους εντός κι εκτός σχολείου, το μήκος της μαθητικής ποδιάς και τον εκκλησιασμό. Σε ότι αφορά το μάθημα της φυσικής αγωγής, επανέρχεται η στρατιωτικοποίησή του, επαναφέροντας το πρόγραμμα διδασκαλίας που ίσχυε πριν το 1964. Βασικό χαρακτηριστικό της ήταν η επιβολή της πειθαρχίας και η καλλιέργεια ομαδικού πνεύματος. Γι’ αυτό το σκοπό προωθήθηκαν οι ασκήσεις πυκνής τάξης και η ενασχόληση με την ενόργανη γυμναστική, η οποία είχε διεθνές κύρος εκείνη την εποχή και θεωρήθηκε ικανή να εμφυσήσει την ευταξία. (‘‘Η εκπαίδευση στα χρόνια της δικτατορίας’’, 2013)

Ο εξωσχολικός αθλητισμός ευνοήθηκε ιδιαίτερα, καθώς επικράτησε το σύνθημα <<κάθε πόλη και στάδιο, κάθε χωριό και γυμναστήριο>>. Κατασκευάστηκαν αθλητικές εγκαταστάσεις σε όλη την επικράτεια και διοργανώθηκαν εντυπωσιακές αθλητικές διοργανώσεις. Η διοίκηση του αθλητισμού ελέγχθηκε πλήρως, με στελέχη αποδεκτά από το καθεστώς στις ομοσπονδίες των συλλόγων ενώ η εποπτεία των σωματειακών δράσεων υπήρξε ασφυκτική. Παράλληλα, υποστηρίχθηκε η παρουσία του λαού στα γήπεδα, όπου το καθεστώς προπαγάνδιζε τον εαυτό του. Αυτό συνέβη μέσω μεγάλων αθλητικών συγκεντρώσεων, όπως των ποδοσφαιρικών που προωθήθηκε ιδιαίτερα ως το λαοφιλέστερο άθλημα της εποχής. Τέλος, κάθε ατομική ή ομαδική επιτυχία γνώρισε μεγάλη προβολή, αποδίδοντάς της εθνική διάσταση. (΄Η εκπαίδευση στα χρόνια της δικτατορίας΄΄, 2013)

2.5.3 Η εποχή της μεταπολίτευσης (1974-1999)

Η πτώση της δικτατορίας και η επανόρθωση της δημοκρατίας θα επέλθει μέσα από μια κοινωνία ώριμη για πρόοδο και φιλελευθεροποίηση, η ανάπτυξη της οποίας παρουσίαζε σημαντική υστέρηση σε θεσμικά και κοινωνικά ζητήματα. Στον εκπαιδευτικό τομέα, οι μεταρρυθμιστικές προσπάθειες που προηγήθηκαν, υπήρξαν πολλές και σημαντικές (1913, 1917, 1929, 1964) αλλά η εφαρμογή τους δεν υλοποιήθηκε ποτέ ώστε να αποδώσει καρπούς. Κάθε μεταπολιτευτική προσπάθεια μεταρρύθμισης επομένως ενέχει αιτήματα, που είχαν κατατεθεί πολύ νωρίτερα, όπως η δημοτική γλώσσα. Η ίδια η κοινωνία πιέζει πλέον ασφυκτικά τις δημοκρατικές κυβερνήσεις του τόπου για ριζικές αλλαγές, λόγω της συσσώρευσης των εκπαιδευτικών προβλημάτων και της αδυναμίας της να ανταποκριθεί στις εσωτερικές και διεθνείς απαιτήσεις της εποχής. (Μπουζάκης, 2007)

Τα κυρίαρχα πολιτικά σχήματα στην περίοδο της μεταπολίτευσης είναι η Νέα Δημοκρατία και το Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα, τα οποία κυβερνούν διαδοχικά τον τόπο, στοχεύοντας στην ομαλή διαδοχή της διακυβέρνησης, ως ένα στοιχείο συμπαγούς και ανόθευτης κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, προστατευμένη από στρατιωτικές επεμβάσεις και δικτατορίες. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο σταθερότητας κατέστη δυνατή η εκπαιδευτική εξέλιξη, με σημαντικότερο όπλο την αποδοχή του πλαισίου απ' όλους τους πολιτικούς σχηματισμούς, σε συνδυασμό με τη νομιμοποίηση του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας, που τερμάτισε ουσιαστικά το εμφυλιακό κλίμα. (Καρασσαβίδου, 2020)

Το πρώτο μεταρρυθμιστικό βήμα θα γίνει το 1976, υλοποιώντας σε μεγάλο βαθμό τις αντίστοιχες προσπάθειες του 1929 και του 1964, που δεν ευδοκίμησαν. Τούτο θα βασιστεί στο Σύνταγμα του 1975, το οποίο μερίμνησε να εξασφαλίσει την πραγματοποίηση των κατοπινών αλλαγών, αναφέροντας πως <<η Παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του κράτους, έχει δε ως σκοπόν την ηθικήν, πνευματικήν, επαγγελματικήν και φυσικήν αγωγήν των Ελλήνων, την ανάπτυξιν της εθνικής και θρησκευτικής συνειδήσεως και την διάπλασιν αυτών ως ελευθέρων και υπευθύνων πολιτών...η υποχρεωτική εκπαίδευση δεν δύναται να είναι ολιγοτέρα των 9 ετών...πάντες οι Έλληνες έχουν δικαίωμα δωρεάν Παιδείας>>. Καθιερώνεται επιτέλους η δημοτική ως γλώσσα διδασκαλίας σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, καθίσταται υποχρεωτική η 9χρονη εκπαίδευση και διαχωρίζεται η Μέση εκπαίδευση σε Γυμνάσιο και Λύκειο. Η προσπάθεια κρίθηκε προφανώς καθυστερημένη αλλά έλυσε βασικά προβλήματα, που ταλάνιζαν την ελληνική Παιδεία, όπως το γλωσσικό και εισήγαγε καινοτόμα ποιοτικά στοιχεία, κατοχυρώνοντας τον δωρεάν χαρακτήρα της. (‘‘Η εκπαίδευση στη Μεταπολίτευση 1974-2015’’, 2019)

Η μεταρρυθμιστική πορεία θα συνεχιστεί στις αρχές της δεκαετίας του ‘80 (1982-1985) όταν εφαρμόζεται ότι δημοκρατικότερο συνέβη ποτέ στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Καταργούνται λοιπόν οι εξετάσεις για τον προβιβασμό από το Γυμνάσιο στο Λύκειο, ώστε αυτό να είναι προσιτό σε όλους τους μαθητές, καθιερώνονται τα μαθητικά συμβούλια, ιδρύονται τα ΤΕΙ, τα Πολυκλαδικά Λύκεια και πολλά νέα Πανεπιστήμια, αυξάνοντας τον αριθμό των εισακτέων. Παράλληλα, εκδίδονται νέα σχολικά εγχειρίδια και βιβλία δασκάλων. Οι συνεχείς προσαρμογές στις ανάγκες της κοινωνίας θα συνεχιστούν την επόμενη δεκαετία, λαμβάνοντας πλέον υπόψη τις υποχρεώσεις, που πηγάζουν από τη διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης και τις λοιπές διεθνείς εξελίξεις, όπως η παγκοσμιοποίηση. Στο επίκεντρο βρίσκονται πλέον οι ανάγκες της αγοράς, με έμφαση στην ανταγωνιστικότητα και την αποδοτικότητα, αποβλέποντας σε ποιοτική αναβάθμιση της ελληνικής εκπαίδευσης και συμπόρευση με τις τεχνολογικές εξελίξεις. Ταυτόχρονα, θεσπίζονται το ολοήμερο Νηπιαγωγείο και το ολοήμερο Δημοτικό σε πλήρη εναρμόνιση με τις κοινωνικές ανάγκες. (‘‘Η εκπαίδευση στη Μεταπολίτευση 1974-2015’’, 2019)

Όλες οι παρεμβάσεις και οι προσαρμογές της τελευταίας 25ετίας του 20ου αιώνα αποτελούν σε μεγάλο βαθμό επιδιώξεις των προηγούμενων δεκαετιών, που υλοποιήθηκαν λόγω της αποφασιστικότητας των κυβερνήσεων και της συνέχειας στην πραγματοποίησή τους δίχως

ανατροπές. Ταυτόχρονα, εμπεδώνεται η πεποίθηση πως η εκπαίδευση αποτελεί κοινωνικό αγαθό και πραγματοποιείται συνεχής προσαρμογή στις συνθήκες, αρχίζοντας με τα βασικά στοιχεία φιλελευθεροποίησης την πρώτη δεκαετία της μεταπολίτευσης, τον εκδημοκρατισμό και τη μαζικοποίησή της, κατά τη δεκαετία του '80 και την εναρμόνιση με τις οικονομικές απαιτήσεις τη δεκαετία του '90. Όλα τα παραπάνω είχαν ως συνέπεια τη θεαματική μείωση του αναλφαριθμητισμού, που κυμαινόταν στο 14% το 1971, όταν το 25% των μαθητών δεν ολοκλήρωνε την πρωτοβάθμια εκπαίδευση. (Ή εκπαίδευση στη Μεταπολίτευση 1974-2015'', 2019)

Σε ότι αφορά το σχολικό και εξωσχολικό αθλητισμό διαπιστώνεται πλήρης αποστρατιωτικοποίηση και συμπόρευση με τις αστικές αξίες και τρόπο ζωής. Η μακροπρόθεσμη ειρηνική μεταπολιτευτική περίοδος ενισχύει την αμιγώς γυμναστική φύση του μαθήματος της φυσικής αγωγής. Η οικονομική ανάπτυξη, σε συνδυασμό με την παγκοσμιοποίηση και τη διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης, που αποδίδει στους Έλληνες πολίτες την ταυτόχρονη ιδιότητα του Ευρωπαίου πολίτη και την ανεμπόδιστη μετακίνηση, φοίτηση, εργασία και εγκατάσταση σε οποιοδήποτε κράτος της Ευρωπαϊκής Ένωσης φέρνει την ελληνική κοινωνία σε επαφή με πολλά νέα αθλήματα, τα οποία αρχίζουν να αναπτύσσονται. Δεκάδες νέοι σύλλογοι και αθλητικά σωματεία ιδρύονται, παρέχοντας αθλητική δραστηριότητα σε μεγάλη ποικιλία αθλημάτων, γεγονός που ενισχύεται από τη νεοφιλελεύθερη οικονομική πολιτική, την οποία υιοθετεί σταδιακά η Ευρωπαϊκή Ένωση, προωθώντας την ιδιωτική πρωτοβουλία και μειώνοντας την κρατική παρέμβαση. Ταυτόχρονα, οι ακαδημαϊκές υποχρεώσεις των νέων αυξάνονται, ως αποτέλεσμα των απαιτήσεων της παγκοσμιοποιημένης αγοράς εργασίας, υποβαθμίζοντας το μαθησιακό ρόλο της φυσικής αγωγής μέχρι το τέλος του αιώνα.

3. Ιδιαιτερότητες της ελληνικής κοινωνίας του 21ου αιώνα

Η ενδελεχής καταγραφή της ιστορικής πορείας της ελληνικής εκπαίδευσης και πιο συγκεκριμένα της σωματικής αγωγής και του αθλητισμού στις σχολικές ηλικίες ανάδειξε το ρόλο, που αυτός διαδραμάτισε στη διάρκεια αυτής της πορείας. Άλλοτε περισσότερο κι άλλοτε λιγότερο σημαντικός για την εκπαιδευτική διαδικασία, υπήρξε πάντα ένα μέσο επίτευξης των στόχων του κράτους για τις επόμενες γενιές και την πορεία του. Από την εποχή της τουρκοκρατίας και της ανάδυσης του ΝΕ προωθήθηκε ως ένα χρήσιμο μέσο για την απελεύθερωση των νέων από τις προκαταλήψεις. Στη διάρκεια της επανάστασης αναδείχθηκε ο πειθαρχικός ρόλος της σωματικής αγωγής για τη δημιουργία τακτικού στρατού ενώ στα πρώτα χρόνια του ελληνικού κράτους αξιοποιήθηκε για την εθνοποιητική διαδικασία των νεόκοπων πολιτών καθώς και για τη στρατιωτική τους προετοιμασία, ώστε να είναι έτοιμοι να υπερασπιστούν το κράτος. Η περίοδος της βαυαροκρατίας και της μοναρχικής διακυβέρνησης πρόταξε τις σωμασκίες, προκειμένου να καταδείξει τη σύνδεση με το ένδοξο αρχαιοελληνικό παρελθόν, μέσω των οποίων διατηρήθηκε η ταξική διαστρωμάτωση.

Πλησιάζοντας προς το τέλος του 19ου αιώνα αναπτύσσεται σταδιακά η αστική αντίληψη στην ελληνική κοινωνία, απαιτώντας εκσυγχρονισμό και φιλελευθεροποίηση της σωματικής αγωγής. Η διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων του 1896 ευνοεί τη στροφή προς τη γυμναστική και τον αθλητισμό, την ίδια εποχή που γιγαντώνεται η Μεγάλη Ιδέα, επιφέροντας την έντονη στρατιωτικοποίησή της. Οι κυβερνήσεις των φιλελευθέρων του Βενιζέλου θα επιχειρήσουν εκπαιδευτικές τομές αλλά θα διακοπούν από τιν επιβολή της μεταξικής δικτατορίας, η οποία με τη σειρά της θα επαναφέρει την εμπέδωση πειθαρχίας, μέσω της σωματικής αγωγής και θα τη στρέψει προς την πλήρη στρατιωτικοποίηση. Ακόμα και οι γερμανικές δυνάμεις κατοχής θα αξιοποιήσουν την απήχηση του αθλητικού φαινομένου στην κοινωνία, ώστε να περάσουν μια ψευδαίσθηση κανονικότητας, ενώ παράλληλα οι αντιστασιακές οργανώσεις θα παρεισφρήσουν στα αθλητικά σωματεία, προκειμένου να στρατολογήσουν νέους στην Αντίσταση.

Η ολοκλήρωση του Εμφύλιου Πολέμου και το τέλος των πολεμικών περιπετειών της δεκαετίας του '40 θα σηματοδοτηθεί από την επιστροφή σε συντηρητικές επιλογές,

καταγράφοντας βήματα οπισθοδρόμησης και διατηρώντας αναλλοίωτο το αίτημα για εκσυγχρονισμό και φιλελευθεροποίηση του εκπαιδευτικού μοντέλου. Η κυβέρνηση της Ένωσης Κεντρώων θα επιχειρήσει να δώσει τις απαιτούμενες απαντήσεις το 1964 αλλά και η δική της προσπάθεια θα διακοπεί βίαια από την πολιτική αναταραχή και την τελική επιβολή της δικτατορίας των συνταγματαρχών το 1967. Η παλινόρθωση της δημοκρατίας το 1974 θα βρει την κοινωνία πιο ώριμη από ποτέ για ριζικές αλλαγές. Αυτές θα ευνοηθούν από την πολιτική σταθερότητα και την ομαλή διαδοχή της διακυβέρνησης, που δρα συμπληρωματικά κι όχι αφαιρετικά. Οι προσαρμογές της εκπαίδευσης στο τελευταίο τέταρτο του 20ου αιώνα είναι συνεχείς και εναρμονισμένες με τις ευρωπαϊκές απαιτήσεις και τις διεθνείς οικονομικές συνθήκες, δίνοντας στην κοινωνία τα κατάλληλα εργαλεία προόδου. Ταυτόχρονα, όμως, υποβαθμίζεται ο ρόλος της φυσικής αγωγής και η είσοδος στον 21ο αιώνα, με τις τεχνολογικές καινοτομίες, που έφερε, συντέλεσε στην περαιτέρω υποβάθμισή της.

3.1 Τα σύγχρονα δεδομένα

Μέσα από την πορεία της ελληνικής εκπαιδευτικής πραγματικότητας, όπως αυτή καταγράφηκε παραπάνω, διαφαίνεται ο σημαντικός ρόλος που διαδραμάτισε η φυσική αγωγή. Η εναλλαγή στην ονομασία της αποτελεί απλά μια ένδειξη των στόχων και των επιθυμιών του κράτους από την εφαρμογή της. Είναι γεγονός πως η σημερινή αξιολογική της διάσταση είναι σαφώς υποβαθμισμένη. Οι ακαδημαϊκές υποχρεώσεις των νέων επισκιάζουν κάθε απόπειρα ενασχόλησης με το αθλητικό αντικείμενο, καθώς η σύγχρονη αγορά εργασίας χαρακτηρίζεται από υψηλές απαιτήσεις και έντονο ανταγωνισμό. Ο ελεύθερος χρόνος των μαθητών καταλαμβάνεται από την εκμάθηση ξένων γλωσσών, υποστηρικτικών μαθημάτων σε φροντιστήρια και διδακαλία χρήσης υπολογιστών.

Ο πρώτος άξονας υποβάθμισης είναι το ίδιο το σχολείο, αφού από το Δημοτικό ακόμα το μάθημα της φυσικής αγωγής κατατάσσεται ιεραρχικά στις τελευταίες θέσεις του αναλυτικού προγράμματος. Τούτο ισχύει γιατί προκρίνεται η σπουδαιότητα άλλων

μαθημάτων, όπως η Γλώσσα και τα Μαθηματικά, με το χρόνο που διατίθεται για τη φυσική αγωγή να είναι 2-3 ώρες την εβδομάδα, ανάλογα με την τάξη. Επιπρόσθετα, εμπεδώνεται η πεποίθηση πως το μάθημα της γυμναστικής αποτελεί ώρα για παιχνίδι και όχι για διδασκαλία, καθώς η έλλειψη υποδομών και μέσων στα σχολεία στερεί τη δυνατότητα σοβαρής εκμάθησης. Η τοποθέτηση επαγγελματιών γυμναστών στα Δημοτικά επιχείρησε να δώσει μια επιστημονική διάσταση στο μάθημα, αλλά η απουσία τους μετατρέπει την ώρα της γυμναστικής σε ώρα παιχνιδιού ή ενισχυτικής διδασκαλίας κάποιου άλλου μαθήματος. (Φωτεινός, 2015: 334-335)

Παρόμοια είναι η κατάσταση στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, όπου η φυσική αγωγή αξιολογείται επίσης χαμηλά, σε σχέση με άλλα γνωστικά αντικείμενα, παρά το γεγονός πως απευθύνεται πλέον σε μαθητές εφηβικής ηλικίας, που βιώνουν αλλαγές στο σώμα τους και στη σχέση τους με αυτό. Τούτο αποδεικνύεται από τις ελάχιστες ώρες διδασκαλίας, σε συνδυασμό με την αποσύνδεσή του από άλλα μαθήματα με αναφορές στο σώμα, όπως η Βιολογία, η Χημεία, η Ανθρωπολογία και η Μελέτη Περιβάλλοντος. Με αυτό τον τρόπο δίνεται χώρος σε εξωγενείς παράγοντες να δώσουν τις δικές τους ερμηνείες στους εφήβους, σχετικά με τις εντυπωσιακές σωματικές αλλαγές που βιώνουν. Οι παράγοντες αυτοί μπορεί να είναι εικόνες στην τηλεόραση ή στο διαδίκτυο και αφορούν προωθούμενα σωματικά και σεξουαλικά πρότυπα. Σε ότι αφορά τη διδακτική διαδικασία, αποκτά σταδιακά έναν εθελοντικό χαρακτήρα, καθώς κάποιοι μαθητές αδυνατούν να παρακολουθήσουν, λόγω σωματοδομής ή προβλημάτων παχυσαρκίας, (Φωτεινός, 2015: 337-339)

Η κατάσταση επιδεινώνεται ακόμη περισσότερο στο Λύκειο, όπου η εξειδίκευση του γνωστικού αντικειμένου των μαθημάτων αποκτά βαρύνουσα σημασία για το μέλλον των μαθητών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, μέσω των Πανελληνίων εξετάσεων στο τέλος της τρίτης τάξης. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως η φυσική αγωγή στο Λύκειο αξιολογείται αρκετά υψηλά αλλά η αξιολογική της κατάταξη στην 2η και στην 3η θέση δε συμβαδίζει με το χρόνο διδασκαλίας, ο οποίος είναι μόλις μία ώρα την εβδομάδα για την τελευταία τάξη. Όπως είναι επόμενο, οι διδάσκοντες αντιλαμβάνονται τις προτεραιότητες των μαθητών τους και την ενδεχόμενη αδιαφορία τους, οπότε μειώνουν τις απαιτήσεις τους και τους πριμοδοτούν βαθμολογικά, ώστε να μην καταστούν η αιτία της αποτυχίας τους. Το φαινόμενο της αδιαφορίας εντείνεται από την έλλειψη εξειδικευμένων και στεγασμένων γυμναστηρίων στη συντριπτική πλειοψηφία των ελληνικών σχολείων, με αποτέλεσμα τις

ημέρες με άσχημες καιρικές συνθήκες να διενεργείται συζήτηση γυμναστικού περιεχομένου εντός της σχολικής αίθουσας. (Φωτεινός, 2015: 340-341)

3.2 Τα κοινωνικά ζητούμενα

Ένα επιπλέον στοιχείο, που επιτείνει τη σύγχυση των γονέων γύρω από το σχολικό αθλητισμό και τις σωματικές δραστηριότητες γενικότερα, είναι το γεγονός πως στο αναλυτικό πρόγραμμα των Δημοτικών το μάθημα της φυσικής αγωγής αποκαλείται Γυμναστική, στο αντίστοιχο των Γυμνασίων αποκαλείται Γυμναστική – Φυσική Αγωγή και στο Λύκειο απλά Φυσική Αγωγή. Αυτή η μεταβολή στην ορολογία ενδεχομένως να υποδηλώνει την ιεραρχική κατάταξη του μαθήματος για το ίδιο το κράτος, αλλά ταυτόχρονα προκαλεί μια ελαφρότητα στην αντιμετώπισή του.

Αυτό προκύπτει από μαρτυρίες γονέων με παιδιά σε διάφορους αθλητικούς συλλόγους, η γνώμη των οποίων ζητήθηκε για την ενασχόληση των παιδιών τους με τον αθλητισμό. Έχοντας παρέλθει η εποχή, που η σωματική αγωγή έπαιζε εθνοποιητικό και στρατιωτικό ρόλο, πίστη στο καθεστώς και εμπέδωση πειθαρχίας στο κράτος, αναζητήθηκαν οι λόγοι για την καθοδήγηση προς τον αθλητισμό. Αξίζει να αναφερθεί πως οι απαντήσεις παρουσιάζουν διαφορές, ανάλογα με το οικονομικό και το μορφωτικό επίπεδο της οικογένειας ενώ καταγράφηκαν αποκλίσεις στις προτεραιότητες, με βάση τον πολιτικό προσανατολισμό.

Παραδόξως, η διασφάλιση της υγείας και η γνωριμία με έναν υγιεινό τρόπο ζωής δεν αποτελεί την απόλυτα προτεραιότητα όλων των ερωτηθέντων. Αυτό που εντυπωσιάζει είναι η πληθώρα των κοινωνικών ζητημάτων, που καταγράφηκαν, για την αντιμετώπιση των οποίων αναμένεται η συμβολή του αθλητισμού. Ξεχωρίζει βέβαια η πολύωρη ενασχόληση με το διαδίκτυο και τα βιντεοπαιχνίδια, την οποία οι ίδιοι οι γονείς χαρακτηρίζουν παθητική στάση ζωής, σε συνδυασμό με τις σχέσεις από απόσταση που αναπτύσσονται όλο και πιο ραγδαία τα τελευταία χρόνια. Αρκετοί έθεσαν τα ζητήματα της βίας στο σχολείο με τη μορφή bullying, έχοντας εμπειρία από τα παιδιά τους είτε ως δέκτες είτε ως αυτουργοί.

Πρόκειται για ένα ζήτημα, που προβληματίζει έντονα με τη διασπορά του, δημιουργώντας φόβο για υιοθέτηση βίαιων συμπεριφορών και κατοπινή εξέλιξη σε μορφές χουλιγκανισμού. Αξιομείωτο είναι το γεγονός πως το συγκεκριμένο ζήτημα τέθηκε από σχετικά εύπορους γονείς, με ανώτερο μορφωτικό επίπεδο. Αντίστοιχο προβληματισμό εκδήλωσαν γονείς αριστερών πολιτικών πεποιθήσεων για ζητήματα διακρίσεων και ρατσιστικής συμπεριφοράς, η οποία ισχυρίστηκαν πως αναπτύσσεται έντονα τα τελευταία χρόνια, ως απόρροια της πολυπολιτισμικής σύνθεσης των σχολείων. Τέλος, μια ιδιαίτερη κατηγορία αποτελούν οι γονείς ΑΜΕΑ, οι οποίοι αναμένουν πολύπλευρη συμβολή του αθλητισμού στην ανάπτυξη των παιδιών τους.

3.3 Ψυχαγωγία

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στην ευρύτερη περιοχή του αστικού ιστού της Θεσσαλονίκης και ζητήθηκε η γνώμη ανθρώπων με καθημερινή, επαγγελματική ενασχόληση με τον παιδικό αθλητισμό στο σχολείο και σε αθλητικούς συλλόγους. Συμμετείχαν συνολικά 24 γυμναστές και καθηγητές φυσικής αγωγής σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, ορισμένοι από τους οποίους ειδικευμένοι στην ειδική αγωγή ενώ εκπροσωπήθηκαν εξίσου όλες οι ηλικιακές ομάδες. Αυτό αποδείχτηκε πολύ χρήσιμο, καθώς η εμπειρία των μεγαλύτερων ηλικιακά εκπαιδευτικών φάνηκε ξεκάθαρα στις απαντήσεις τους, αφού σπάνια ήταν απόλυτοι. Αξίζει να προστεθεί πως η ειδικότητά τους στο αντικείμενο πρόσφερε στοιχεία, που διαφεύγουν του μέσου νου, αποδεικνύοντας πόσο πολύτιμη είναι η συμβολή και η γνώμη των ειδικών σε κάθε περίπτωση.

Η πρώτη ερώτηση αφορούσε στην απασχόληση των παιδιών και κυρίως των εφήβων με το διαδίκτυο και τα βιντεοπαιχνίδια, καθώς πρόκειται πλέον για κάτι εύκολο και καθημερινό, το οποίο πραγματοποιείται μέσω ενός κινητού τηλεφώνου ή ενός τάμπλετ οποιαδήποτε στιγμή της ημέρας και όπως τονίστηκε τείνει να υποκαταστήσει την τηλεόραση. Η συντριπτική πλειοψηφία συνηγορεί υπέρ της θετικής επίδρασης του αθλητισμού δίχως αυτό να συμβαίνει σε απόλυτο βαθμό, ειδικά για τη χρήση του διαδικτύου. Σημειώθηκε βέβαια

η πραγματικότητα των τελευταίων δύο ετών με την πανδημία, που έχει ευνοήσει τέτοιες δραστηριότητες κι έχει εξαπλώσει τη χρήση του διαδικτύου, σε αντίθεση με τον εξωσχολικό αθλητισμό, ο οποίος ήταν για καιρό αδρανοποιημένος, απομακρύνοντας πολλά παιδιά.

Τονίστηκαν ιδιαίτερα οι λέξεις εθισμός και εξάρτηση, με αποτέλεσμα πολλά παιδιά να εγκαταλείπουν ακόμα και τις προπονήσεις τους. Στα ενδιαφέροντα στοιχεία κατατάσσεται η άποψη για τη μακροχρόνια επίδραση των βιντεοπαιχνιδιών, η οποία φέρεται να αποστά την προσοχή και τη συγκέντρωση των μαθητών, οδηγώντας σε άλλης μορφής προβλήματα στο μέλλον. Σημαντικές κρίνονται επίσης οι μαρτυρίες για την επίδραση του διαδικτύου στα μικρότερα παιδιά, τα οποία σχηματίζουν μια πλασματική εικόνα για τον κόσμο και τη ζωή. Η συμβολή της ενασχόλησης με τον αθλητισμό μπορεί να λειτουργήσει ευεργετικά στην καλύτερη κατανομή του ελεύθερου χρόνου, αλλά κάτι τέτοιο μπορεί να συμβεί μόνο όταν το παιδί μάθει να αντιμετωπίζει τον αθλητισμό ως ψυχαγωγία από μικρή ηλικία. Αυτός είναι ο μόνος τρόπος να γίνει συνειδητά μέρος της καθημερινότητάς του, μειώνοντας το χρόνο που καταναλώνει μπροστά σε μια οθόνη, τον οποίο επίσης θεωρεί ψυχαγωγικό χρόνο. Προκύπτει συμπερασματικά ότι η ενασχόληση με τα βιντεοπαιχνίδια δεν είναι μονοδιάστατα αρνητική ενώ η ορθή χρήση του διαδικτύου μπορεί να διευρύνει τους ορίζοντες και τις γνώσεις των μαθητών. Το συνηθέστερο πρόβλημα είναι η αναζήτηση μιας πιο υγιούς καθημερινότητας, στην οποία ο αθλητισμός μπορεί να συμβάλλει τα μέγιστα.

ΓΡΑΦΗΜΑ 1

3.4 Συμμετοχή

Η δεύτερη ερώτηση διερεύνησε τη δυνατότητα ανάπτυξης διαπροσωπικών σχέσεων, μέσω του αθλητισμού, σε μια εποχή που διευρύνονται οι σχέσεις εξ' αποστάσεως, ως απόρροια της ραγδαίας διασποράς του διαδικτύου και της ανάπτυξης της ποιότητας και της ταχύτητάς του, διευκολύντας τη χρήση εφαρμογών επικοινωνίας. Η συγκεκριμένη υπήρξε η μοναδική ερώτηση, στην οποία τα αποτελέσματα ήταν απόλυτα καταφατικά, δίχως τον παραμικρό ενδοιασμό, καθώς η συντριπτική πλειοψηφία των ερωτηθέντων είχε να αναφέρει παραδείγματα από τη δική του ζωή. Η μαζική απάντηση λοιπόν είναι πως η ενασχόληση των παιδιών με τον αθλητισμό συμβάλλει καταλυτικά στην ανάπτυξη διαπροσωπικών σχέσεων για μια σειρά λόγων.

Το βασικό συστατικό είναι η τακτική επαφή με παιδιά της ίδιας ηλικίας, με τα οποία μοιράζονται τα ίδια ενδιαφέροντα και κοινούς στόχους. Με αυτό τον τρόπο προκύπτει η απαραίτητη συνεργασία μεταξύ τους, οδηγώντας σε πρώτη φάση στην ανάπτυξη της προσωπικότητας των άμεσα εμπλεκομένων. Ταυτόχρονα, προωθείται η κοινωνικοποίησή τους, στοιχείο που αποδεικνύεται από τη γενικότερη συμπεριφορά όσων παιδιών αθλούνται, η οποία χαρακτηρίζεται από εξωστρέφεια και ενεργητικότητα. Την ίδια στιγμή, εμπεδώνουν το στοιχείο της ομαδικότητας, με συνέπεια να συνεργαστούν με πολλούς και διαφορετικούς χαρακτήρες.

Αυτή η αμεσότητα της επαφής εκδηλώνεται με την ανάπτυξη γνωριμιών, πολλές από τις οποίες εξελίσσονται σε φιλίες ζωής. Η επικοινωνία είναι ένα ακόμη στοιχείο που ευδοκιμεί, προωθώντας αφ' ενός την ευγενή άμιλλα και αφ' ετέρου τη συνεργασία με χαρακτήρες διαφορετικούς κι ενίοτε αντιθετικούς. Τούτο κρίνεται ως ένα χρήσιμο στοιχείο για την ανάπτυξη της ικανότητας των παιδιών να αντιμετωπίζουν διαφορετικές προσωπικότητες και καταστάσεις στα πλαίσια της κοινωνίας, όπου θα βρεθούν σε θέση να συνεργαστούν ή να συνυπάρξουν μαζί τους.

Τονίστηκε επίμονα πως όλα τα παραπάνω στοιχεία πρέπει να αναπτυχθούν απαραίτητα στη μαθητική ηλικία, προκειμένου να προκύψει μια πολύπλευρη και ομαλή κοινωνικοποίηση, με παράλληλη εμπέδωση πνεύματος συνεργασίας, ακόμη και με διαφορετικούς χαρακτήρες. Είναι επίσης ουσιώδες αυτή η διαδικασία να πραγματοποιηθεί δια ζώσης και

να ξεκινήσει μέσα από το σχολείο, ώστε να υλοποιηθεί στα πλαίσια των σχολικών κανόνων. Η εξωσχολική αθλητική δραστηριότητα συμβάλλει επιπρόσθετα και συμπληρωματικά. Η λέξη κλειδί για το συγκεκριμένο ερώτημα, η οποία σημειώθηκε επανειλημμένα είναι η συμμετοχή. Η συμμετοχή είναι ο μόνος σίγουρος τρόπος επαφής, επικοινωνίας και εξέλιξης προσωπικοτήτων, σε αντίθεση με την απομόνωση και την περιχάραξη, που οδηγούν σε στασιμότητα και έλλειψη επικοινωνίας και κατανόησης. Η ενασχόληση με τον αθλητισμό αποτελεί έναν ιδανικό τρόπο διαπροσωπικής επαφής και τριβής, με μοναδικό μελανό σημείο την ενδεχόμενη εξέλιξή του σε πρωταθλητισμό, εντείνοντας το αίσθημα του ανταγωνισμού και του εγωκεντρισμού.

ΓΡΑΦΗΜΑ 2

3.5 Άμυλλα

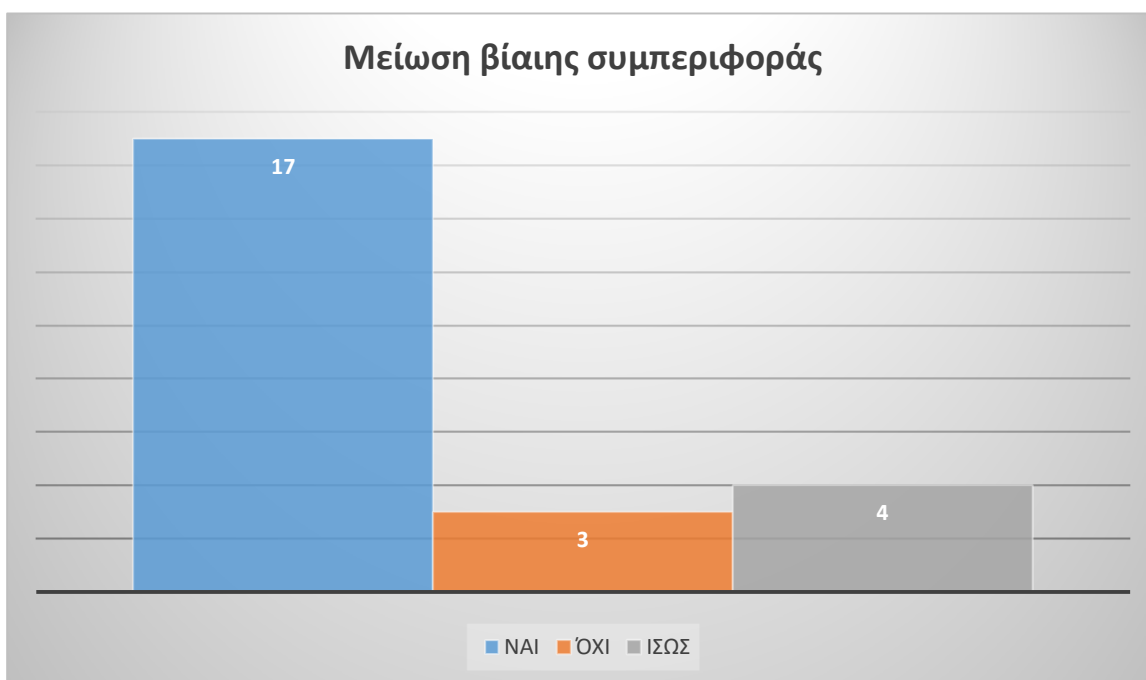
Το επόμενο ερώτημα είχε να κάνει με τη συμβολή του αθλητισμού στον έλεγχο των εκδηλώσεων βίαιης συμπεριφοράς, υπό τη μορφή bullying, λεκτικής και σωματικής βίας. Πρόκειται για ένα φαινόμενο αισθητά αναπτυσσόμενο στην ελληνική κοινωνία, ιδιαίτερα στους σχολικούς χώρους, γεγονός που επιβεβαιώθηκε από τους ερωτηθέντες, ακριβώς οι μισοί από τους οποίους (12 άτομα) έχουν γίνει μάρτυρες τέτοιων περιστατικών. Αυτή τη φορά οι απαντήσεις παρουσίασαν απόκλιση και ποικιλία, καθώς υπήρξαν αρνητικές προσεγγίσεις για τη συμβολή του αθλητισμού, εντοπίζοντας την αιτία του φαινομένου σε βαθύτερα οικογενειακά και κοινωνικά προβλήματα, όπως και απαντήσεις δίχως απόλυτη βεβαιότητα.

Οι θετικές απαντήσεις εστιάζουν στο θετικό πρόσημο του αθλητισμού στα παιδιά, με τη μορφή κοινωνικοποίησης και ανάπτυξης δεξιοτήτων, που τονώνουν την αυτοπεποίθηση και ωθούν ενεργά το παιδί να απέχει από τέτοιες συμπεριφορές. Ταυτόχρονα, τονίζεται η καλλιέργεια του σεβασμού προς τον άλλο ακόμα κι όταν είναι αντίπαλος, με συνέπεια την αποχή από βίαιες εκδηλώσεις. Απαραίτητη προϋπόθεση βέβαια είναι η ύπαρξη αλληλοσεβασμού στα πλαίσια της ομάδας, δίχως την ύπαρξη της οποίας είναι αδύνατη η επικράτηση. Η ομαδικότητα λοιπόν αποτελεί βασικό παράγοντα ομαλής κοινωνικοποίησης και συνύπαρξης.

Ένα ακόμη χαρακτηριστικό του αθλητισμού είναι η λειτουργία βάση προγράμματος και μέσα σε συγκεκριμένα όρια. Αυτό προσδίδει στα παιδιά αυτοπειθαρχία και σεβασμό στους κανόνες. Τούτο μετουσιώνεται σε τρόπο συμπεριφοράς και αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα της πλειοψηφίας των αθλούμενων παιδιών, με σημαντικότερο στοιχείο το διαρκή έλεγχο των ορίων τους, τα οποία εκπαιδεύονται συνεχώς να μην ξεπερνούν. Αξίζει να προστεθεί η αναφορά στην ηθική διάσταση του αθλητισμού ως στοιχείο παιδείας και πολιτισμού, γεγονός που αποτυπώνεται στη συμπεριφορά μεγαλύτερων παιδιών, τα οποία δεν επιτρέπουν πλέον στον εαυτό τους να εκφραστεί βίαια.

Δε λείπουν όμως οι ενστάσεις για το εύρος του φαινομένου, αφού κάποιοι εκπαιδευτικοί υποστήριξαν τη διεκδικητική φύση των παιδιών και την έμφυτη επιθετικότητα, που μπορεί να ελεγχθεί μέσω του αθλητισμού, αποτελώντας έναν τρόπο ελεύθερης έκφρασης, η

έλλειψη της οποίας εντείνει την επιθετική διάθεση. Η συνύπαρξη είναι ο κύριος παράγοντας ενσυνείδητου ελέγχου αυτής της διάθεσης, καθώς καλλιεργεί την άμιλλα προς τον άλλο αρκεί να υπάρχει η σωστή καθοδήγηση από τους κατάλληλους προπονητές, η επιρροή των οποίων αποτυπώνεται στις παιδικές συμπεριφορές. Δεν είναι προφανώς τυχαίο ότι αυτές οι ενστάσεις κατατέθηκαν από εκπαιδευτικούς σε σχολεία κι όχι από γυμναστές σε αθλητικούς συλλόγους ενώ δεν έλειψαν οι τοποθετήσεις περί απόλυτης αδυναμίας του αθλητισμού να συμβάλλει στη μείωση της βίαιης συμπεριφοράς. Αντίθετα, η σωματική ενδυνάμωση που προσφέρει, λειτουργεί ενισχυτικά σε ορισμένους βίαιους χαρακτήρες, οι οποίοι έχουν μάθει να επιβιώνουν με αυτό τον τρόπο στο ανταγωνιστικό αθλητικό περιβάλλον, ειδικά όταν καλούνται μεγαλώνοντας να αλλάξουν αθλητικό σωματείο και να διακριθούν μέσα σε ένα επιφυλακτικό και πολλές φορές εχθρικό κλίμα.

ΓΡΑΦΗΜΑ 3

3.6 Σεβασμός

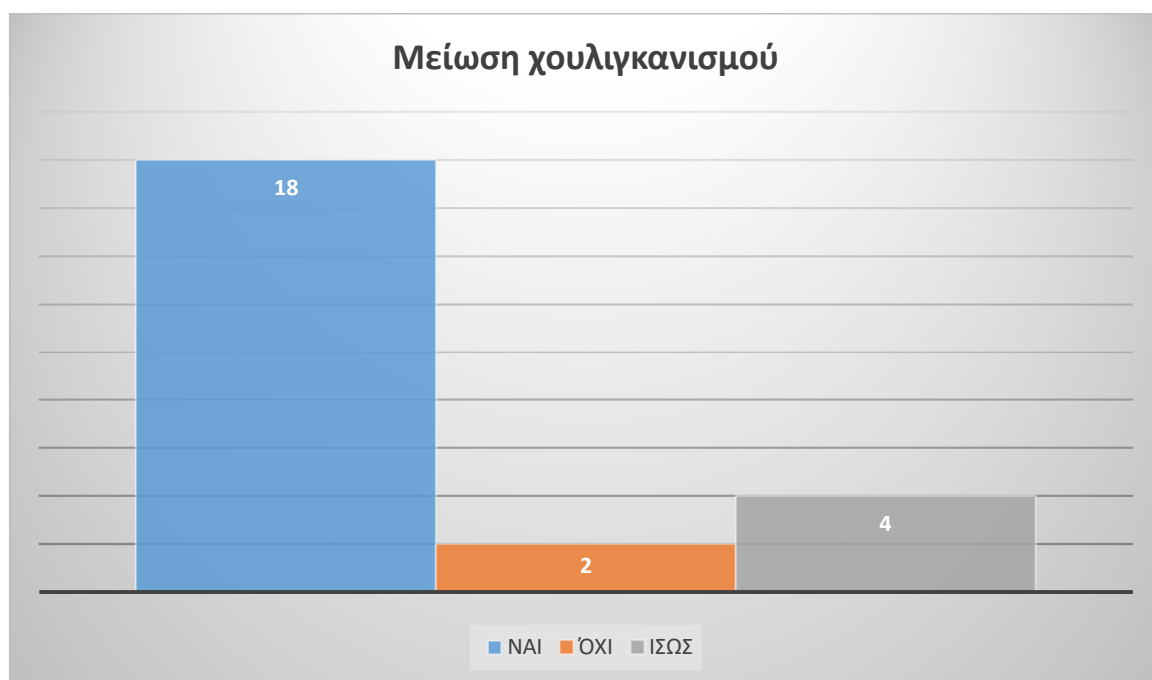
Το τέταρτο ερώτημα αποτελεί ουσιαστικά συνέχεια του προηγούμενου, διερευνώντας τη συμβολή της ενασχόλησης με τον αθλητισμό στη μείωση του φαινομένου του χουλιγκανισμού στις μεγαλύτερες ηλικίες, μέσα από την ανάπτυξη αισθήματος σεβασμού προς τον άλλο. Η πρώτη εντύπωση είναι αντίστοιχη με αυτή της προηγούμενης ερώτησης. Η μεγάλη πλειοψηφία συνηγορεί υπέρ της συμβολής του αθλητισμού, αλλά καταγράφεται μια σεβαστή μειοψηφία, η οποία εκφράζει επιφύλαξη και άρνηση. Για ακόμα μια φορά τονίστηκε η σπουδαιότητα του γυμναστή-προπονητή, ο οποίος μπορεί να λειτουργήσει καθοδηγητικά για τους μαθητές ενώ κάποιες φορές συμβαίνει το αντίθετο, με αποτέλεσμα την απομάκρυνση των παιδιών από το σύλλογο με πρωτοβουλία των γονέων. Εξίσου σημαντικό ρόλο παίζει ο χαρακτήρας και το ύφος του συλλόγου, ιδιαίτερα στους μαθητές μεγαλύτερων ηλικιών, ωθώντας τα σε υπέρμετρο ανταγωνισμό και πρόωρο πρωταθλητισμό.

Όσοι απάντησαν θετικά, επικαλέστηκαν στοιχεία όπως η ευγενής άμιλλα, η ομαδικότητα και ο αλληλοσεβασμός, που αναπτύσσονται αναπόφευκτα μέσα από την ενασχόληση με το αθλητισμό, ειδικά όταν συμβαίνει σταθερά από μικρή ηλικία. Αυτές οι αρχές μεταλαμπαδεύονται σαν όλα τα υπόλοιπα μαθήματα του σχολείου. Διδάσκονται, προκειμένου να εφαρμοστούν στην καθημερινότητα των παιδιών και τα ακολουθούν στην υπόλοιπη ζωή τους. Τονίστηκε η ανάπτυξη και η υιοθέτηση αξιών μέσα από τον αθλητισμό, με βασικότερες την αυτοπειθαρχία και τον αυτοσεβασμό. Η λέξη σεβασμός δεν έλειψε από καμία απάντηση, υποδεικνύοντας παράλληλα την πολύπλευρη διάστασή του, από το σεβασμό στον αντίπαλο και το συμπαίκτη μέχρι τον αυτοσεβασμό, που καθιστά αδιανόητο για τον ίδιο το μαθητή να κυλήσει σε τέτοιες συμπεριφορές.

Οι μετριοπαθέστερες φωνές σημείωσαν πως η ανάπτυξη του σεβασμού, σε όλες του τις εκφάνσεις αποτελεί πρώτιστα προϊόν παιδείας, με συνέπεια να μην αρκεί η συμβολή του αθλητισμού. Ενδεχομένως να μπορεί να μετριάσει το φαινόμενο του χουλιγκανισμού σε κατοπινές ηλικίες αλλά δε μπορεί να το εξαλείψει δίχως το υπόλοιπο υπόβαθρο. Αυτές οι φωνές επισήμαναν ιδιαίτερα τη σωστή καθοδήγηση από το γυμναστή, μιλώντας ως μάρτυρες αρνητικών περιστατικών. Επικαλέστηκαν, επίσης, το γενικότερο περιβάλλον της προπόνησης, των αγώνων και της ελληνικής αθλητικής πραγματικότητας, η οποία

μαστίζεται από άθλιες συμπεριφορές εντός κι εκτός αγωνιστικού χώρου ακόμα και στις μικρές ηλικίες.

Η περιγραφή τέτοιων περιστατικών σε αθλητικές συναντήσεις παιδιών κι εφήβων οδηγούν στο συμπέρασμα της πλήρους απουσίας υγιούς οικογενειακού περιβάλλοντος, που μεταφέρεται στα γυμναστήρια κι ενίοτε συγχέεται με την έλλειψη του `ευ αγωνίζεσθαι` από πλευράς ομάδας, δημιουργώντας ένα εκρηκτικό μείγμα. Αυτή η κατάσταση παρατηρείται συχνότερα σε παιδιά εφηβικής ηλικίας καθώς και σε μεγάλες ομάδες, ο χαρακτήρας και οι φιλοδοξίες των οποίων υποβοηθούν την προώθηση του χουλιγκανισμού ακόμα και κατά τη διάρκεια των αγώνων. Είναι χαρακτηριστική η μαρτυρία γονέα για παιδικό αγώνα μπάσκετ, με τελικό αποτέλεσμα 83-30, που επιτεύχθηκε κατόπιν συνεχών παροτρύνσεων από τον πάγκο της νικήτριας ομάδας και τις υβριστικές ιαχές των <<φίλαθλων>> γονέων. Η αδιαφορία για τα συναισθήματα των ηττημένων παιδιών οδήγησε δύο από αυτά να διακόψουν τις προπονήσεις και ορισμένα άλλα να εκδηλώνουν συμπεριφορές μίσους κι εκδίκησης σε μελλοντικούς αγώνες. Προφανώς ο χουλιγκανισμός έχει πολλές εκφάνσεις και δεν έχει μόνο κοινωνικές αφετηρίες.

ΓΡΑΦΗΜΑ 4

3.7 Έμπνευση

Με το επόμενο ερώτημα επιχειρήθηκε η διερεύνηση της επιρροής του αθλητισμού στη σχολική ηλικία στην αποτροπή της εμφάνισης ρατσιστικών φαινομένων και διακρίσεων. Η πλειοψηφία είναι και πάλι αισιόδοξη, αλλά καταγράφεται ένας διόλου ευκαταφρόνητος αριθμός ερωτηθέντων, που αποδίδει το φαινόμενο σε βαθύτερες αιτίες. Άλλωστε, η εξάλειψη του ρατσισμού αποτελεί πρώτη και προτεραιότητα και σύνθημα όλων των διεθνών φορέων του αθλητισμού, με κυρίαρχη τη FIFA και το ποδόσφαιρο. Πολλοί μεγάλοι σύλλογοι, επίσης, έχουν υιοθετήσει το σύνθημα κι έχουν διοργανώσει δράσεις εντός κι εκτός αγωνιστικών χώρων, ενώ αντίστοιχες πρωτοβουλίες αναλαμβάνουν και οι οργανωμένοι οπαδοί πολλών ομάδων ανά την υφήλιο, οι οποίοι διακρίνονται για την αντιρατσιστική δράση τους. Δεν είναι όμως λίγα τα περιστατικά ξενοφοβίας και ρατσιστικών εκδηλώσεων, που έχουν καταγραφεί ως μεμονωμένα ή μαζικά ακόμα και από τους ίδιους τους αθλητές. Ο αθλητισμός λοιπόν δείχνει να ενδείκνυται για την γαλούχηση σε τέτοιες αρχές.

Πολλοί μεγάλοι αθλητές έχουν εκδηλώσει την ταπεινότητα της καταγωγής τους, την ανέχεια των παιδικών τους χρόνων και τη διαφορετική εθνικότητά τους, όταν έγιναν διάσημοι και τους δόθηκε βήμα να εκφραστούν. Η πολυετής προσφυγική κρίση, που μαστιάζει την Ευρώπη και ιδιαίτερα τις χώρες του Νότου, όπως η Ελλάδα, έφερε στο προσκήνιο ζητήματα διακρίσεων και συμβίωσης με τη διαφορετικότητα. Με επικεφαλής το ποδόσφαιρο, ως το μαζικότερο και λαοφιλέστερο άθλημα, δημιουργούνται ομάδες προσφύγων, όπως η Αθλητική Ελπίδα Προσφύγων, οι οποίες συμμετέχουν σε ερασιτεχνικούς αγώνες, προκειμένου να δοθεί στους ίδιους μια ευκαιρία έκφρασης, διασκέδασης και απόδρασης από τη ζοφερή πραγματικότητα. Ταυτόχρονα, δίνεται η ευκαιρία στους ντόπιους να αλληλεπιδράσουν μαζί τους, να τους γνωρίσουν καλύτερα και να καταπολεμήσουν την οποιαδήποτε ανασφάλεια και ξενοφοβία μπορεί να αισθάνονται. (‘Το ποδόσφαιρο που λυτρώνει’, 2017)

Η Ελλάδα, άλλωστε, έχει πλούσιο παρελθόν προσφυγιάς και αποξένωσης, μέσα από την οποία οι πολυάριθμοι πρόσφυγες από τη Μικρά Ασία προσπάθησαν να βρουν διέξοδο στον αθλητισμό, δημιουργώντας αθλητικούς συλλόγους σε όλη τη χώρα. Οι σύλλογοι αυτοί αποτέλεσαν πεδίο έκφρασης συναισθημάτων, πόνου κι ελπίδας για τους ίδιους αλλά και

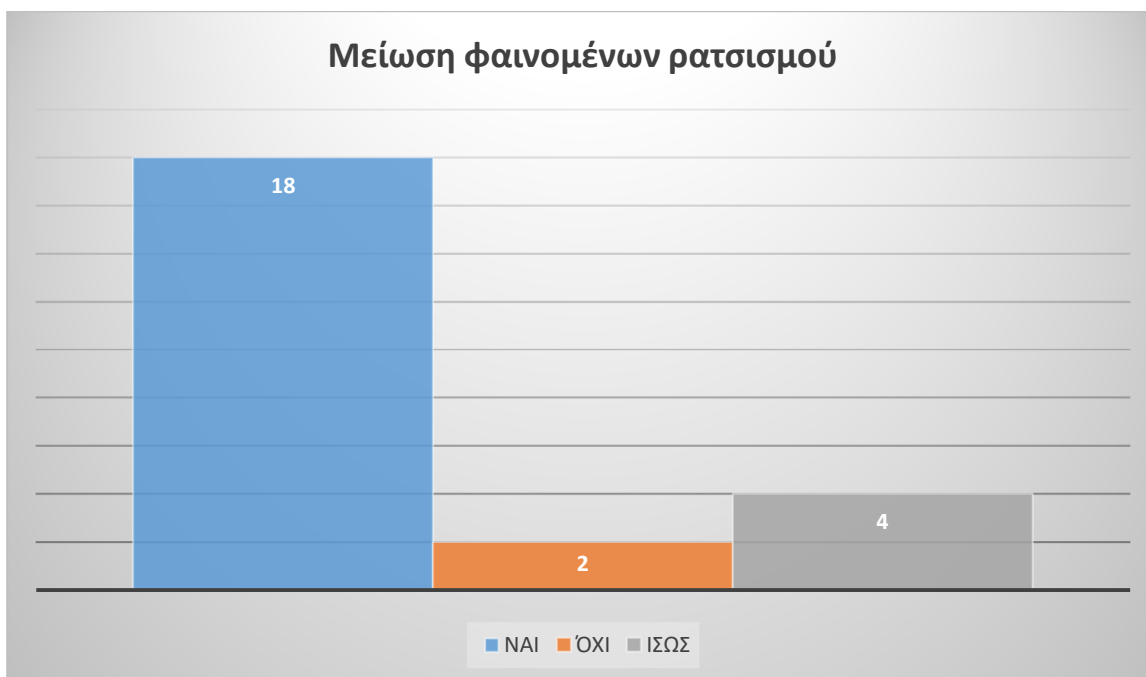
όχημα διεκδίκησης σεβασμού και ισότητας. Οι απόγονοι εκείνων των προσφύγων παραμένουν υπερήφανοι για την ιστορία των συλλόγων τους, πάνω στην οποία έχουν χτίσει τον οπαδικό τους μύθο. Είναι προφανές επομένως ότι το υπόβαθρο υφίσταται αλλά οι ενδιαρμοί παραμένουν. (‘Το ποδόσφαιρο που λυτρώνει’, 2017)

Τούτο διαφάνηκε στις απαντήσεις των εκπαιδευτικών, επισημαίνοντας τη σημασία της ενασχόλησης με τον αθλητισμό υπό τη μορφή παιχνιδιού στις μικρές ηλικίες, ώστε να γίνουν αποδεκτοί όλοι. Με αυτό τον τρόπο εμπεδώνεται αυθόρμητα ο σεβασμός και η ανοχή προς το φίλο, το συμμαθητή, το συναθλητή. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε πως ο αθλητισμός αποτελεί προνομιακό πεδίο για τους ίδιους τους πρόσφυγες, καθώς τους δίνει την ευκαιρία να εκφραστούν ελεύθερα και να εκδηλώσουν τα όποια ταλέντα τους, αφού οι περισσότεροι αισθάνονται μειονεκτικά στο μαθησιακό κομμάτι του σχολείου. Η διαφορετικότητα βέβαια δεν έγκειται μόνο στην καταγωγή, αλλά σε κάθε μορφή της και αποτελεί γεγονός πως μέσα στο παιχνίδι εξαφανίζεται, καθώς υπερισχύει ο δεσμός με το συναθλητή.

Σημαντικό μερίδιο ευθύνης φέρουν και πάλι ο εκπαιδευτικός και ο προπονητής, αποτελώντας πηγή έμπνευσης και καθοδήγησης για τους μαθητές. Αυτός μαζί με το υπόλοιπο περιβάλλον του συλλόγου δίνουν το παράδειγμα της συνεργασίας δίχως αναστολές, μαθαίνοντας στα παιδιά την αξία της διασκέδασης με όλους, ακόμα και με τους λιγότερο ικανούς. Είναι φυσικά γεγονός πως αυτό δε συμβαίνει πάντα είτε λόγω ανευθυνότητας του εκπαιδευτικού είτε λόγω οικογενειακού πειρβάλλοντος. Οι παραφωνίες εντοπίζονται κυρίως σε μεγαλύτερες ηλικίες, όταν η επιρροή των γονιών είναι εμφανής. Γίνεται σαφές επομένως πως ο αθλητισμός από μόνος του δεν αρκεί να εξαλείψει όλες τις προκαταλήψεις, ειδικά σε μια κοινωνία σαν την ελληνική, η οποία διατηρεί ακόμη συντηρητικές αγκυλώσεις, στοιχείο που σημειώθηκε επανειλημμένα.

Αναφέρθηκαν, επίσης, περιπτώσεις σύγκρουσης γονιών με γυμναστές για τέτοια ζητήματα, επιβεβαιώνοντας τη μερική συμβολή της ενασχόλησης με τον αθλητισμό. Επιπρόσθετα, τονίστηκαν περιπτώσεις μεγάλων αθλητών με ρατσιστικό παρελθόν, καταδεικνύοντας πως το φαινόμενο εμφανίζεται και διογκώνεται όσο αυξάνεται η ηλικία και εμφανίζεται ο πρωταθλητισμός. Η συμπεριφορά των αναγνωρισμένων αθλητών αναφέρθηκε από πολλούς ερωτηθέντες, καθώς αποτελούν είδωλα για τα παιδιά, ωθώντας τα στη μίμηση της συμπεριφοράς τους από τον τρόπο πανηγυρισμού μέχρι την κοινωνική τους δράση. Τέλος,

σημειώθηκε πως ο ρατσισμός, η ξενοφοβία και οι διακρίσεις αποτελούν βαθειά κοινωνικοπολιτικές έννοιες, οι οποίες διαμορφώνονται και επηρεάζονται άμεσα από το αντίστοιχο κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον κάθε κοινωνίας. Ο αθλητισμός μπορεί να αποτελέσει το ξέφωτο ακόμη και της πιο σκοτεινής κοινωνίας, αλλά αδυνατεί να λειτουργήσει απολύτως ανεξάρτητα από αυτήν.

ΓΡΑΦΗΜΑ 5

3.8 Αυτοεκτίμηση

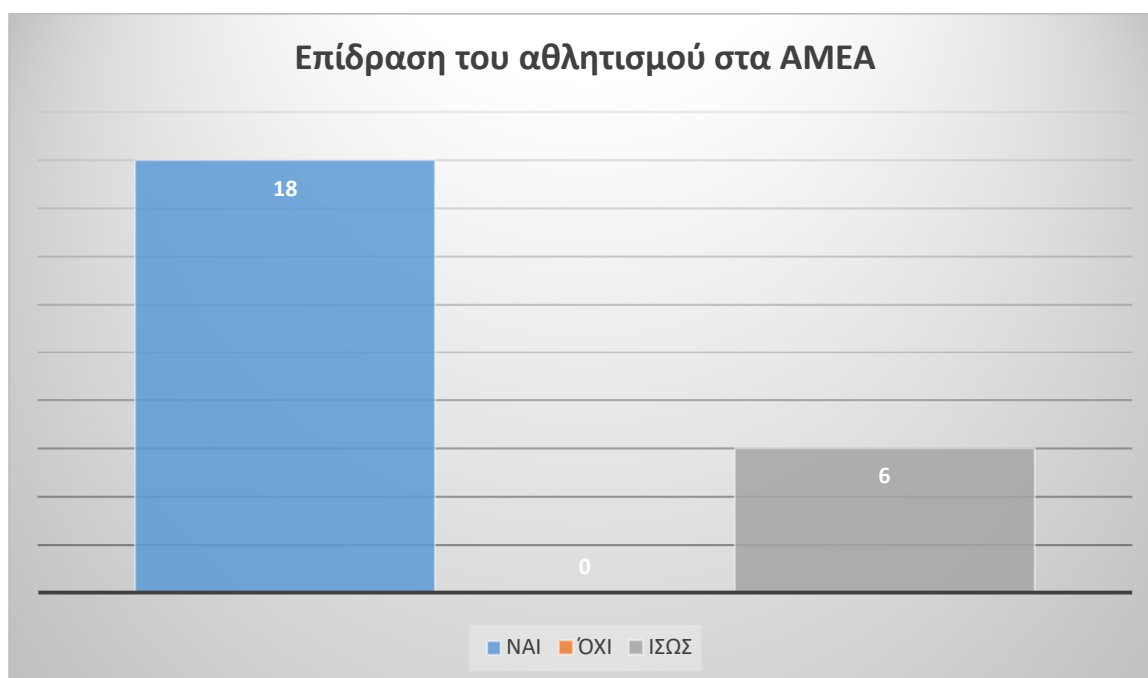
Η τελευταία ερώτηση προέκυψε αυθόρμητα, μέσα από την παρακολούθηση προπονήσεων με τη συμμετοχή ΑΜΕΑ, δίχως να υφίσταται ο παραμικρός διαχωρισμός ή διάκριση στο πρόγραμμα των ασκήσεων. Η μόνη διαφορά ήταν η παρουσία ενός δεύτερου ειδικευμένου ατόμου, που παρακολουθούσε και κατεύθυνε τα συγκεκριμένα παιδιά. Σύμφωνα με τις μαρτυρίες των εκπαιδευτικών και των προπονητών, ο σύγχρονος τρόπος ένταξης των ΑΜΕΑ επιτάσσει την ισότιμη συμμετοχή τους σε όλες τις δράσεις, αποφεύγοντας την απομάκρυνσή τους από οτιδήποτε θεωρείται δύσκολο ή επίπονο, ειδικά στις μικρές ηλικίες. Αυτή η πρακτική δε συνηθιζόταν στο παρελθόν κι έχει συμβάλλει στην εξάλειψη στερεοτύπων, που ήθελαν τα ΑΜΕΑ αποκομμένα από τις κοινωνικές δράσεις..

Αυτή η μέθοδος θεωρείται πως συμβάλλει στην ανάπτυξη κινητικών και όχι μόνο δεξιοτήτων ενώ ταυτόχρονα επιδρά θετικά στην κοινωνικοποίησή τους, καθώς νιώθουν χρήσιμα ως μέλη μιας ομάδας. Μαθαίνουν να επικοινωνούν και να συνεργάζονται ισότιμα ενώ παράλληλα εμπεδώνουν την πειθαρχία, η οποία κρίνεται απαραίτητη σε πολλές κατηγορίες ΑΜΕΑ. Άλλωστε, ο αποκλεισμός τους δεν υφίσταται μόνο από την άρνηση της κοινωνίας να τα δεχτεί αλλά και από το οικογενειακό τους περιβάλλον, που δυσκολεύεται να τα θέσει κανόνες, υπό το φόβο της ψυχολογικής επιβάρυνσης. Η ενασχόληση με τον αθλητισμό συμβάλλει επομένως στην αποφυγή της περιθωριοποίησής τους και στην ταυτόχρονη ψυχολογική τους ανάπτυξη. Πολύ σημαντικό ρόλο σε αυτή τη διαδικασία παίζει η γνωριμία με ποικιλία νέων ατόμων και χαρακτήρων, που διευρύνει τα πνευματικά τους ερεθίσματα. Με αυτό τον τρόπο προκύπτουν νέες φιλίες και αυξάνεται η αυτοεκτίμησή τους. Όλα τα παραπάνω επιβεβαιώνονται από τους ίδιους τους γονείς, οι οποίοι καταγράφουν εντυπωσιακή μεταβολή στην αυτοπεποίθηση των παιδιών τους, μεγάλη εξέλιξη των δεξιοτήτων τους και κυρίως χαρά και χαμόγελο, που προκύπτει μέσα από την ενεργή συμμετοχή τους στην αθλητική διαδικασία.

Ταυτόχρονα δίνεται ένα άριστο μάθημα στα υπόλοιπα παιδιά, καθώς δραστηριοποιούνται σε ένα περιβάλλον δίχως διακρίσεις από μικρή ηλικία, όπου καταρρίπτεται κάθε έννοια ανισότητας και διαφορετικότητας μέσα στο παιχνίδι. Κατανοούν καλύτερα τις διαφορές, ερχόμενα σε άμεση επαφή μαζί τους και η αρχική αποδοχή μετατρέπεται σε σεβασμό και ισότιμη αντιμετώπιση. Για τις μεγαλύτερες ηλικίες υπάρχουν αθλήματα, στα οποία μπορούν

να συνεχίσουν κάθε μορφής ΑΜΕΑ, με μοναδικό εμπόδιο την απουσία πολυάριθμου εξειδικευμένου προσωπικού. Αυτό τονίστηκε ιδιαίτερα από εκπαιδευτικούς ειδικής αγωγής, επισημαίνοντας την έλλειψη ικανού αριθμού καταρτισμένων στελεχών, λόγω περιορισμένων προσλήψεων καθώς και την περιορισμένη δυνατότητα μετεκπαίδευσης των υφιστάμενων. Αυτός ήταν ο μοναδικός λόγος αμφιβολίας ορισμένων απαντήσεων, με κύριο αποδέκτη τις κρατικές αρχές. Σε αυτές τις περιπτώσεις και καθώς τα παιδιά ανεβαίνουν εκπαιδευτικές βαθμίδες αναγκάζονται να εισαχθούν σε ειδικά σχολεία, οπότε αυτοαπομονώνονται, με την έγκριση του κράτους.

ΓΡΑΦΗΜΑ 6

4. Πορίσματα έρευνας

Συνοψίζοντας τα αποτελέσματα της επιτόπιας έρευνας σε σχολικούς και σωματειακούς χώρους άθλησης, προκύπτει μια σειρά συμπερασμάτων για το ρόλο του αθλητισμού στη σχολική ηλικία, όπως αυτός διαμορφώνεται στον 21ο αιώνα. Διαπιστώνεται αρχικά μια θεμελιώδης αλλαγή στη στόχευση του αθλητισμού στις σχολικές ηλικίες. Η επίτευξη εθνικών και κρατικών προτεραιοτήτων δίνει τη θέση της σε κοινωνιολογικούς και ανθρωπολογικούς στόχους, πηγάζοντας πλέον από την ίδια την οικογένεια και όχι από το κράτος. Πρόκειται για μια μακρόσυρτη χρονικά και σταδιακή διαδικασία, η οποία συντελέστηκε καθ' όλη τη διάρκεια της Μεταπολίτευσης, απέκτησε τη σημερινή της μορφή στις πρώτες δεκαετίες του 21ου αιώνα και συνεχίζει να διαμορφώνεται.

Η ωριμότητα της ελληνικής κοινωνίας κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '70 ώθησε τις μεταπολιτευτικές κυβερνήσεις να προβούν ανεμπόδιστα στις αναγκαίες εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, προς την κατεύθυνση του εκσυγχρονισμού και της φιλελευθεροποίησης. Η καθυστερημένη εφαρμογή των απαραίτητων τομών συντέλεσε στην ευρύτερη αποδοχή τους καθώς υπήρχε δυσαρμονία ανάμεσα στο εκπαιδευτικό μοντέλο και τις ανάγκες της κοινωνίας. Μέχρι τότε ο σχολικός αθλητισμός ήταν απόλυτα συνυφασμένος με το σχολικό περιβάλλον και τις εκπαιδευτικές επιταγές. Τα πρώτα βήματα υπήρξαν δειλά, αλλά έθεσαν τις βάσεις πάνω στις οποίες στηρίχτηκαν όλες οι μετέπειτα αλλαγές, αποδεσμεύοντας σταδιακά το ρόλο της εκπαίδευσης από τις εθνικές ανάγκες.

Η δεκαετία του '80 χαρακτηρίστηκε από την επιτάχυνση και την εμβάθυνση των εκπαιδευτικών τομών, θέτοντας στο επίκεντρο τις ανάγκες και τις προτεραιότητες της κοινωνίας και του ατόμου. Ταυτόχρονα, διευρύνεται περισσότερο από ποτέ η συμμετοχή των παιδιών στην εκπαιδευτική διαδικασία και ιδιαίτερα στις ανώτερες βαθμίδες, με κατακόρυφη αύξηση των αποφοίτων από πανεπιστημιακές σχολές. Παράλληλα, μαζικοποιείται η αθλητική ενασχόληση εκτός σχολείου, με τη συμμετοχή μαθητών σε πλήθος αθλητικών συλλόγων διαφόρων αθλημάτων σε όλη τη χώρα. Η αποδέσμευση του αθλητισμού από τα εθνικά προτάγματα γίνεται πλέον αισθητή στο σύνολο της κοινωνίας, καθώς ολοκληρώνεται ένας πρώτος κύκλος αλλαγών στο εκπαιδευτικό και κατ' επέκταση στο αθλητικό πρότυπο.

Η δεκαετία του '90, που ακολουθεί, σηματοδοτείται από την εναρμόνιση του ελληνικού με το ευρωπαϊκό δίκαιο, καθώς επιταχύνεται η πορεία της ευρωπαϊκής ενοποίησης στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι αλλαγές είναι ραγδαίες και δεν αφορούν μόνο στο θεσμικό και πολιτικό πεδίο, αλλά σε μια ολόκληρη σειρά κοινωνικών ζητημάτων, που αφορούν τη ζωή και την ευημερία των πολιτών. Η πολιτική βούληση προς αυτή την κατεύθυνση εκφράζεται με την ομαλή διαδοχή της εξουσίας και το προσθετικό πρόσημο των επόμενων κυβερνήσεων. Όπως είναι επόμενο, αντίστοιχη πορεία ακολουθεί και ο χώρος της εκπαίδευσης, που εναρμονίζεται σταδιακά με αντίστοιχα ευρωπαϊκά, υιοθετώντας καινοτόμα προγράμματα και μεθόδους για την ελληνική πραγματικότητα.

Στην πορεία αυτή θα συνδράμει η συνεχής αύξηση του οικονομικού και βιοτικού επιπέδου του μέσου Έλληνα, ο οποίος θα βιώσει μέρος της ευρωπαϊκής πραγματικότητας. Επιπρόσθετα, μεγάλο μέρος της κοινωνίας θα αξιοποιήσει την κατάργηση των συνόρων μεταξύ των κρατών της Ένωσης και θα πραγματοποιήσει σπουδές ή θα εργαστεί σε άλλα κράτη, μεταφέροντας εμπειρίες και ήθη. Τούτος ο ευρωπαϊκός πολιτισμικός συγκρητισμός θα επηρεάσει την κουλτούρα του Νεοέλληνα, οδηγώντας τις νέες γενιές σε μια διαφορετική στάση ζωής από τις προηγούμενες, με σημαντικότερο χαρακτηριστικό την ανάδειξη του Εγώ έναντι του Εμείς. Η αξία του όρου Έθνος θα υποχωρήσει μπροστά στις προσωπικές επιδιώξεις και φιλοδοξίες, καθώς το διευρυμένο ευρωπαϊκό πεδίο παρέχει αυξημένες ευκαιρίες ανάδειξης και καταξίωσης.

Αρωγός σε αυτή τη διαδικασία θα αποδειχθεί η νεοφιλελεύθερη οικονομική πολιτική, που προτάσσει η Ευρωπαϊκή Ένωση, ακόμα και σε περιόδους ηπιότερης εφαρμογής της. Η οικονομική πρωτοβουλία αποσπάται σταδιακά από τα κράτη, στενεύοντας τα περιθώρια πραγμάτωσης επιμέρους πολιτικών. Οι ικανοί και καταρτισμένοι πολίτες έχουν πλέον τη δυνατότητα να αναζητήσουν την τύχη τους και να πραγματοποιήσουν τις φιλοδοξίες τους σε κάποιο άλλο κράτος της Ένωσης, που τους παρέχει τα απαιτούμενα εχέγγυα. Η επικράτηση του Εγώ είναι εμφανής σε κάθε επιλογή, σε συνδυασμό με τη συνεχιζόμενη υποβάθμιση των στοιχείων, που όρισαν το εθνικό Εμείς. Απόρροια αυτών των διαδικασιών είναι η απόλυτη αδυναμία επιστροφής σε επιλογές και προτάγματα του παρελθόντος, καθώς το παγκοσμιοποιημένο καπιταλιστικό περιβάλλον φαντάζει εξόχως ελκυστικό για τους καταρτισμένους νέους.

Είναι προφανές πως η εκπαίδευση δεν έμεινε ανεπηρέαστη από τόσο σαρωτικές αλλαγές σε τόσο μικρό χρονικό διάστημα. Το εκπαιδευτικό σύστημα γνώρισε συνεχείς αλλαγές, βελτιώσεις και μεταρρυθμίσεις, με βασικό σκοπό την αρτιότερη ακαδημαϊκή κατάρτιση των μαθητών και τη διευκόλυνση των εργαζόμενων γονέων. Ο ανταγωνισμός και οι αυξημένες απαιτήσεις της αγοράς εργασίας, σε συνδυασμό με την παγιωμένη ευρωπαϊκή οικονομική πολιτική, που προτάσσει την ιδιωτική πρωτοβουλία και μειώνει τον κρατικό παρεμβατισμό προκαλούν την άνθηση της εξωσχολικής παιδείας και της παραπαιδείας. Το άτομο επιδιώκει να δημιουργήσει το μέλλον του, αξιοποιώντας όσα περισσότερα στοιχεία της ελεύθερης οικονομίας έχει τη δυνατότητα. Με τον ίδιο τρόπο διαμορφώνεται το νεωτερικό πρόσωπο του αθλητισμού στις σχολικές ηλικίες.

Ο σχολικός αθλητισμός, όντας απόλυτα συνυφασμένος με το σχολικό περιβάλλον ακολουθεί τη γενικότερη πορεία του σχολείου και της εκπαίδευσης. Αυτή θέλει την προσφορά του αθλητισμού υποβαθμισμένη και επικεντρωμένη στο άτομο και στα οφέλη που αποκομίζει προσωπικά, δίχως αναφορές σε υψηλά ιδεώδη. Οι διδακτικές ώρες μειώνονται σταθερά και η ώρα της γυμναστικής αποκτά χαρακτήρα παιχνιδιού και εκτόνωσης από το μαθησιακό φορτίο. Οι προσπάθειες αναβάθμισης του ρόλου της προσκρούουν στην ίδια την πραγματικότητα, που θέλει τον ακαδημαϊκό ανταγωνισμό συνεχώς αυξανόμενο. Παράλληλα, αυξάνονται ραγδαία τα ιδιωτικά αθλητικά σωματεία, που απευθύνονται σε μαθητές, προσφέροντας επαγγελματική καθοδήγηση και διδασκαλία, μέσα από την εξειδίκευση σε συγκεκριμένα αθλήματα.

Όσοι γονείς επιθυμούν την επαφή των παιδιών τους με τον αθλητισμό επενδύουν χρήμα και ελεύθερο χρόνο, προκειμένου να έχουν πραγματική αθλητική ενασχόληση, η οποία ενίοτε στοχεύει σε μια εναλλακτική επαγγελματική πορεία. Η οικογένεια αποδεικνύεται τελικά ο ανθεκτικότερος θεσμός της ελληνικής κοινωνίας στο νεωτερικό εξευρωπαϊσμένο περιβάλλον, υπακαθιστώντας συχνά το ρόλο του κράτους, διαφυλάττοντας αξίες του παρελθόντος που χάνονται και καθοδηγώντας στο βαθμό του εφικτού τις νέες γενιές. Η είσοδος στον 21ο αιώνα λοιπόν βρίσκει το σχολικό αθλητισμό σε μια κατάσταση επαναπροσδιορισμού και κοινωνικής επανατοποθέτησης.

Τα κυριότερα χαρακτηριστικά του νέου αιώνα είναι η ταχύτητα διάχυσης της πληροφορίας και η αμεσότητα της επικοινωνίας, τα οποία σηματοδοτούν τη σύγχρονη μετανεωτερική κοινωνία. Ευνοήθηκαν από την οργιάζουσα ανάπτυξη του διαδικτύου, που συνεχίζει να αναπτύσσεται και να εξαπλώνεται, ακόμη και στα πιο δυσπρόσιτα μέρη της υφελίου. Παράλληλα, η έξαρση της τεχνολογίας έφερε το σύνολο της κοινωνίας σε επαφή με συσκευές πρωτόγνωρων δυνατοτήτων, καθιστώντας κάθε σημείο του πλανήτη και κάθε πληροφορία προσιτή σε όλους. Τούτο κατέστη εφικτό, λόγω του παγκοσμιοποιημένου οικονομικού περιβάλλοντος, που ευνοεί την κατασκευή προϊόντων υψηλής τεχνολογίας με χαμηλό κόστος, επιτρέποντας την πρόσβαση σε αυτά από το σύνολο σχεδόν της κοινωνίας.

Η πρόσφατη παγκόσμια υγεονομική κρίση του κορωνοϊού κατέστησε τη χρήση τέτοιων συσκευών αναπόφευκτη, επιταχύνοντας τη διάχυσή τους ενώ ταυτόχρονα μαζικοποιήθηκε η αξιοποίηση των σύγχρονων δικτύων επικοινωνίας για εργασιακούς, εκπαιδευτικούς, ψυχαγωγικούς και επικοινωνιακούς σκοπούς. Με αυτό τον τρόπο διαμορφώνεται η σημερινή πραγματικότητα, που θέλει το σύγχρονο μαθητή να δρα με ευκολία από απόσταση και να πραγματώνει τις επιθυμίες του δίχως επαφή. Το εκπαιδευτικό σύστημα συνεχίζει να κατατάσσει το μάθημα της γυμναστικής σε δευτερεύων, αγγίζοντας τα όρια της προαίρεσης για τη συμμετοχή σε αυτό, την ίδια στιγμή που το ακαδημαϊκό περιβάλλον γίνεται διαρκώς ανταγωνιστικότερο, με την έναρξη λειτουργίας ιδιωτικών πανεπιστημίων.

Όλα τα παραπάνω δεδομένα και στοιχεία της μεταπολιτευτικής περιόδου μέχρι σήμερα κατατέθηκαν από γονείς μαθητών, κατά τη διάρκεια συζητήσεων για τους λόγους, που τους ώθησαν να υποδείξουν τον αθλητισμό στα παιδιά τους σαν μια εναλλακτική πορεία και διέξοδο από τα σημερινά κοινωνικά προβλήματα. Αποδεικνύεται ότι η ενασχόληση των μαθητών με τον αθλητισμό αποτελεί συνειδητή επιλογή για μια σειρά από λόγους, η οποία επιτελείται από τους ίδιους τους γονείς σε αρκετά μικρή ηλικία, καθώς το αθλητικό περιβάλλον στο σχολείο κρίνεται ανεπαρκές. Το δεδομένο υγειονομικό όφελος δεν είναι πρωτεύων σε τούτη την επιλογή, αλλά χαρακτηρίζεται περισσότερο σαν παράπλευρο όφελος. Αυτό που καταθέσαν σχεδόν άπαντες οι ερωτηθέντες είναι η διέξοδος από την καθιστική ζωή και η απόδραση από τις αντίστοιχες δραστηριότητες των σημερινών μαθητών, οι οποίες οδηγούν σε μια παθητική στάση ζωής σε κατοπινές ηλικίες.

Καταλυτικό ρόλο και ενδεχομένως καινοτομία ως τρόπος πρόσληψης του αθλητισμού αποτελεί το κοινωνιολογικό και ανθρωπολογικό υπόβαθρό του, αποτελώντας κατά την κρίση των γονέων αντίβαρο στις σημερινές συνθήκες εκπαίδευσης και αξιοποίησης του ελεύθερου χρόνου. Αυτές χαρακτηρίζονται από δύο θεμελιώδη συστατικά. Την ευρεία και ανεμπόδιστη χρήση του διαδικτύου καθώς επίσης τη δράση και την επικοινωνία από απόσταση. Τα στοιχεία αυτά δε συνάδουν με τον παρορμητισμό, την ενεργητικότητα, την έμφυτη περιέργεια και τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά της μαθητικής ηλικίας. Απεναντίας, τα μειώνουν σε τέτοιο βαθμό, ώστε οι μαθητές στην εφηβική και μετεφηβική ηλικία να αναπτύσσουν στοιχεία στο χαρακτήρα τους, που υποδηλώνουν την απουσία παιδικής ηλικίας.

Πρόκειται για διαπιστώσεις των τελευταίων δεκαετιών, επιβεβαιωμένες από καθηγητές φυσικής αγωγής στη μέση εκπαίδευση, με αρκετή πείρα στο αντικείμενο, ενώ βαρύνουσα σημασία είχαν οι απόψεις των αντίστοιχων λειτουργών ειδικής αγωγής, οι μαθητές των οποίων συνεχώς αυξάνονται. Πρόκειται, δηλαδή, για μια κατάσταση την οποία οι γονείς υπονιάζουν ή βλέπουν να έρχεται στα παιδιά τους και οι καθηγητές την επιβεβαιώνουν μέσα από τη δράση τους στο σχολικό περιβάλλον. Για την ακρίβεια, τη χαρακτηρίζουν ακόμη χειρότερη από όσα φοβούνται οι γονείς, ενώ ορισμένοι τη θεωρούν μη αναστρέψιμη. Επομένως, το πρόβλημα δεν έρχεται, αλλά είναι ήδη εδώ.

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, το στοιχείο που ορίζει σε μεγάλο βαθμό τη μετανεωτερική κοινωνία του 21ου αιώνα, είναι η ευρεία διάδοση και χρήση των τηλεπικοινωνιακών δικτύων και η ανεμπόδιστη πρόσβαση των παιδιών σε αυτά. Η αναβάθμιση της διαδικτυακής ταχύτητας και των ηλεκτρονικών συσκευών (ηλεκτρονικοί υπολογιστές, τάμπλετς, κινητά τηλέφωνα) κατέστησαν το διαδίκτυο κομμάτι της καθημερινότητας των μαθητών, ακόμα και στη μαθησιακή διαδικασία. Οι ποικίλες εφαρμογές παιχνιδιών, διασκέδασης και αυτοπροβολής κατέλαβαν τον ελεύθερο χρόνο των παιδιών και μετατράπηκαν σε εξάρτηση. Η επίδραση αυτού του γεγονότος μετουσιώνεται σε απόσπαση προσοχής και συγκέντρωσης των μαθητών, στοιχείο δύσκολα αντιμετωπίσιμο, καθώς η χρήση των διαδικτυακών εφαρμογών χαρακτηρίζεται πλέον από στοιχεία εθισμού για μεγάλο κομμάτι μαθητών. Το όφελος από την ενασχόληση με τον αθλητισμό στο συγκεκριμένο ζήτημα προκύπτει μέσα από την ψυχαγωγική διάσταση του αθλητισμού, όταν

διδάσκεται και εκλαμβάνεται ως παιχνίδι από μικρή ηλικία, μέσα από το οποίο ο μαθητής αποκτά πρόσβαση σε έναν έτερο κόσμο ψυχαγωγίας, δίχως να θεωρείται δυνατή η πλήρης απομάκρυνση από τον κόσμο του διαδικτύου.

Εξίσου σημαντικό ζήτημα είναι η μείωση των διαπροσωπικών σχέσεων και επαφών, που τροφοδοτείται και επιδεινώνεται από τις διαρκώς αυξανόμενες διαδικτυακές και τηλεπικοινωνιακές εφαρμογές επικοινωνίας. Το ζήτημα κορυφώθηκε την περασμένη διετία, λόγω της παγκόσμιας υγειονομικής κρίσης του κορωνοϊού, που υποχρέωσε την κοινωνία να αποφύγει τις ανθρώπινες επαφές. Η συμβολή του αθλητισμού δρα καταλυτικά στην κοινωνικοποίηση και την επικοινωνία των μαθητών, γεγονός που βρίσκει σύμφωνα το σύνολο των επαγγελματιών φυσικής αγωγής. Τούτο συμβαίνει γιατί η ενασχόληση με τον αθλητισμό προσφέρει στα παιδιά όλα τα απαραίτητα στοιχεία για την ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους, στοιχείο απολύτως απαραίτητο για τις μικρές ηλικίες.

Η θετική επίδραση του αθλητισμού συντελείται μέσω της ενεργούς συμμετοχής των μαθητών σε μια διαδικασία διάδρασης με άλλους συνομήλικους, οι οποίοι έχουν αντίστοιχα ενδιαφέροντα, καθώς αυτό κρίνεται θεμελιώδες συστατικό για την ανάπτυξη διαπροσωπικών σχέσεων. Με αυτό τον τρόπο γίνονται γνωριμίες, αναπτύσσονται φιλίες και δημιουργούνται σχέσεις. Η αναπόφευκτη ομαδικότητα, που καλλιεργείται μεταξύ των αθλούμενων μαθητών, συντελεί στην ανάπτυξη ευγενούς άμιλλας και τους φέρνει σε επαφή με έναν κόσμο, που ενδεχομένως αγνοούν. Τον κόσμο της ανθρώπινης επαφής κι επικοινωνίας σε κάθε μορφή της, στοιχείο απαραίτητο για την κοινωνικοποίηση και την πρόοδο κάθε ανθρώπου, αφού η φύση ορίζει την ομαλή εξέλιξη του ανθρώπινου όντος, μέσα από την κοινωνική επαφή, ως ολοκληρωμένο και ευτυχισμένο ον.

Ο αθλητισμός συνεχίζει να θεωρείται αναπόσπαστο κομμάτι του πολιτισμού μιας κοινωνίας, όσα καινοτόμα στοιχεία κι αν κομίζει στην ελληνική μετανεωτερική κοινωνία η τεχνολογική εξέλιξη και η μεταβολή στον τρόπο επικοινωνίας. Αυτό δηλώθηκε απερίφραστα από το σύνολο σχεδόν των γονέων και των εκπαιδευτικών. Επιπρόσθετα, η αθλητική συμπεριφορά αποτελεί ένδειξη παιδείας, αποδεικνύοντας πως η κοινωνία δεν επιθυμεί την αποσύνδεσή του από την εκπαιδευτική διαδικασία. Αυτή η πεποίθηση αιτιολογεί την ελπίδα πολλών γονέων πως η ενασχόληση των παιδιών τους με τον

αθλητισμό θα συμβάλλει στην αντιμετώπιση περιστατικών bullying, που εμφανίζονται όλο και συχνότερα στο σχολικό περιβάλλον, ακόμη και σε μικρές ηλικίες.

Αφ' ενός επενδύουν στην εμπέδωση πειθαρχίας, μέσα από το πρόγραμμα που αναγκάζεται να ακολουθήσει ο κάθε αθλούμενος, ακολουθώντας συγκεκριμένους κανόνες και τηρώντας καθορισμένα όρια, τα οποία επιβάλλονται για όλους. Με αυτό το τρόπο δημιουργούνται οι συνθήκες μείωσης ή εξάλειψης των βίαιων συμπεριφορών για όσους τις ασκούν. Αφ' ετέρου η συνύπαρξη με διαφορετικούς χαρακτήρες, στα πλαίσια της ομαδικότητας ενός αθλήματος διαμορφώνει τρόπους συμπεριφοράς και μετριάξει τις ακραίες αντιδράσεις. Οι πιο αδύναμες προσωπικότητες αναπτύσσουν ραγδαία τις κατάλληλες δεξιότητες, προκειμένου να ανταπεξέλθουν στις απαιτήσεις του αθλήματος και αποκτούν ελευθερία έκφρασης απέναντι στους συναθλητές τους, στοιχείο απαραίτητο για την ολοκληρωμένη ανάπτυξη ενός παιδικού χαρακτήρα, που συνδυάζεται φυσικά με την αντίστοιχη σωματική ενδυνάμωση. Κάπως έτσι μπαίνουν οι βάσεις για την αντιμετώπιση περιστατικών bullying, που μπορεί να δεχτούν. Στο επόμενο ηλικιακό στάδιο αναπτύσσεται η άμιλλα μεταξύ των παιδιών και η ταυτόχρονη επίδειξη σεβασμού και αυτοσεβασμού, με ορόσημο την εφηβική ηλικία.

Η εφηβική ηλικία αποτελεί μια κρίσιμη περίοδο για κάθε παιδί στην πορεία προς την ενηλικίωση και τη διάπλαση της δικής του προσωπικότητας. Εξίσου κρίσιμη αποδεικνύεται για την εμπέδωση των αρχών που προκύπτουν από την ενασχόληση με τον αθλητισμό, καθώς όλα όσα καλλιεργούνται από την παιδική ηλικία μετουσιώνονται σε στοιχεία του χαρακτήρα και γίνονται κτήμα του αθλούμενου. Αυτός είναι ο λόγος, για τον οποίο υπάρχει η πεποίθηση από πλευράς εκπαιδευτικών πως ο καλύτερος τρόπος για την καταπολέμηση του χουλιγκανισμού είναι η ενεργή αθλητική δραστηριότητα. Οι αρχές που μεταδίδει ο αθλητισμός στους εύπλαστους μαθητικούς χαρακτήρες μετατρέπονται σε αξίες ζωής και συμβάλλουν στη συγκρότηση ισχυρών προσωπικοτήτων. Η δεδομένη αυτοπειθαρχία, στην οποία έχει γαλουχηθεί ο νεαρός αθλητής, σε συνδυασμό με το αναπτυγμένο αίσθημα του αυτοσεβασμού αρκούν προκειμένου να οδηγήσουν σε αποχή από πράξεις βίας. Η αθλητική κουλτούρα όταν αποτελεί μέρος της παιδείας των μαθητών, ευνοεί την ανάπτυξη των συναισθημάτων και της άμιλλας, αποτρέποντας τη ροπή προς το χουλιγκανισμό, υπό την προϋπόθεση της διατήρησης αντίστοιχου κλίματος εντός της οικογένειας.

Στην πραγματικότητα, η επίδραση της ενασχόλησης των μαθητών με τον αθλητισμό είναι πολύ βαθύτερη, εφόσον συντελεί στη διαμόρφωση της προσωπικότητας και στο χτίσιμο του χαρακτήρα. Ένα εξαιρετικό παράδειγμα αποτελεί η αποτροπή των διακρίσεων και η εξάλειψη φαινομένων ρατσισμού. Το φαινόμενο δεν έπαψε ποτέ να υφίσταται στην ελληνική κοινωνία αλλά διογκώθηκε ιδιαίτερα στον 21ο αιώνα, λόγω των αυξημένων μεταναστευτικών και προσφυγικών ροών προς την Ελλάδα, καθιστώντας το επίκαιρο. Ο αθλητισμός από τη φύση του έχει την ιδιότητα να αποβάλλει τέτοιου είδους στερεότυπα, καθώς η αμεσότητα της επαφής με τον συναθλητή αλλά και τον αντίπαλο ακόμα, οδηγεί στην ανάπτυξη αισθημάτων σεβασμού, ανεξάρτητα από τις κάθε μορφής ιδιαιτερότητες καθενός. Η ανακάλυψη της διασκέδασης, που μπορεί να προσφέρει ο αθλητισμός σαν παιχνίδι στις μικρές ηλικίες, θέτει τις κατάλληλες βάσεις προς την αποτροπή των διακρίσεων σε κατοπινές ηλικίες. Αναμφισβήτητα, η οικογένεια παίζει σημαντικό ρόλο και σε αυτή την περίπτωση, σε συνδυασμό με την εκάστοτε κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα.

Αυτό που αποτέλεσε έκπληξη στη διάρκεια της έρευνας και ίσως τη σημαντικότερη επίδραση της ενασχόλησης με τον αθλητισμό στη σχολική ηλικία υπήρξε η σαφής και καταλυτική επίδρασή του στα ΑΜΕΑ. Ιδιαίτερα συγκινητικός ήταν ενθουσιασμός των συγκεκριμένων παιδιών όταν συμμετείχαν ενεργά σε αθλητικές δραστηριότητες μαζί με συνομήλικούς τους, εισπράττοντας αμέριστη αποδοχή. Εξίσου συγκινητική ήταν η κατανόηση των υπόλοιπων παιδιών και η ισότιμη αντιμετώπιση, στα πλαίσια του παιχνιδιού, απαιτώντας τη συνεισφορά τους στην ομάδα δίχως διάκριση δυνατοτήτων. Αυτό το πλαίσιο ισότιμης συμμετοχής στην ομάδα, προκρίνεται από τους εκπαιδευτικούς ειδικής αγωγής, προκειμένου να αναπτύξουν τις δεξιότητές τους, να αποκτήσουν αυτοπεποίθηση και αυτοεκτίμηση. Το μέγεθος της επίδρασης επιβεβαιώθηκε από τις οικογένειες των ΑΜΕΑ, τονίζοντας πρωτίστως τη θεαματική τους εξέλιξη και τη βελτίωση της ψυχικής τους υγείας, ως αποτέλεσμα τερματισμού της απομόνωσης.

Η συνεργασία στο αθλητικό πεδίο με τους συνομήλικους προκαλεί το σεβασμό από αυτούς και την άκριτη εξάλειψη των διακρίσεων σε μελλοντικό χρόνο, καθώς στους χώρους άθλησης των παιδιών δεν ήταν σε καμία περίπτωση υπαρκτές, ως απόρροια του αθώου και απλοϊκού τρόπου αντιμετώπισης του αθλητισμού σαν παιχνίδι, στο οποίο συμμετέχουν όλοι

ισότιμα. Είναι γεγονός πως η συμπεριφορά των παιδιών έδωσε μαθήματα ακόμα και στους ίδιους τους γονείς τους, οι οποίοι τα παρακολουθούσαν υπό την επίδραση των κοινωνικών στερεοτύπων, που θέλουν τα ΑΜΕΑ και την απόδοσή τους να κρατούν τα υπόλοιπα παιδιά πίσω σε ζητήματα αθλητικής προόδου και επίδοσης. Προφανώς η κοινωνία έχει πολλά να διδαχθεί από τα παιδιά και την ιδιοσυγκρασία τους αν θέλει να λέγεται ανθρώπινη κοινωνία.

Το σημαντικότερο πόρισμα αυτής της έρευνας, ως άθροισμα των επιμέρους συμπερασμάτων είναι αναμφίβολα η σημασία και ο ενεργός ρόλος του αθλητισμού στη σχολική ηλικία. Παρά τις αλλαγές σε κοινωνικό και πολιτιστικό επίπεδο, που αφορούν κυρίως στην ταχύτητα διάχυσης της πληροφορίας, τη ριζική αλλαγή οικονομικού μοντέλου και την ιλιγγιώδη τεχνολογική εξέλιξη, η ενασχόληση με το αθλητισμό φαντάζει σαν ένα απαραίτητο εκπαιδευτικό εργαλείο, για να φέρει τα παιδιά σε επαφή αρχικά με τον εαυτό τους και τις δυνατότητές τους και κατ' επέκταση με τους συνομήλικούς τους και την υπόλοιπη κοινωνία. Ταυτόχρονα, αποδεικνύεται η διαχρονική σπουδαιότητα του αθλητισμού, στα πλαίσια της εκπαίδευσης, μέσα από την ποικιλότροπη συνεισφορά του στο ελληνικό κράτος. Η ελληνική κοινωνία του 21ου αιώνα χρειάζεται την κοινωνιολογική και ανθρωπολογική συνεισφορά του αθλητισμού, γεγονός που πρέπει να γίνει κατανοητό από τους εκπαιδευτικούς θεσμούς του κράτους, ώστε να επενδύσουν επαρκέστερα σε αυτόν για τα ελληνικά σχολεία.

5. Σύνοψη

Η καταγραφή του ρόλου, που διαδραμάτισε ο αθλητισμός στη σχολική ηλικία για μια περίοδο μεγαλύτερη των δύο αιώνων, απέδειξε την ιδιάζουσα σημασία του, η οποία προκρίθηκε από τις σημαντικότερες πνευματικές και πολιτικές φυσιογνωμίες του τόπου. Το επίσημο ελληνικό κράτος ασπάστηκε αυτή την εκτίμηση, προσβλέποντας σε μελλοντικά οφέλη, μέσω της γαλούχησης των παιδικών σωμάτων στις επιδιώξεις και τις προτεραιότητές του. Αυτές ακολούθησαν τη γενικότερη πολιτική πορεία του κράτους καθώς και τις επιταγές της κοινωνίας. Άλλοτε για κοινωνική πρόοδο και ανάπτυξη και άλλοτε για διασφάλιση του ίδιου του κρατικού θεσμού, ο σχολικός αθλητισμός αποδείχθηκε ένα πρόσφορο και πολύτιμο εργαλείο στα χέρια των κυβερνώντων.

Η εθνοποιητική διαδικασία των πρώιμων χρόνων του νεοσύστατου κράτους, σε συνδυασμό με την επιβεβλημένη ανάγκη για επιβολή πειθαρχίας και στρατιωτικής προετοιμασίας κατέστησαν τη σωματική αγωγή αναπόσπαστο κομμάτι της ελληνικής εκπαίδευσης από τα πρώτα της βήματα. Ο στρατιωτικός χαρακτήρας της σωματικής άσκησης δεν έπαψε να ισχύει σε όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα και όσο διαρκούσαν οι πολεμικές περιπέτειες του έθνους. Παράλληλα, αναδείχθηκε ο ταξικός της ρόλος με τη μορφή των σωμασκιών στην περίοδο της βαυαροκρατίας και η κοινωνική της διάσταση με τη μορφή της γυμναστικής στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ου αιώνα, όταν ο χαρακτήρας της κοινωνίας απέκτησε αστικά στοιχεία.

Όλες οι προσπάθειες φιλελευθεροποίησης και προοδευτικής στροφής του ελληνικού κράτους στηρίχθηκαν στην εκπαίδευση και στον καινοτόμο ρόλο της σωματικής αγωγής, αλλά ταυτόχρονα ο στρατιωτικός συντηρητισμός της τροφοδότησε τα δικτατορικά καθεστώτα του Μεταξά και της Χούντας με το ιδανικό μέσο διάδοσης των ιδεών τους. Σε όλες τις πολιτικές αλλαγές διαδραμάτισε πρωταγωνιστικό ρόλο για τις νεανικές ηλικίες, καταλήγοντας στην ομαλότητα της Μεταπολίτευσης, η οποία στηρίχθηκε στην ομαλή κυβερνητική διαδοχή και στην πολιτική ωριμότητα των Ελλήνων, που αποκτήθηκε μέσω της επένδυσης στην εκπαίδευση.

Η μεταπολιτευτική πορεία ομαλότητας συνδυάστηκε με τον αμιγώς ευρωπαϊκό προσανατολισμό του κράτους, την παγκοσμιοποίηση και την ένταση του εργασιακού ανταγωνισμού, που απαίτησε επέκταση των ακαδημαϊκών προσόντων, υποβαθμίζοντας τον κοινωνικό ρόλο της φυσικής αγωγής. Παράλληλα, η είσοδος στον 21ο αιώνα σηματοδοτήθηκε από την ξέφρενη ανάπτυξη και διάχυση της τεχνολογίας και των επικοινωνιακών δικτύων, καθιστώντας τα προϊόντα τεχνολογικής αιχμής προσιτά σε όλους και το διαδίκτυο κομμάτι της καθημερινότητας. Η διαμόρφωση της ελληνικής μετανεωτερικής κοινωνίας του 21ου αιώνα μοιάζει να επιφυλάσσει συμπληρωματικό ρόλο για το σχολικό αθλητισμό, στα πλαίσια της ευζωίας. Στην πραγματικότητα, όμως, οι προσδοκίες της κοινωνίας είναι πολύ βαθύτερες και ουσιαστικότερες, αποδεικνύοντας πως συνεχίζει να διαδραματίζει κεντρικό και σημαίνοντα ρόλο στην παιδική ηλικία.

Συγκεκριμένα, όσοι γονείς παροτρύνουν τα παιδιά τους να ασχοληθούν με τον αθλητισμό, αναμένουν την ομαλότερη κοινωνικοποίησή τους, μέσω της ψυχαγωγικής αθλητικής δραστηριότητας, η οποία συμβάλλει στην ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους. Η επαφή και η επικοινωνία με άτομα της ίδιας ηλικίας και παρόμοια ενδιαφέροντα αποτελεί ιδανικό παράγοντα για τη δημιουργία σχέσεων, βασισμένων στην ομαδικότητα και την ευγενή άμιλλα, στοιχεία που πρέπει να αναπτυχθούν στην παδική ηλικία. Παράλληλα, η ενεργή διαζώσης συμμετοχή σε μια ευχάριστη διαδικασία εκπαιδεύει τα παιδιά να κατανέμουν το χρόνο τους με μέτρο. Αυτό το στοιχείο αποδεικνύεται ιδιαίτερα σημαντικό στις εφηβικές ηλικίες, όταν πολλοί μαθητές καταναλώνουν σημαντικό κομμάτι του χρόνου τους στο διαδίκτυο και τα βιντεοπαιχνίδια, αποκτώντας χαρακτηριστικά εξάρτησης και εθισμού, που με τη σειρά τους οδηγούν σε απόσπαση προσοχής και συγκέντρωσης.

Επιπλέον, υπάρχει η προσδοκία για ανάπτυξη φίλαθλων αισθημάτων, μέσω των αξιών και της παιδείας, που μεταλαμπαδεύει η ενεργητική παρουσία στα αθλητικά δρώμενα, απομακρύνοντας το ενδεχόμενο χρήσης βίας είτε με τη μορφή bullying στην καθημερινότητα είτε με τη μορφή χουλιγκανισμού σε κατοπινές ηλικίες. Η αναπόφευκτη τήρηση προγράμματος και κανόνων οδηγούν στην εμπέδωση αυτοπειθαρχίας και σεβασμού. Μετουσιώνονται σε τρόπο συμπεριφοράς με σαφή όρια, στα πλαίσια του αυτοσεβασμού και του πολιτισμού, μέρος του οποίου αποτελεί ο αθλητισμός. Η ταυτόχρονη ανάπτυξη συναισθημάτων και δεξιοτήτων ενθαρρύνουν την αυτοπεποίθηση των παιδιών,

καθιστώντας την ομαδικότητα και τη συνύπαρξη απαραίτητο συστατικό της ζωής τους μεγάλωνοντας.

Στο ίδιο πλαίσιο εντάσσεται η προσδοκία μέρους της κοινωνίας για εμπέδωση αρχών αλτρουισμού και ανεκτικότητας προς το διαφορετικό. Πρόκειται για ένα χαρακτηριστικό απαραίτητο σε κάθε πολυπολιτισμική κοινωνία, όπως η σύγχρονη ελληνική. Η εξάλειψη του ρατσισμού και των διακρίσεων, μέσα από την ενασχόληση με τον αθλητισμό αποτελεί πάγια και διεθνή τακτική, καθώς ο αθλητισμός είναι πρωτίστως παιχνίδι και διασκέδαση, που δίνει την ευκαιρία σε ανθρώπους διαφορετικών καταβολών να έρθουν κοντά, να επικοινωνήσουν, να μοιραστούν συναισθήματα και τελικά να κατανοήσουν ο ένας τον άλλο.

Τέλος, αποδεικνύεται πως ο αθλητισμός αποτελεί ένα άριστο μέσο για την κοινωνικοποίηση και την πολύπλευρη βελτίωση των συνθηκών ζωής των ΑΜΕΑ. Η ανάπτυξη σωματικών και πνευματικών δεξιοτήτων συμβάλλουν στην εξέλιξή τους και στη διατήρηση της ψυχικής υγείας τους, τονώνοντας την αυτοεκτίμησή τους. Παράλληλα, η ενεργή συμμετοχή τους και η συνεργασία με τα υπόλοιπα παιδιά στα πλαίσια της ομάδας προωθούν την ισότητα και την αποδοχή τους. Η πολυπόθητη εξάλειψη των διακρίσεων σε βάρος των ΑΜΕΑ δε μπορεί να επιτευχθεί με τον αποκλεισμό, παρά μόνο με την κατανόηση των ιδιαιτεροτήτων τους και το σεβασμό από το υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο, χαρακτηριστικά που εμπεδώνονται άριστα στην παιδική ηλικία.

Αποδεικνύεται λοιπόν πως ο ρόλος του αθλητισμού στη σχολική ηλικία δεν έχει πάψει να υφίσταται ούτε έχει υποβαθμιστεί. Αντίθετα, παραμένει σημαντικός και ουσιώδης, έχοντας αποκτήσει κοινωνικά χαρακτηριστικά, με πολιτική διάσταση. Ο εκπαιδευτικός του χαρακτήρας διατηρείται αναλλοίωτος, προσαρμοσμένος στις ανάγκες και στις προκλήσεις της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας ενώ παρουσιάζει μοναδική δυνατότητα ευελιξίας σε κάθε νέα κοινωνική ανάγκη. Η ικανότητά του να προσφέρει λύσεις στα κοινωνικά ζητούμενα κάθε εποχής αποτελεί την ισχυρότερη απόδειξη πως πρόκειται για αναπόσπαστο τμήμα της εκπαιδευτικής διαδρομής των μαθητών.

Βιβλιογραφία

- Ανδρέου, Α. (2004). Τα αναλυτικά προγράμματα του Δημοτικού Σχολείου (1881-1981). Στο Σ. Μπουζάκης (Επιμ.), *Ιστορικές Προσεγγίσεις της Εκπαίδευσης (27-45)*. Πρακτικά 2ου Επιστημονικού Συνεδρίου Ιστορίας Εκπαίδευσης. Αθήνα: Gutenberg.
- Δημαράς, Α. (2017). *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε (Τεκμήρια Ιστορίας)*, τόμος Β': 1895-1967. Αθήνα: Το Βήμα.
- Δημαράς, Α. (2003). *Σχολική εκπαίδευση: Οι νέες μεταρρυθμίσεις*, στο *Ιστορία του νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τόμος 9, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ευαγγελόπουλος, Σ. (1999). *Ελληνική Εκπαίδευση*. Τόμος Β'. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Καγκαλίδου, Ι. Ζ (1999). *Εκπαίδευση και πολιτική. Η περίπτωση του καθεστώτος της 4ης Αυγούστου*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Καμαρινού, Κ. (2016). *Λαϊκό Διδασκαλείο του ΔΣΕ στα Τρόπαια Αρκαδίας*. Εργασία η οποία παρουσιάστηκε στη συνάντηση για την εκδήλωση τιμής στο Λαϊκό Διδασκαλείο και στο ΔΣΕ Πελοποννήσου, 29/05/2016, Τρόπαια – Πελοποννήσου
- Καρασσαβίδου, Ε. (2020). *Η Παιδεία στην μεταπολίτευση. Η υποταγμένη άνοδος*, (2020, Μάιος 12). Ανακτήθηκε από <https://tvxs.gr/news/egrapsan-eipan/i-paideia-stin-metapoliteysh-i-ypotagmeni-anodos>.
- Καραφύλλης, Α. (2013). *Νεοελληνική εκπαίδευση: Δύο αιώνες μεταρρυθμιστικών προσπαθειών*. Αθήνα: Gutenberg.
- Κοσπεντάρης, Γ. (1960). *Η αγροτική οικονομία και η γεωργική εκπαίδευση*, στο <<Νέα Οικονομία>>, τεύχος 7, Αθήνα.
- Λούκα, Μ. *Το ποδόσφαιρο που λυτρώνει*, (2017, Ιανουάριος 3). Ανακτήθηκε από <http://insidestory.gr/podosfairo-poy-lytronei?token=7T67C4P5J8>.

Μαχαίρα, Ι. Ε. (1987), *Η Νεολαία της 4ης Αυγούστου: φωτογραφίες*. Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας.

Μπουζάκης, Σ. (2007), *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα (1974-2000) σε ευρωπαϊκό πλαίσιο. Συγκλίσεις, αποκλίσεις, προοπτικές*. Ανακτήθηκε από <https://www.alba.acg.edu/media/2665/bouzakis-presentation-2007.pdf>.

Νούτσος, Χ. (1999). *Προγράμματα Μέσης Εκπαίδευσης και Κοινωνικός Έλεγχος (1931-1973)*, Αθήνα: Θεμέλιο.

Σφακιανάκη Μ., (2010). <<`Γερά μυαλά σε γερά σώματα`` ΕΠΟΝ και αθλητισμός, μια πρώτη προσέγγιση>>, στο Καραμανωλάκης Β. – Ολυμπίτου Ε. – Παπαθανασίου Ι. (επιμ.) *Η ελληνική νεολαία στον 20^ο αιώνα. Πολιτικές διαδρομές, κοινωνικές πρακτικές και πολιτιστικές εκφράσεις*, Αθήνα: Θεμέλιο.

Σφακιανάκη Μ. (2015). *Νεολαία και άθληση στη Θεσσαλονίκη, 1941-1944*, Αδημοσίευτη μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Ρέθυμνο, Τμήμα Ιστορία και Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης – Π.Μ.Σ. <<Σύγχρονη Ελληνική και Ευρωπαϊκή Ιστορία>>.

Τσούμας Θ. (2016). *Η γυμναστική στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Από τις σωμασκήες στη σωματική αγωγή (1834-1936)*, Πάτρα: Opportuna.

Φραγκουδάκη, Α. (1979). *Τα αναγνωστικά βιβλία του Δημοτικού σχολείου: Ιδεολογικός πειθαναγκασμός και παιδαγωγική βία*, Αθήνα: Θεμέλιο.

Φωτεινός, Δ. (2015). «Σμιλεύοντας πειθαρχημένα σώματα – η διαμόρφωση του πολιτικού εαυτού: το μάθημα της γυμναστικής ως μία πολιτικοϊδεολογική συνιστώσα του αναλυτικού προγράμματος». Στο Μ. Πουρκός (επιμ.). *Η Απούσα Παρουσία του Σώματος και του Βιώματος στις Διαδικασίες Εκπαίδευσης, Μάθησης και Ανάπτυξης*. Αθήνα: Τόπος.

Η εκπαίδευση στα χρόνια της δικτατορίας. <<Το σχολείο στο γύψο>> (2013, Απρίλιος 20). Ανακτήθηκε από <https://www.greekteachers.gr/η-εκπαίδευση-στα-χρόνια-της-δικτατορίας>.

Η εκπαίδευση στη Μεταπολίτευση 1974-2015 (2019, Δεκέμβριος 25). Ανακτήθηκε από <https://student.cc.uoc.gr/uploadFiles/179-KΠΑ030/H%20εκπαίδευση%20στη%20Μεταπολίτευση.pdf>.

Παράρτημα Α: Ερωτηματολόγιο συνεντεύξεων

- 1) Όνομα – Ιδιότητα
- 2) Πιστεύετε πως ο αθλητισμός στη σχολική ηλικία αποσπά σε ικανοποιητικό βαθμό τα παιδιά από τη απασχόληση με το διαδίκτυο και τα ηλεκτρονικά παιχνίδια;
- 3) Θεωρείται πως ο αθλητισμός στη σχολική ηλικία συμβάλλει στην ανάπτυξη διαπροσωπικών σχέσεων;
- 4) Έχετε γίνει μάρτυρας περιστατικών bullying ή βίαιων συμπεριφορών από μαθητές;
- 5) Μπορεί η ενασχόληση με τον αθλητισμό να συμβάλλει στη μείωσή τους;
- 6) Ποια μπορεί να είναι η επίδραση της ενασχόλησης με τον αθλητισμό στον έλεγχο του φαινομένου του χουλιγκανισμού;
- 7) Υπάρχει σύνδεση του αθλητισμού με τη μείωση του ρατσισμού και των διακρίσεων;
- 8) Πως επιδρά ο αθλητισμός στην εξέλιξη των ΑΜΕΑ;

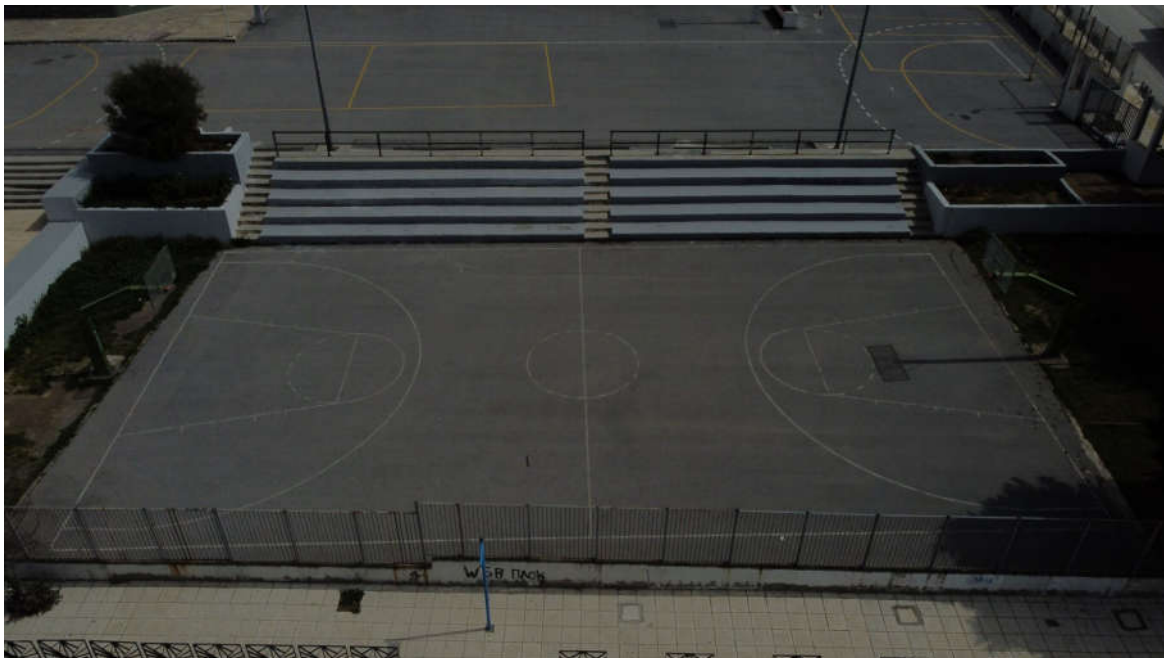
Παράρτημα Β: Φωτογραφικό υλικό

Εικόνα 1: Χώρος Άθλησης 1ου Δημοτικού Σχολείου Πεύκων Θεσσαλονίκης

Εικόνα 2: Χώρος Άθλησης 4ου Δημοτικού Σχολείου Πεύκων Θεσσαλονίκης

Εικόνα 3: Χώρος Άθλησης 1ου Γυμνασίου Πεύκων Θεσσαλονίκης

Εικόνα 4: Χώρος Άθλησης 1ου Λυκείου Πεύκων Θεσσαλονίκης

Εικόνα 5: Χώρος Άθλησης Συλλόγου ΑΣΑΚ Πεύκων Θεσσαλονίκης

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.